

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Кол жазма укугунда

УДК 371:371.031:371. 378.1. 382

ӨМҮРКАНОВА ЧЫНАРА ТОКОЛОҢОВНА

**Жогорку окуу жайда аралыктан окутуунун шартында
педагогикалык билим берүүнү моделдештирүү**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган

ДИССЕРТАЦИЯ

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Илимий жетекчи:

педагогика илимдеринин доктору, профессор

Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна

Бишкек – 2017

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ.....	3-12
I БАП. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮНҮ УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ӨБӨЛГӨЛӨРҮ.....	13-54
1.1. Педагогика илиминдеги аралыктан билим берүү менен окутуунун маселелери.....	13
1.2. ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык негиздери.....	33
Биринчи бап боюнча корутунду.....	50
II БАП. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН ПЕДАГОГИКАЛЫК КАМСЫЗДООНУН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ..	55-101
2.1. ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттары.....	55
2.2. Педагогикалык моделдөө ЖОЖдо аралыктан окутуу процессин уюштуруунун жана изилдөөнүн натыйжалуу методу катары.....	74
Экинчи бап боюнча корутунду.....	99
III БАП. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУНУ ТАЖРЫЙБАЛЫК-ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК ИЗИЛДӨӨ.....	102-147
3.1. Эксперименттин тастыктоочу жана калыптандыруучу этаптары...102	
3.2. Аралыктан окуган студенттердин билим деңгээлин эксперимент аркылуу текшерүү.....	132
Үчүнчү бап боюнча корутунду.....	142
ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА СУНУШТАР.....	147
БИБЛИОГРАФИЯ.....	150

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуу шартында өсүп келе жаткан жаш муундарга сапаттуу билим берүү актуалдуу болуп саналат. Бул проблеманы чечүүдө педагогиканы мыкты билген квалификациялык даярдыгы бар мугалимдер чоң роль ойнойт. Мына ушуга байланыштуу заманбап маалыматтык технологияларды, окутуунун инновациялык форма жана методдорун, каражаттарын колдоно билген компетенттүү мугалимдерди ЖОЖдо даярдоонун зарылдыгы келип чыкты.

XXI кылымдагы заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен аралыктан окутуу билим берүүнүн инновациялык жана келечектүү формасы болот саналат. Кыргыз Республикасында билим берүү системасын модернизациялоонун шартында аралыктан окутуунун технологиясын пайдалануу менен мугалимдерди даярдоонун системасын үзгүлтүксүз өркүндөтүү стратегиялык милдеттердин бири. Аралыктан билим берүүнүн өнүгүшү Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамында, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2011-жылы 23-августта кабыл алган “Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү системасында эки баскычтуу структураны орнотуу» жөнүндө №496 токтому, “Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн башкарууда информациялык системаны түзүү Концепциясын”, “2012-2020-жж. чейинки аралыкта КР билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясы жана стратегиясы”, “Маалыматтык-байланыштык технологиялардын негизинде жалпы жана үзгүлтүксүз билим берүүнү өнүктүрүүнүн улуттук программасынын Концепциясын» иштеп чыгуу менен байланышкан. Аталган укуктук-нормативдик документтерде билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берүүчү маалыматтык технологияларды өнүктүрүү, окутуунун алгылыктуу методдору менен каражаттарын аныктоо, аларды практикада колдонуу аралыктан окутууну жакшыртуунун багыттарынын бири катары белгиленген.

Аралыктан билим берүү ар түрдүү географиялык жана экономикалык диапазондордун мейкиндигинде азыркы кездеги өндүрүштүн талабына жооп берген ар кыл адистерди даярдоого жөндөмдүү. Окутуунун бул формасы адам жашаган жеринен эле билим алып, өлкө ичиндеги, керек болсо чет өлкөдөгү билим берүүнүн аркылуу эл аралык ресурстарын колдоно алат.

Азыркы кезде окумуштуулар тарабынан аралыктан окутуунун шартында билим берүүнүн маселелерин изилдөөгө өзгөчө көңүл бөлүнүүдө. А.А. Андреев, С.Г. Бондарева, Н.Ю. Волова, Ю.А. Дубровина, Е.Н. Картушина, Е.С. Полат, И.В. Сергиенко, А.В. Хуторской ж.б. аралыктан билим берүүнүн төмөндөгүдөй артыкчылыктарын белгилешкен:

- окутуунун алдыга озуп кетүү мүмкүнчүлүгү жана окуу программаларын кеңири тандоону сунушталышы;

- окутуунун орду жана мезгили; окутуунун ырааттуулугу жана ула малуулугу;

- ишмердүүлүктүн белгилүү бир түрлөрүн алмаштыруу жана байытуу мүмкүнчүлүгү;

- билим берүү процессинин катышуучуларынын убактысын бөлүштүрүүнүн рационалдуулугу; өндүрүштөн ажыратпастан окутуу ж.б.

Кыргыз Республикасынын билим берүү мекемелеринде аралыктан окутууну уюштуруунун маселелери, анда окутуунун технологиясын өркүндөтүүнүн проблемалары окумуштуулар Т.А. Абдырахманов, А.А. Айдаралиев, Б.Ж. Баячорова, А.М. Кененбаев, В.Л. Ким, А.К. Наркозиев, М.А. Ногаев, С.А. Нуржанова, Т.Р. Орускулов, Г.Д. Панкова, Т.Э. Уметов ж.б. илимий-методикалык эмгектеринде чагылдырылган.

Окумуштуу-педагог А.К. Наркозиев «Кредиттик технологиялар боюнча билим берүү программаларын долбоорлоо боюнча компетенттүүлүк мамилесинин теориялык негиздери» аттуу докторлук диссертациясында: «Аралыктан окутуу – бул билим алган адамдардын окутуу таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүү максатында алыста жайгашкан билим берүү мекемелери тарабынан электрондук жана телекоммуникациялык

каражаттардын жардамы аркылуу максаттуу жана методикалык жактан камсыздалган окутуунун формасы”, – деп белгилейт [Наркозиев А.К. Проектирование образовательно-профессиональных программ в ВУЗе на основе компетентностного подхода по кредитной технологии. Монография. – Бишкек: Илим, 2009. – 64-б.].

Бул көз караштан алганда, Кыргызстанда акыркы жылдары электрондук жана телекоммуникациялык каражаттарды колдонуу боюнча көптөгөн изилдөөлөр жарык көрдү. Окумуштуулар Д.М. Ажыбаев, М.М. Бекежанов, П.С. Панков, Г.Д. Панкова, Г.К. Чекирова ж.б. окутуу процессинде компьютердик технологияларды пайдалануунун проблемалары, натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдорун изилдешкен. Маалыматтык технология, информатика предметин окутуунун методикасына, информатика мугалимдеринин билимин өркүндөтүүнүн маселелерине Т.Б. Бекболотовдун, Д.К. Карагуловдун, Т.Р. Орускуловдун, А.С. Өмүралиевдин эмгектери арналган.

Изилдөөнүн темасына байланышкан илимий эмгектерди талдоо, заманбап маалыматтык технологияларга негизделген аралыктан окутууну туруктуу, көп аспектилүү алыстан маалыматтык-билим берүүчү система катары кароого мүмкүндүк берет, анткени, ал өзүнө жогорку билим берүүнүн классикалык жана виртуалдуу чөйрөсүнүн элементтерин айкалыштырат.

Кыргыз педагогикасында аралыктан окутуу технологиясын пайдаланууну уюштуруу боюнча изилдөөлөр окутуунун технологиялык аспектинде арналып, педагогикалык билим берүүнү ишке ашыруунун проблемасы толук кандуу изилдене элек. Бул жагдай төмөндөгүдөй **карама-каршылыктарды** аныктоого мүмкүнчүлүк берди:

– ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштурууга болгон муктаждык жана анын натыйжалуулугун жана сапатын жакшыртуунун илимий педагогикалык негизинин жеткиликтүү изилденбегендиги;

– аралыктан билим берүүнүн шартында педагогикалык билим берүүнүн зарылдыгы жана аны уюштуруунун илимий негизделген моделинин иштелип чыкпагандыгы;

– аралыктан билим берүүнүн шартында педагогикалык билим берүүнүн мүмкүнчүлүгүнүн таанылгандыгы менен аны ишке ашыруунун педагогикалык шарттарынын аныкталбагандыгы;

– аралыктан билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруунун зарылдыгына жараша илимий негизделген окуу-методикалык комплекстеринин иштелип чыкпагандыгы.

Аталган проблеманын актуалдуулугу, анын теориялык жана практикалык маселелеринин учурдун талабына ылайык чечилбегендиги “Жогорку окуу жайда аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнү моделдештирүү” деген теманы тандап алууга негиз болду.

Изилдөөнүн максаты: ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн моделин түзүү жана аны ишке ашыруунун жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн объекти: ЖОЖдо аралыктан педагогикалык билим берүүнү уюштуруу.

Изидөөнүн предмети: ЖОЖдо аралыктан педагогикалык билим берүүнү уюштуруунун жана ишке ашыруунун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн теориядагы жана практикадагы абалын изилдөө.

2. ЖОЖдо аралыктан окутууда педагогикалык билим берүүнүн уюштуруучулук педагогикалык шарттарын аныктоо.

3. ЖОЖдо аралыктан окутуу процессинде педагогикалык билим берүүнүн моделин жана окуу-методикалык комплексин иштеп чыгуу.

4. Педагогикалык эксперимент аркылуу ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун текшерүү.

Изилдөөнүн методологиялык негиздерин педагогика жана билим берүүдөгү системалуу мамиленин жобосу; педагогикалык долбоорлоонун жана моделдөөнүн теориялык жана практикалык маселелери; билим берүүнүн гуманитардык, маданият таануучулук жана мазмундук парадигмалары түздү.

Изилдөөнүн теориялык негиздери: ачык билим берүүнүн концепциясынын жобосу (Г.А. Бордовский [56], А.А. Андреев [13-14], А.А. Ахаян [24-35], С.Г. Бондарева [53]); үзгүлтүксүз билим берүү концепциясы (Б.С. Гершунский [77-78], Н.В. Бордовская [55] ж.б.); билим берүүдөгү жалпы педагогикалык-инсандык, ишмердүүлүк, антропологиялык мамилелердин жобосу (В.Т. Волов [70-71], Г.А. Гареев [75], Е.В. Дахин [81]. ж.б.); таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктөгү субъект жөнүндө педагогикалык жобо (Г.А. Гареев [75], В.Т. Волов [70-71], Ф.В. Повшедная [159], А.А. Ахаян [24-35], М.Р. Рахимова, Т.В. Панкова, А.Т. Калдыбаева. [154], И.А. Малинина [126], А.А. Малыгин [127 ж.б.); билим берүүчү процессти долбоорлоо жана моделдөө жөнүндө педагогикалык жобо (А.М. Мамытов [130], Э.М. Мамбетакунов [128], Л.П. Мирошниченко [133], С.А. Нуржанова [141], Т.Р. Орускулов [144] ж.б.) билим берүүдө маалыматтык технологияларды колдонуу жөнүндө илимий жобо (Е.С. Полат [162-165] ж.б.).

Изилдөөнүн методдору: билим берүүдөгү мамлекеттик документтерди, илимий-теориялык публикацияларды талдоо; педагогикалык моделдөө; педагогикалык эксперимент; анкета; тест; аралыктан билим берүүнүн натыйжаларын талдоо.

Изилдөөнүн тажрыйбалык-эксперименталдык базасы: И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институту.

Изилдөөнүн этаптары: изилдөө 2011-жылдан 2016-жылга чейин үч этапта жүргүзүлдү.

Биринчи этапта (2011-2014-жж.) теориялык жана эмпирикалык деңгээлдерде көйгөйдү түшүнүү (изилдөөнү констатациялоочу материалдарды жалпылоо, илимий булактарды талдоо, аралык формада билим берүүчүлүк

кызматтарды алуучу студенттердин контингентинин өздүк керектөөлөрүн көрсөтүү), изилдөөнүн көйгөйүн, гипотезасын, максаттарын жана милдеттерин, жана методикалык куралдарын калыптандыруу ишке ашырылды.

Экинчи этапта (2014-2015-жж.): жумушчу гипотезаны тактоо, ЖОЖдо аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделин, билим берүү процессинин педагогикалык коштоо формаларын жана методдорун иштеп чыгуу, иштелип чыккан педагогикалык моделди ишке ашыруу боюнча тажрыйбалык-эксперименттик иштер жүргүзүлдү.

Үчүнчү этап (2015-2016-жж.) тажрыйбалык-эксперименттик маалыматтарды талдоого, аларды сандык жана сапаттык түшүндүрүүгө диссертациянын кол жазмасын жасалгалоого жана изилдөөнүн материалдарын андан ары апробациялоого арналды.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу:

1. ЖОЖдо аралыктан окутуу процессинде педагогикалык билим берүүнүн теориядагы жана практикадагы абалынын изилденгендигинде;
2. ЖОЖдо аралыктан окутууда педагогикалык билим берүүнүн мазмуну, маңызынын жана аны уюштуруунун педагогикалык шарттарынын аныкталгандыгында;
3. Аралыктан билим берүүнүн технологиясын колдонуу менен педагогикалык билим берүүнүн модели жана “Педагогика” боюнча окуу-методикалык комплексинин иштелип чыккандыгында;
4. ЖОЖдо аралыктан окутуу процессинде педагогикалык билим берүүнү уюштуруунун натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилип жана жыйынтыктары талдангандыгында турат.

Изилдөөнүн теориялык маанилүүлүгү жогорку мектептин педагогикасына кошкон салымы менен аныкталат, тактап айтканда, ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык моделин теориялык негизделди жана эмпирикалык жактан тастыкталды; аралыктан билим берүүнүн мазмуну жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүк каралды жана тереңдетилди; аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттары аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Изденүүчү тарабынан иштелип чыккан ЖОЖдо аралыктан окутууда педагогикалык билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жардам берген моделин, педагогикалык шарттарын, окуу-методикалык комплексин, электрондук колдонмолорун, дидактикалык материалдарын, методикалык сунуштарды педагогикалык жогорку окуу жайлардын окутуучулары жана студенттери колдонсо болот.

Изилдөөнүн натыйжаларын жана анын жыйынтыктарын апробациялоо жана киргизүү: тажрыйбалык-эксперименттик иште; тажрыйбалык-эксперименттик негизде негизги жоболорду текшерүүдө; талкуулоо процессинде; психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык билимдер кафедрасында изилдөөнүн жүрүшүндө М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институту И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде 2011-2016 жылдары ар кандай деңгээлдерде өткөрүлгөн конференцияларда чыгып сүйлөөлөрдө жана доклад формаларында; аралыктан окутуу формасынын студенттери үчүн окуу-методикалык материалдарды даярдоо түрүндө ишке ашырылды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын ынанымдуулугу жана негиздүүлүгү педагогикалык моделди тажрыйбалык-эксперименттик апробацияда изилдөөнүн комплексин колдонуу менен педагогикалык мамилелерде жана жетектөөчү концепцияларда көрсөтүлдү.

Коргоого алынып чыгуучу негизги жоболор:

1. ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн теориядагы жана практикадагы абалын изилдөө Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуунун шартында заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен окутуунун алгылыктуу формаларын өркүндөтүү керек. Кыргызстандагы билим берүү системасын модернизациялоонун шартында келечектеги педагогдорду ЖОЖдо аралыктан окутуу технологиясын пайдалануу менен даярдоо зарыл.

2. Педагогикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун камсыз кылган уюштуруучулук-педагогикалык шарттарынын комплекси: а) ЖОЖдо

аралыктан билим берүүнүн система катары сайтка электрондук материалдарды жүктөө; б) студенттерди мультимедиялык класстарда педагогикалык жактан камсыздоо (консультациялар); в) аралыктан билим алган студенттер менен үзгүлтүксүз байланышта болуу; г) студенттердин маалыматтык технологиялар тармагындагы даярдыктары, интернеттен маалыматты издөө, телекоммуникациялык тармактардын булактарын колдонуу, электрондук почтанын кызматын өздөштүрүү, маалыматты жөнөтүү жана кабыл алуу жөндөмүн калыптандыруу.

3. ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн мазмундук модели жана окуу-методикалык комплекси. Бакалаврларды даярдоонун шартында моделди колдонууда төмөндөгүдөй аралыктан окутуунун принциптери мааниге ээ болот: а) билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделинин вариантуулугу; б) инновациялык жана традициялык формалардын шартка жараша айкалыштырылышы; в) интерактивдүүлүк; г) билим берүүчү каттамды тандоо эркиндиги; д) билим берүүчү процессте педагогикалык коштоону жекелештирүү жана бөлүштүрүү; ж) маалыматтык технологияларды колдонуу менен ачык билим берүү чөйрөсү өзгөчөлүгүн эске алуу.

4. ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана жыйынтыктарын талдоо, эксперименталдык иштин жүрүшүндө алынган натыйжалар студенттердин «Педагогика» дисциплинасы боюнча билимин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүнүн калыптанышына таасирин тийгизе тургандыгын көрсөткөн эксперименталдык иштин жыйынтыгы.

Издөнүүчүнүн жеке салымы: изденүүчү тарабынан аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн модели түзүлдү, окуу процессинин жалпы сапатынын деңгээлине бирдиктүү баа берүү методу аныкталды. Окутуу процессинин натыйжалуулугун арттыруу максатында, студенттердин сапаттуу билим алуусун камсыз кылууга багытталган

“Педагогика» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекси иштелип чыгып, практикага киргизилди.

Изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо жана жыйынтык корутундуларын практикада колдонуу төмөнкүчө ишке ашырылды:

– изилдөөнүн негизги натыйжалары И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын жана М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институтунун психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык билимдер жана педагогика кафедрасынын отурумдарында талкууланып, түзөтүлүп турду;

– диссертант тарабынан студенттердин аралыктан окуу өнүгүүсү үч этап менен тесттен өттү;

– диссертациялык изилдөөнүн материалдарынын негизинде республикалык илимий-методикалык конференцияларда билдирүүлөр жасалды.

Көрсөтүлгөндөй илимий методикалык жобо-негиздерибиз, корутундуларыбыз туура жана теориялык жактан ынанымдуу, методологиялык жактан негиздүү экендиги тастыкталды.

Изилдөөнүн базасы: эксперименттик текшерүүлөр И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М. Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институтунун базасында өткөрүлдү.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо жана практикага киргизүү: Изилдөөнүн жүрүшү жана натыйжалар 2011-2016 жылдары республикалык деңгээлде өткөрүлгөн илимий-методикалык конференцияларда, И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын жана “М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо” институтунун педагогика, психология жана гуманитардык билимдер кафедрасынын жыйындарында талкууланды. Изилдөөнүн жыйынтыктары аралыктан окутуунун окуу пландарын түзүүдө, окуу процессин уюштурууда, окуу-методикалык материалдарды даярдоодо,

окуу процессинин жалпы сапатынын деңгээлине бирдиктүү баа берүү методун түзүүдө колдонулду. Аралыктан окуган студенттер үчүн “Педагогика” дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекси түзүлүп практикага киргизилди.

Диссертациянын натыйжалары жарыяланган эмгектер аркылуу чагылдыруунун толуктугу. Диссертациянын темасынын алкагында 3 макала Россияда, 11 макала Кыргызстанда жарыяланды.

Диссертациялык иш өзүнө киришүүнү, үч бапты, баптар боюнча корутундуларды, жалпы жыйынтыкты, библиографиялык тизмени жана тиркемени камтыйт.

I БАП. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮНҮ УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

1.1. Педагогика илиминдеги аралыктан билим берүү менен окутуунун маселелери

Кыргызстандагы терең расмий трансформациялардын контекстиндеги азыркы тарыхый кырдаалдардын өзгөчөлүктөрү билим берүүнүн мазмунун жана багыттуулугун түпкүрүндө өзгөрткөн жаңы цивилизациялык мамилелерге өтүү менен мүнөздөлөт, бүгүнкү күндүн керектөөлөрүнө ылайык билим берүү системасын модернизациялоонун көйгөйлөрүн бул шарттарда чечүү өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Мында билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн жана сапатын чечүү стратегиялык маселе болуп саналат, анткени өлкөнүн масштабында глобалдуу мүнөзгө ээ болууда.

Мындан сырткары, педагогикалык илимдин педагогикалык парадигмаларына салынбаган жана инсандын адеп-ахлактык калыптанышына маданияттын факторлорунун таасирин күчөтүүнү талап кылган заманбап маалыматтык процесстердин ишке ашырылат. Билим берүү системасын илимий анализде белгилүү бир тараптан карап чыгууну талап кылган көйгөйлөрдөн актуалдуулугу келип чыкты. Белгилей кетчү нерсе, буга байланыштуу көптөгөн философтор, социологдор жана педагогдор заманыбыздын эң татаал көйгөйлөрүнүн бирине азыркы коомдун жаңы маалыматтык технологияларды пайдалана билүү зор мааниге ээ.

Азыркы цивилизациянын маалыматтык-коммуникативдик мамилесиндеги маанилүү өзгөрүүлөр билим берүү системасынын ишмердүүлүгүн тартипке салган көптөгөн түзүлүштөрдү карап чыгууну талап кылат.

Билим берүүнү реформалоого жасалган бир канча аракеттер каралып жаткан чөйрөдөгү кризистик көрүнүштөрдү чечкен жок. Бул билим берүүнүн себептерине философиялык-антропологиялык, аксиологиялык жана дүйнө таанымдык көз караштан талдоо жасоо менен түшүнүүгө болот, анткени ал экономикалык жана каржылык кыйынчылыктардан гана келип чыкпастан, барыдан мурда коом тарабынан кабылданган баалуулуктардын системасындагы

маанилүү өзгөрүүлөр жана бул өзгөрүүлөрдөн келип чыккан коомдун жашоосундагы билим берүүнүн орду менен ролуна баа берүүдөн келип чыгат.

Кыргызстан акыркы он жылдыкта келип чыккан өзгөрүүлөр билим берүү системасынын мейкиндигиндеги коммуникативдик аракеттеги өзгөрүүлөргө да алып келди. Келип чыккан шарттардагы билим берүү системасындагы коммуникативдик процесстердин социалдык механизмдерин стабилдештирүүдөгү керектөө салттуу методдорду жана каражаттарды сактоо, о.э. биздин күндө маалыматтык-коммуникативдик процесстердин таасиринин алдында калыптануучу жаңы технологияларды пайдалануу жана аны ишке киргизүү менен да камсыздалышы мүмкүн.

Үзгүлтүксүз билим берүүнүн азыркы системасы коомдун кийинки прогресси үчүн зарыл социалдык тажрыйбаны берүүнү уюштурууну гана талап кылбастан, инсандын өнүгүшү үчүн зарыл шарттарды камсыздоону да талап кылат. Белгилүү окумуштуу К.А. Бордовский белгилегендей, адам үзгүлтүксүз билим алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу керек, бул гумандаштыруу жана демократташтыруу принциптеринде билим берүү системасын ишке ашыруу керек [56, 23-б.].

Олуттуу коомдук-саясий жана экономикалык өзгөрүүлөрдүн таасиринде пайда болгон Кыргызстандагы аралыктан билим берүүнү өнүктүрүүнүн уюштуруучулук-педагогикалык өбөлгөлөрүн негиздөө, аны сырттан окутууну модернизациялоонун натыйжасында келип чыккан туруктуу көрүнүш катары кароого мүмкүндүк берет жана бүтүндөй коомдогу билим берүү системасынын логикасына ылайык келет. Аралыктан окутууну көпчүлүгү жаңы көрүнүш катары эсептейт, бирок, анын тарыхы 150 жылдан ашык. Зор мүмкүнчүлүктөргө ээ жаңы маалыматтык жана коммуникативдик технологиялардын пайда болушу менен, 1980-жылдардагы электрондук өнүүнүн аркасында аралыктан окутуунун “жүзү” таанылгыстай өзгөрдү.

Аралыктан окутуу өнүгүүнүн белгилүү бир жолун басып өттү. Аралыктан окутуунун биринчи билим берүүчү борборлору өнүккөн өлкөлөрдө (XX к. 90-ж. башында АКШ, Улуу Британия, Германия, Япония, Австралия ж.б.) түзүлгөн.

АКШда окуу телеберүүсүн өнүктүрүү менен аралыктан окутуунун заманбап жолу боюнча өз аракеттерин баштаган. Бир катар америкалык колледждер ХХ кылымдын ортосунда корпорация кызматкерлерин кесиптик даярдоо үчүн телекөрсөтүүнү колдонууга киришкен. Бул программалар ушунчалык ийгиликтүү болгондуктан, бул ар кайсы шаарлардагы студенттерге жогорку сапаттагы билим берүүнү жайылтуу үчүн негиз болгон. Ошол эле мезгилде АКШнын, Европанын, Австралиянын, Кытайдын бүтүндөй территориясы боюнча спутник аркылуу телекурстарды берүү мүмкүнчүлүгү пайда болгон. 1989-жылдан баштап АКШда аралыктан билим берүү программалары боюнча теле берүү системасындагы окуу курстарында 1000000 ашык студент окуган.

АКШда аралыктан окутуунун өнүктүрүүдө өзгөчө ролду ХХ кылымдын 90-жылдарында пайда болгон университеттер болгон. Мындай университеттердин типтүү мисалы болуп, 1989-жылдан баштап студенттерди окуткан Western Governors University (WGN) саналат. Ал брокер (ортомчу) болуп эсептелет жана колледждерге, университеттерге жана корпорацияларга жогорку технологияларды жана төмөнкү технологиялык методдорду, каражаттардын диапазонун – Интернет менен спутниктен баштап, жөнөкөй почтага чейинки каражаттарды колдонуу менен курстарды жеткирүүнү сунуштайт.

Жогорку бөлүштүрүүчү билим берүүнү аракеттеринин шартын бөлүштүрүүчү билим берүү системасына мамиле боюнча өлкөнүн мамлекеттик саясатына тиешелүү ички чөйрө аныктайт. Маселен, Улуу Британиядагы Британ ачык университети 1969-жылы түзүлгөн. Ага тажрыйба катары кошумча лицензияларды албастан аралыктан окутуунун борборлору менен филиалдарын ачууга уруксат берилген. Тажрыйба ийгиликтүү жүргөн. Бүгүнкү күндө анда 195 миң студент катталган.

Перуда, Мексикада, Кореяда виртуалдык окутууну мамлекеттик колдоо ишке ашырылууда.

Бүгүнкү күндө жогорку окуу жайлардын аралыктан окутуу мекемелердин өнүгүшүнүн айрым жалпы тенденциялары байкалууда:

– билим берүүнүн виртуалдык режимин колдонгон салттуу окуу жайларынын саны ылдам өсүүдө. Виртуалдык программалар өз программасынын көпчүлүк бөлүгүн салттуу ыкма менен ишке ашырган институттарга сунушташууда. Бул көрүнүш АКШ, Канада, Австралия өзгөчө байкалууда;

– принтердик материалдар аркылуу окутуунун таза аралыктык моделин колдонгон институттар азыр атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жоготууда жана кайра курулууга аргасыз болууда;

– студенттерди кабыл алуунун ийкемдүү саясатына ээ институттардын ар кыл программалары үчүн провайдер болуп саналуучу брокердик (ортомчулук) уюмдардын саны тез өсүүдө жана көбөйүүдө (АКШ, Шотландия);

Австралия, АКШ, Улуу Британия, Түштүк Африка, Европада студенттерди жана институттарды колдоо үчүн маалыматтарды жана ар кандай шарттарды сунуштаган провайдер уюмдардын саны өсүүдө; билимди баалоо, билим берүүнү пландоо, окутуунун натыйжаларын эске алуу сыяктуу шарттарды камсыздаган уюмдардын саны өсүүдө. Бул уюмдар окутуунун функциясын аткарбайт, бирок билим берүү системасынын кошумча бөлүмдөрү болуп калууда.

Европада аралыктан окутуу негизинен ачык университеттерде өнүккөн, анткени мамлекет тарабынан каржыланган жана теле берүү менен радиону колдонуу аркылуу курстарды сунушташкан. Акыркы учурларда компьютердик жана телебайланыштык технологияларга басым жасалууда. Аралыктан окутуунун пионери – Улуу Британиянын ханышасынын Жарлыгы боюнча 1969-жылы негизделген Британ ачык университети.

Францияда окшош методдорду 1939-жылы негизделген аралыктан билим берүүнүн Улуттук университети (Centre National d'Enseignement a Distanse) колдонот.

Европада жана андан сырткаркы жерлердеги айрым университеттерде түзүлгөн жана окутуунун бөлүштүрүүчү системасын сунуштаган, билимдердин

электрондук сактоочу жайына таянган жана тармактык аралыктан окутуу үчүн жеткиликтүү “Ариадна” билимдердин базасынын Европалык Ассоциациясы өзгөчө сөз кылууга арзыйт.

2009-жылы бул Ассоциацияга сегиз жыл толду, бирок анын түзүлүшүнөн мурда эле 1996-жылдан тартып, Европа Союзунун комиссиясы менен Швейцария өкмөтүнүн колдоосу менен илимий жана тажрыйбалык-конструктордук иштер аткарылып келген.

Аралыктан окутуу дүйнөнүн башка райондорунда да ишке ашырылууда. Мисал катары Кытай телеуниверситетин, И. Ганди атындагы Улуттук ачык университетти, Пайнам Ноор университетин, Корея улуттук ачык университетин, Түштүк Африка университетин алсак болот.

Интернеттин мүмкүнчүлүктөрүн, эсептөө техникасын жакшыртууга жана өнүктүрүүгө жана эл аралык байланыштарды бекемдөөгө жараша аралыктан билим берүү глобалдуу мүнөзгө ээ боло баштады.

Бүгүн Кыргызстанда көптөгөн чет өлкөлүк фирмалардын аралыктан окутуунун борборлору бар. Өткөн кылымдын 90-жылдарынан баштап билим берүү системасында аралыктан билим берүүнүн тармактары түзүлө баштаган.

Илимий жана илимий-методикалык эмгектерди талдап чыгуу биздин республиканын борбордук ЖОЖдорунда аралыктан окутуу технологиясы - пайдаланылып жаткандыгын көрсөттү. Бирок реалдуу практикада анык жагдай төмөндөгүдөй:

- 1996-жылы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин (КУУ) Эл аралык билим берүү программаларын интеграциялоо институтунда (ЭАББПИИ) аралыктан окутуу борбору (АОБ) түзүлгөн. Бул борбордо окуу процесси уюштуруу аралыктан окутуунун талаптарына жооп берген эмес, андыктан 2001-жылы Ж.Баласагын атындагы КУУнун АОБсы сырттан окутуу борборуна айланган, анткени окуу процесси сырттан окутуунун талаптарына гана жооп берип калган эле. Ал эми 2006-жылы бул окуу бөлүмү такыр эле жоюлган жана аралыктан окутууга өткөн;

- 2001-жылы п.и.д., профессор В.Л. Кимдин жетекчилиги астында И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик педагогикалык университетинин (КМПУ) Сырттан окутуу педагогикалык институтунда педагогика багытындагы кадрларды даярдоо үчүн аралыктан билим берүүнүн концепциясы иштелип чыккан. Бирок сырттан окутуудан аралыктан окутууга өтүүнү камсыз кылуучу практикалык иш-чаралар акырына чыгарылган эмес. 2002-жылы И. Арабаев атындагы КМПУнун Сырттан окутуу педагогикалык институту жоюлган жана акырындап аралыктан окутууга өтө баштанган;

- 1999-жылы Кыргыз техникалык университетинин (КТУ) Сырттан окутуу факультетинин базасында Аралыктан окутуу факультети (АОФ) түзүлгөн. 2000-жылдан баштап АОФто аралыктан окутуу технологиясын иштеп чыгуу жана колдонуу боюнча топ уюштурулуп, алар электрондук окуу куралдары, аудио жана видео окуу материалдарды аралыктан окутуу үчүн иштелтеп чыгышкан. КТУнун АОФунун окуу процессинде аудиториялык сабактардын жүгүртмөсүн, сессияларды уюштуруунун графигин, сабакка келбегендиги үчүн окуудан четтетилген студенттердин тизмесин ж. б. дубалга илинип коюлгандыгы, аларда аралыктан окутуу технологиясынын кээ бир гана элементтери пайдаланыла тургандыгын билдирет;

-Кыргызстандагы Эл аралык университетинде 2001-жылы Кыргыз-Россиялык Аралыктан билим берүү институту түзүлгөн, анда окуу процессин уюштуруу аралыктан окутуу технологиясынын чыныгы талаптарына жакын. Мындагы маалыматтык-спутниктик билим берүү технологиясы Россия Федерациясынын Заманбап Гуманитардык Университетинин маалыматтык, китепканалык ресурстарын колдонуп, ар гүрдүү электрондук окуу орундарында сабактарды өткөрүүгө көмөктөшөт. Университет эл аралык грант боюнча иштеп, маалыматтык-спутниктик билим берүү технологиясын иш жүзүнө ашыруу үчүн заманбап аппараттык жана программалык камсыздоолорду, отчетторду реалдуу убакыт масштабында ашырууну уюштурууга мүмкүндүк берген сапаттуу техникалык каражаттарды сатып

алган. Аталган институт Nokia жана Нумах жабдыктарынын негизиндеги спутниктик системаларга, жогорку өнүрүмдүүлүктөгү серверлердин базасындагы компьютердик-спутниктик ккомплекстерге, спутниктик телекөрсөтүү классына, өз алдынча сабактарды уюштуруу үчүн видео класска, электрондук окуу материалдары менен иштөөгө арналган компьютердик класстарга, жекече жана топтоштуруп сабак өтүүчү компьютердик класстарга ээ.

Студенттер окуу процессинде жумушчу окуу куралы, слайд-лекциялар, тьютор, маалыматтык система «Луч», студенттерди электрондук тестирлөөнүн системасы сыяктуу биздин республиканын студенттери үчүн адаптацияланбаган Россия Федерациясынын заманбап Гуманитардык университетинде иштелип чыккан, усулдук жана программалык камсыздоолор менен иштешет. Биздин оюбузча отчет тапшыруунун ийкемсиз системасын жана графигин пайдалануу кандайдыр бир деңгээлдеги жаңылыштыктардын бири болуп саналат. Биздин республика үчүн окууга акы төлөөнүн өтө кымбат болушу анчалык колдоого арзыбайт;

-Кыргыз мамлекеттик архитектура, курулуш жана транспорт университетинде (КМАКТУ) 2003-жылдан тартып келишимдик негизде Москва мамлекеттик экономика, статистика жана информатика институту (ММЭСИИ) менен биргелешип студенттерди аралыктан окутуу уюштурулган. Учурда :КМАКТУ окуу процессин уюштуруу үчүн ММЭСИИ иштеп чыккан, «Прометей» аралыктан окутуу системасын колдонушат. КМАКТУнун кызматкерлери жана студенттери ММЭСИИнин биздин шартка адаптацияланбаган электрондук окуу материалдарынан жана окуу-методикалык комплекстерин пайдаланышат;

Изилдөөчүлөр чет өлкөлүк жана ата мекендик билим берүү практикасындагы аралыктан билим берүүнүн өнүгүүсүнүн этаптарын талдоо менен анын өнүгүшүнүн бир нече этаптарын бөлүп көрсөтүшөт. Е.В. Касьянов

аралыктан окутуунун методун мүнөздөө менен окутуунун каражаттарын карап чыгууну негиз кылып, төмөндөгү этаптарды бөлүп көрсөтөт:

- телефондун, почтанын, компьютердин жардамы менен окутуу;
- видео жана аудио кассеталарды, компьютердик программаларды, видео коллекцияларды окутуунун технологияларына киргизүү;
- Интернет системасынын жардамы менен окутуу;
- ар бир этаптын ийгиликтеринин жыйындысына негизделген окутуу [106].

В.М. Монахов аралыктан окутуунун өнүгүшүнүн төмөндөгү этаптарын жана анын өнүгүү негиздерин бөлүп көрсөтөт:

1-этап – идеянын генезиси менен аралыктан окутуунун практикасы (1950-1960-жж.);

2-этап– квалификацияны жогорулатуу жана адистерди кайра даярдоо, үзгүлтүксүз билим берүүнүн программалары менен байланыштуу салттуу эмес университеттердин кескин өсүшү мүнөздөгөн билим берүүнүн өзгөчө формасындагы аралыктан окутуунун өнүгүшү (1960-1969-жж.);

3-этап – аралыктан окутуунун классикалык формаларын иштеп чыгуу жана бекитүү (1970-1980-жж.);

4-этап – аралыктан окутуунун жаңы, постиндустриалдык формасынын келип чыгышы [136].

XX кылымдын 90-жылдарында “аралыктан окутуу термининин келип чыгышы компьютердин тармактары менен байланыштын каражаттарын колдонуудан турган окутуу процессин маалыматташтыруу тармагындагы айрым жетишкендиктерди белгиледи.

1993-жылы маалыматтык сабаттуулуктун маанилүүлүгүн түшүнүү менен, заманбап гуманитардык академия окутуунун жана технологиялардын натыйжалуу методдорун иштеп чыгуу менен иш алып бара баштайт.

1995-жылдан Европа академиясы экономика, билим берүү, жумуш менен камсыздоо сыяктуу коомдун жалпы көйгөйлөрүн чечүү менен алектенген маалыматтык коомдун форумун регулярдуу өткөрүп келет.

– экстернат тиби боюнча окутуу (тигил же бул мектептик же жогорку курсту өз алдынча үйрөнүү жана сертификатты алуу үчүн тармак боюнча окуу мекемесинин ылайыктуу тибинде экстерн сынактарды тапшыруу), бул күндүзгү окуу мекемелерин кандайдыр бир себептерден улам окуй албаган студенттер үчүн сунушталат;

– мектептин, гимназиянын, университеттин базасы жана программалары боюнча окутуу (бул аралыктан окутуунун атайын курстары, тигил же бул тармак боюнча өз билимдерин жакшыртууну каалагандар үчүн уюштурулган мындай курстар кандайдыр бир билим берүү мекемелери тарабынан каралса, анда бул курстарды аяктаган студенттер ал тармакка ылайыктуу сертификаттарды ала алышат);

– ЖОЖдор аралык, жалпы мектептик программалардын негизинде окутуу (бул курстар ЖОЖдор аралык кооперациянын негизинде колдонууга иштелип чыккан жана сунушталган, бул окутуунун сапатын жакшыртууга жана окутууну арзан кылууга мүмкүндүк берет);

– ачык университеттер деп аталган адистештирилген билим берүү мекемелериндеги окутуу, мында мультимедиалык курстарды түзүүгө адистештирилип, студенттер ар кандай багыттар боюнча билим алууга мүмкүндүк алышат;

– өзү алдынча билим берүү курстары (мындай системанын чегинде окутуу ТБ жана радиoproграммалардын, о.э. кошумча басма каражаттардын аркасында жүргүзүлөт; бүгүнкү күндө DVD, видео жазуу менен окутуу кеңири таркаган; студенттер мындай программалар менен кийин экстернат сынак тапшырууга жана сертификат алууга мүмкүнчүлүк алуу менен автономдуу режимде иштешет);

– мультимедиалык курстардын негизинде формалдуу эмес аралыктан окутуу (мындай курстар кадыресе мектептерде кандайдыр бир себептерден улам окуй албай калган балдар жана чоңдор үчүн багытталган; алар расмий билим берүү программаларынын бөлүгү болушу мүмкүн: 1) бул программаларга интеграцияланат; 2) белгилүү бир билим берүүчүлүк максатка

атайын багытталат; 3) ден соолуктуу чындоо максатын көздөйт (мисалы, өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн прогарммалар).

Буга чейинки түзүлгөн аралыктан окутуунун маселери төмөндөгүдөй максаттарды көздөйт:

– билим берүүчүлүк программалардын чегинде ар кайсы тармактарда өз билимдерин толуктоого, жакшыртууга студенттерге мүмкүндүк берүү;

– сынактардын (экстернат) натыйжасына жараша тигил же бул квалификациялык даражага билим берүү тууралуу аттестат берүү;

– мектеп жана ЖОЖдук программалардын ар кандай багыттары боюнча сапаттуу билим берүүнү камсыздоо.

Мында күндүзгү жана сырттан окутуу формалары менен айрым университеттердин программалары, бир канча университеттердин күч-аракеттери менен даярдалган, мамлекет тарабынан колдоо тапкан университеттер аралык программалар, о.э. белгилүү бир багыттар боюнча студенттерге өз алдынча колдонуу үчүн иштелип чыккан автономдук программалар.

– 1996-жылы Москвада өткөн ЮНЕСКОнун Конгрессинде көптөгөн өлкөлөр аралык технологияларды колдонуунун өсүшүн улуттук билим берүү тармагын өнүгүшүнө зор салым кошоорун жана ал системанын өнүгүшү андан көрө алышаарын ачык белгилешти. Россия Конгресске аралыктан окутуунун кеңири программасын сунуштады. Конгресстин жыйынтыгы болуп аралыктан окутууну киргизүү жана өнүктүрүү боюнча эксперименттик башталыш саналды. Ал эки этаптан турду:

1-этап (1997-1999-жж.) аралыктан окутууну техникалык, технологиялык, окуу-методикалык жактан иштеп чыгуу, жакшыртуу жана уюштурууну камсыздоо;

2-этап (1999-2002-жж.) окуу процессинде аралыктан окутууну колдонууну тартипке салуучу нормативдик жана укуктук долбоорлорду түзүү менен байланыштуу.

Интернеттин глобалдык тармагына бардык кесиптик билим берүү мекемелерин киргизүү жана билим берүүнү маалыматташтыруу Билим берүү министрлигинин пландаштырылган иши болуп калды.

2009-2011-жж. Кыргызстандын Билим берүү министрлигинин бюджеттик эмес каражаттарга өткөргөн эксперименти турмушта аралыктан окутуунун идеяларын практикалык ишке ашыруудагы маанилүү иш чара болду. Аралыктан окутууну техникалык, технологиялык, окуу-методикалык жактан иштеп чыгуу, жакшыртуу жана уюштурууну камсыздоо баштапкы этаптын максаттары болуп саналды. Аралыктан окутуунун тарыхынан, анын өнүгү келечегин анализдөөдөн улам төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга болот: аралыктан окутуунун теориялык-педагогикалык негиздери алиге чейин чечилбей келет, эмпирикалык табылган ыкмалар, каражаттар жана эрежелер түрүндө начар иштелип чыккан дидактикага таянып келет. Бул азыркы талаптарга толук жооп бере турган аралыктан окутуунун бүтүндөй көрсөткүчүн карайт.

Педагогикалык көз карашта аралыктан окутуунун өзгөчөлүгүн изилдөө, анын негизги оң мүнөздөмөлөрүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди:

– *Ийкемдүүлүк.* Дисциплинаны өздөштүрүү үчүн өзүнө ыңгайлуу учурда, ордунда жана бир темпте билим алуу.

– *Модулдуулук.* Көз карандысыз окуу курстардын – модулдардын топтомунан, жеке же группалык керектөөлөргө жооп берген окуу планын калыптандырууга тийгизген мүмкүнчүлүгү.

– *Параллелдүүлүк.* Окутуунун кесиптик ишмердүүлүк менен параллелдиги, б.а. өндүрүштөн ажыратпастан окутуу.

– *Аудиторияны жана окуу маалыматтарын кеңири камтуу.* Студенттердин жалпы окуу маалыматтарынын көптөгөн булактарына (электрондук китепкана, маалыматтарыдын банкы, билимдердин базасы ж.б.) бир учурда кайрылуусу.

– *Үнөмдүүлүк.* Окуу аянттарын, техникалык каражаттарды, транспорттук каражаттарды натыйжалуу пайдалануу, окуу маалыматтын

топтоштуруп жана бир түргө келтирип түшүнүү адистерди даярдоого чыгымдын төмөндүгү.

– *Технологиялуулук.* Дүйнөлүк мейкиндикке адамдын технология жактан жардам берүүчү маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялардын жаңы жетишкендиктерин билим берүү процессинде колдонуу.

– *Социалдык тең укуктуулук.* Студенттин жашаган жеринен, ден соолугунан, материалдык камсыздалгандыгынан көз карандысыз тең укукта билим алуу мүмкүнчүлүгү.

– *Интернационалдуулук.* Билим берүүнү тейлөөнүн базасында дүйнөлүк жетишкендиктерди импорттоо жана экспорттоо.

Кыргызстандагы аралыктан окутуунун азыркы учурдагы келечеги “Маалыматтык-байланыштык технологиялардын негизинде жалпы жана үзгүлтүксүз билим берүүнү өнүктүрүүнүн улуттук программасынын Концепциясында” билим берүүнүн жетектөөчү тенденциялары аныкталган: аламдаштыруу (өлкөдөгү аралыктан окутуу аркылуу бирдиктүү дүйнөлүк билим берүүчүлүк мейкиндикке чыгуу); тынымсыз билим алуунун үзгүлтүксүздүгү; инсандын артыкчылыгына жана анын бакубат жашоосуна, эртеңки күндүн өндүрүшү менен экономикасынын муктаждыктарына билим берүүнүн багытталгандыгы; интерактивдүү байланыштын толуктугун жана ар түрдүүлүгүн камсыздаган, окутуучу менен студенттин өз ара аракетине окутуунун аралыктан жана күндүзгү формаларынын айкалышы; дидактикалык системалар менен аралыктан окутуунун уюштуруучулук-педагогикалык билим берүүсү.

Кыргызстанда билим берүүнүн азыркы системасынын абалы жеткиликтүү билим берүүнүн формасы катары аралыктан окутуунун негиздерин комплекстүү изилдөөнүн зарылдыгы жөнүндөгү маселени кезектеги милдет катары койду. Адамдын аң-сезимине заманбап маалыматтык-коммуникативдик процесстердин таасиринин өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен, коомдук өнүгүүнүн принципалдуу жаңы тенденцияларынын контекстинде анын

философиялык-методологиялык жана жалпы педагогикалык парадигмаларын иштеп чыгуунун зарылдыгы жөнүндөгү маселе да турду.

Азыркы билим берүүнүн көйгөйлөрүн изилдөөгө методологиялык негиз жана философиялык мамиле катары каралып жаткан чөйрөдөгү коммуникативдик процесстердин интеллектуалдык жана адеп-ахлактык, мазмундун сапаттык жаңы деңгээлине багытталгандыгы көбүрөөк айтылат.

Бул көйгөйлөрдө изилдөөгө педагогикалык мамиленин методологиялык негизи болуп, калыптанып жаткан билим берүүнү маалыматташтыруунун философиясы болуп эсептелет. Аралыктан окутуунун аркасында коммуникациянын заманбап каражаттары, окутуунун салттуу формаларынын бардык жетишкендиктерин сактоо менен, анын кемчиликтерин жеңүүгө мүмкүндүк берет. Аралыктан билим берүү илимий-педагогикалык адабияттарда “аралыктан окутуу” түшүнүгү менен өз ара байланышта каралып келет, бул “окутуу» жана “билим берүү» түшүнүктөрүн өз ара байланышта караган педагогикалык салттуулукка дал келет. Муну менен окутуу салттуу түрдө билимдер, жөндөмдөр, ыкмалар менен максатка умтулуучу, системалуу, уюшулган процесси катары түшүнүлөт (В.Н. Барсуков, В.П. Демикин ж.б.), “курчап турган дүйнөнүн көрүнүштөрүн, алардын мыйзам ченемдүүлүктөрүн, тарыхын, өнүгүшүн жана ишмердүүлүктү өздөштүрүүнүн ыкмаларын таанып-билүүнүн максатка багыттуу процесси, натыйжада студенттин окутуучу жана башка студенттер менен өз ара аракети» [82, 7-б).

“Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы билим берүүнү “белгилүү бир мамлекеттик билим берүүчү деңгээлдерге студенттердин жетишкендиктери менен коштолуучу, инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыгындагы окутуу билим берүүнүн максатка багыттуу процесси” [96].

Окумуштуулар “билим берүү» түшүнүгүн система катары, процесс катары, адамды окутуу жана өнүктүрүүнүн уюшулган процессинин натыйжасы катары абдан кеңири түшүндүрүшөт. Н.В. Бордовская [55] менен А.А. Реан [54] билим берүүнү “топтолгон билимдер менен маданий баалуулуктарды муундарга өткөрүп берүү процесси” катары [55,63-б), о.э. билим берүү

процессин уюштуруучу максаттар, мазмунун, формалары сыяктуу система түзүүчү компоненттерди өзүнө камтыган система катары, чыныгы – билим берүүчү процесс катары (адамды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн биримдиги катары) карашат. С.А. Смирнов билим берүүнү “коомдун маданий мурастарынын деңгээлдерин, жана аны менен байланыштуу жекече өнүгүүнүн деңгээлин белгилүү бир коомчулук тарабынан өздөштүрүү процесси катары белгилейт» [178, 9-б].

“Окутуу” жана “билим берүү” түшүнүктөрүнүн негизги айырмачылыктары: билим берүү адамды тарбиялоону жана өнүктүрүүнү болжолдойт, ал эми окутуу билим берүүнүн каражаты катары каралат. Билим берүүнүн заманбап түшүнүгү менен колдо бар аралыктан окутуунун мүнөздөмөлөрүн салыштырууда бири-бирине толук дал келбеши мүмкүн.

Аралыктан билим берүү жөнүндөгү макалаларды аралыктан окутуу үчүн анын мүнөздөмөсүн айырмалаган бир канча аныктамалар бар. Нормативдик документтерде кеңири чагылдырылгандарынан мисал келтирели [95].

– студент негизинен кандай шартта болбосун өз алдынча иштөө жөндөмүнө ээ жана окутуу телебайланыштын каражаттары аркылуу кайсы гана убакытта болбосун диалог түзө ала тургандыгын мүнөздөгөн студенттин өз алдынча окуу принцибине негизделген билим берүү процессинин жаңыча уюшулушу.

– үйрөнүлүүчү материалдын негизги көлөмүн студентке жеткирүүнү, окутуу процессинде окутуучу менен студенттердин интерактивдүү өз ара аракетин камсыздаган, окуу материалын өздөштүрүү боюнча өз алдынча иштөө мүмкүнчүлүгүн студенттерге сунуштаган, окутуу процессинде алардын алган билимдери менен ыкмаларын баалаган маалыматтык технологиялардын жыйындысы.

– персоналдык компьютерлерди, видео жана аудио техникаларды колдонууга негизделип, маалыматтык технологияларды пайдаланууну камсыздаган сырттан окутуунун жаңы тепкичи.

Көрсөтүлгөн аныктамалар окуу процессинин бардык көз карашынан алганда аралыктан окутуунун өзгөчөлүгүн толук чагылдырбайт деген жана кайсы гана убакта болбосун окутуучу менен студенттин ортосунда диалог түзүүнү уюштурган. Окутуу процессинде окутуучу менен студенттердин интерактивдүү өз ара аракетин камсыздаган, окуу материалын өздөштүрүү боюнча өз алдынча иштөө мүмкүнчүлүгүн студенттерге сунуштаган. Окуу материалын жеткирүү үчүн колдонгон салттуу жана жаңы маалыматтык технологиялар менен техникалык каражаттардын кеңири түрлөрүн колдонууга негизделген окутуунун синтетикалык, интегралдык, гуманисттик формасы катары аныктоону сунуштаган А.А. Андреевдин пикирин тең бөлүшөбүз [15].

Окумуштуулар аралыктан билим берүүнү мүнөздөө үчүн “аралыктан билим берүү ишмердүүлүгү” деген түшүнүктү киргизишет. Аралыктан окутуунун методологиялык негизин түзгөн белгилүү окумуштуу А.А. Ахаян белгилегендей, колдогу болгон аныктамалардагы инсанга билим берүүнүн чагылдыруунун толук эместиги жана толук масштабдуу билим берүүчү процесс катары аралыктан окутуу жөнүндөгү түшүнүктөрдүн чектелгендиги менен байланыштуу болсо, анда мындай түшүнүктү киргизүү максатка ылайыктуу. Ал аралыктан окутуу деген түшүнүктү жана өнүктүрүүгө (“таза” окуу түрүндө гана эмес) багытталган Интернет-технологияларды колдонуунун жардамы менен ишке ашырылуучу кайсы гана ишмердүүлүк болбосун түшүнүүнү сунуштайт. Ал эми окутуунун изилдөөчүлүк компонентин киргизүүнүн шартында, А.А. Ахаян [26-28] “аралыктан илимий-билим берүү ишмердүүлүгү” терминин колдонууну сунуштайт.

Кыргызстанда аралыктан билим берүү системасын түзүү жана өнүктүрүү максатында “Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн башкарууда информациялык системаны түзүү Концепциясын кабыл алуу менен” “аралыктан окутуунун маалыматтык-билим берүүчү чөйрөсү» деген түшүнүк маанилүү орунду ээлейт. Аталган чөйрө бул документте колдонуучулардын билим берүүчүлүк керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган аппараттык-программалык жана уюштуруучу-методикалык камсыздоону, протоколдордун

өз ара аракетин, информациялык ресурстардын маалыматтарын берүүнүн каражаттарын системалуу уюштуруунун жыйындысы катары түшүндүрүлөт. А.А. Ахаян качан сөз билим берүү жөнүндө болуп жатканда, чөйрө түшүнүгүнүн мындай түшүнүктүн өзү менен карама каршы, “билим берүүчү мейкиндик» менен “билим берүүчү чөйрө» бири-бирине жакын, бирок окшош эмес деп белгилейт [24-35]. Концепцияда сунушталган “аралыктан окутуунун билим берүүчү чөйрөсү» түшүнүгү “аралыктан окутуунун маалыматтык-билим берүүчүлүк мейкиндиги” түшүнүгүнө көбүрөөк жакындашат. Бул түшүнүк белгилүү бир деңгээлде адамдын билимине таасир эткен факторлордун топтому, бир учурда жашаган объектилердин өз ара жайгашуусу менен байланыштуу билим берүүчү мейкиндик жөнүндө. Бул бекемдөөлөр көрсөтүлгөн түшүнүктөрдүн маанилик айырмачылыгына негизделген. “Билим берүү мейкиндиги” түшүнүгүнө билим берүүчү процесстин субъектиси катары адамдын камтылгандыгын түшүнүүнүн кажети жок, анткени билим берүүчү чөйрө адамдын билимин камсыздаган өз ара байланыштагы факторлор менен шартталган.

Техникалык прогресстин өнүгүшүндө спонтандык пайда болуп, белгилүү өлчөмдө баш аламан жайылышы мүмкүн болгон маалыматтык-билим берүүчүлүк мейкиндиктен айырмаланып маалыматтык-педагогикалык чөйрө (адамдын инсандыгына кайрылган билим берүүчү чөйрө сыяктуу) өзүнөн өзү келип чыкпайт. Аны уюштуруу үчүн Интернет-технологиялардын каражаттарында иш алып барган ЖОЖдун максатка багыттуу аралыктан илимий билим берүүчүлүк ишмердүүлүгү талап кылынат (буга окшош адамдын укуктары менен кызыкчылыктарына, адамдын инсандыгына кайрылган билим берүүчү чөйрөнү түзүү үчүн дагы ЖОЖ тараптан белигилүү бир иш талап кылынат). Изилдөөчүлөр аралыктан окутуунун маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөсүн колдонуучулардын аң-сезимдүү жана интуитивдүү билим берүүчүлүк керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган аппараттык-программалык жана уюштуруучу-методикалык камсыздоону, протоколдордун өз ара аракетин, информациялык ресурстардын маалыматтарын берүүнүн

каражаттарын системалуу уюштуруунун жыйындысы катары түшүндүрүшөт. Эреже катары, аралыктан окутуу системасы үч компонент боюнча каралат: техникалык каражаттар, атайын билим берүүчүлүк компьютердик программалар жана уюштурууну камсыздоонун комплекси.

Аралыктан окутуунун схемасы бир канча компоненттерди камтыйт, алардын ичинен окутуу процесси өз ара аракетте жүргөн окутуунун интегирленген чөйрөсү маанилүү болуп эсептелет. Окутуунун чөйрөсү үйрөнүлүүчү дисциплиналык тармак боюнча студенттер алган маалымат менен өз ара аракетте болуу менен, маалыматтардын базасына тез жана ыңгайлуу кирүү үчүн студенттерге интерфейсти сунуштаган программалык натыйжаны өзүндө көрсөтөт. Аралыктан окутуу системасынын бул эки компонентинин сапатынан студенттер алган билимдердин сапаты түздөн-түз көз каранды.

А.А. Ахаян маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөнүн болгон аныктамаларын толуктоо менен, аны катышууга техникалык мүмкүнчүлүктөрү бар, маалыматтык-педагогикалык ишмердүүлүккө интерактивдүү катышууга кызыктар субъектилердин коомунун мейкиндигиндеги бөлүштүрүлгөндүк катары кеңири аныктоону сунуштайт [24-35].

Чындыгында, билим берүү мекемелеринен сырткары жашай алган, билим берүү чөйрөсүнө окшош маалыматтык-педагогикалык чөйрө өзүнүн маңызы боюнча кеңири географиялык мейкиндикте болжолдонот. Техникалык прогресстин өнүгүшүндө спонтандык пайда болуп, белгилүү өлчөмдө баш аламан жайылышы мүмкүн болгон маалыматтык-билим берүүчүлүк мейкиндиктен айырмаланып маалыматтык-педагогикалык чөйрө адамдын инсандыгына кайрылган билим берүүчү чөйрө сыяктуу өзүнөн өзү келип чыкпайт. Аны уюштуруу үчүн максатка багыттуу аралыктан окутуу ишмердүүлүктү уюштуруу талап кылынат. Илимий макалалардын негизинде педагогикалык категория катары аралыктан окутуунун маңызын карап чыгуу, аралыктан окутуу педагогикалык макалаларда окуу маалыматтарын аралыктан алмашуу каражаттарына негизделген, атайын билим берүүчүлүк маалыматтык чөйрөнүн жардамы менен калктын калың катмарына сунушталган, билим

берүүнү тейлөөнүн комплекси катары аныкталгандыгын көрсөттү. Бул өлкөдөгү окутуунун заманбап системасын модернизациялоонун варианттарынын бири. Аралыктан билим берүү системасын түзүү жана өнүктүрүү максатында “Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн башкарууда информациялык системаны түзүү Концепциясына” ылайык аны мультимедиа системаларынын жана жаңы маалыматтык технологиялардын негизинде күндүзгү, сырттан жана кечки окутуунун элементтерин айкалыштырган өзгөчө формага жана технологияга; билим берүүдө жана маалыматты алууда адам укугун ишке ашырууга чакырган үзгүлтүксүз билим берүүнүн өтө демократиялуу формасына киргизишет. Бул убакыт менен мейкиндиктеги студенттин жайгашуусунан көз карандысыз мугалим менен диалог алмашуунун, билим берүүчү дисциплиналарды эркин тандоонун шарттарын студент үчүн түзгөн, маалыматтык жана телебайланыштык технологиялар менен техникалык каражаттардын кеңири түрлөрүн пайдаланууга негизделген окутуунун универсалдуу гуманисттик формасы. Окутуучу, студент жана маалыматтын булактары ар кайсы географиялык аймактарда жайгашышы мүмкүн жана алар түз байланышысыз окуудагы өз ара аракеттерин ишке ашырууга мүмкүндүк берүүчү байланыштын атайын каражаттарынын аркасында байланышат. Компьютердик технологияларды жана басма каражаттарын пайдалануу бул форма үчүн мүнөздүү, окутуучу менен түз байланышта пикир алышуунун зарыл өлчөмүн кыскартат жана окутуудагы өз ара аракеттин мазмуну менен максаттык багытын өзгөртөт. Аралыктан окутуунун белгилүү болгон мүнөздөмөлөрүн карап чыгуу, аралыктан окутуу процессинин ишмердүүлүк негизин кадыресе же электрондук почта, телефон аркылуу окутуучу менен байланыштын макулдашылган мүмкүнчүлүгүн жана окутуунун атайын комплектин өзүндө алып жүрүү менен жеке жүгүртмө (расписание) боюнча өзүнө ылайыктуу жерде окуй алган студенттин максатка багыттуу жана күчтүү өз алдынча иши түзөт деп констатациялоого мүмкүндүк берет. Мында Е.Д. Сотников [181] менен Ю.А. Маслюк [132] белгилешкендей, аралыктан окутуунун системасындагы өз алдынча иш аралыктан окутуунун

логикасында аң-сезимдүү жашоону, өзүнүн адистигин аныктоодогу, үйрөнүлүүчү дисциплиналардын тизмесин кеңейтүүдөгү же кыскартуудагы студенттин катаал өзүн-өзү тарбиялоосун, ошондой эле модулдук окутуунун алгоритминде пландалган бардык билим берүүчү тепкичтерди ырааттуу жана сапаттуу өтүүнү болжолдойт.

Аралыктан окутуунун методикасынын маңызы тьютордун, окутуучу багыттоочу ролунда өз алдынча иште тарбиялоонун милдеттерин белгилөөгө туура келет, анткени аралыктан окутуунун шартында студент менен студенттин ортосундагы байланыш жок. Мындай шартта өзгөчө мааниге ээ билим берүү процессин башкарууга мүмкүнчүлүк берүү менен, кезектеги жана жыйынтык текшерүү түрүндөгү үзгүлтүксүз байланышка таандык. Окутууну пландоодо жана андан ары уюштурууда ар бир студенттин жекече жыйынтыктары эске алынат. Мында компьютердик программаларды колдонуу менен үйрөнүлүүчү дисциплиналардын бөлүмдөрү боюнча өзүн-өзү тестирлөөнүн аркасындагы студенттин өзүн-өзү текшерүүсүнө олуттуу көңүл бурулат.

Аралыктан окутуу процессинде студенттин өз алдынча ишине басым жасоо изилдөөчүлөргө студенттин ишинин төмөндөгү курамдык компоненттерин ачууга мүмкүнчүлүк берди:

1. Өзүн-өзү окутуу – кандайдыр бир маселени өз алдынча үйрөнүүгө түзүлгөн системалуу окуу ишмердүүлүгү.

2. Өзүн-өзү аныктоо – кесипти, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн формаларын, методдорун жана каражаттарын тандоо.

3. Өзүн-өзү өнүктүрүү –өздүк турмуштук дараметин (потенциалын), анын мазмунун жана багытталышын ишке ашыруу;

4. Өзүн-өзү баалоо – өзүн, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн, сапатын жана турмуштагы өз ордун баалоо.

5. Өзүн-өзү долбоорлоо – келечектеги адис түзүүгө умтулган образ менен жана келечектеги ишмердүүлүгүн пландоону түзүү менен байланыштуу.

6. Өзүн-өзү текшерүү – аң сезимдүү баа берүү жана окуу, окуу-өндүрүштүк максаттарды аткаруунун олуттуу эрежелери жана коюлган максат менен ылайык өз аракеттерин жөнгө салуу.

7. Өзүн-өзү жөнгө салуу – иштелип чыккан принциптерге ылайык өзүнө коюлган талаптардын негизинде өздүк ишмердүүлүгүн өзүн-өзү башкаруусу.

Маалыматтык технологияларды колдонуу аралыктан окутуунун артыкчылыктарынын бири болуп саналат, анткени окуу процессин оптималдаштырууга олуттуу деңгээлде мүмкүнчүлүк берет. Студенттер зарыл жабдыктардын болушу менен маалыматтын ар кандай булактарына кирүүгө мүмкүндүк алышат. Мында маалыматты алуунун ылдамдыгы бир нече ирет өсөт. Аралыктан окутуунун ийкемдүүлүгү өзүнө ылайыктуу темпте, ыңгайлуу учурда, ыңгайлуу орунда окуу материалы менен иштей алаган студенттердин жекече керектөөлөрүнө адаптациянын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнү болжолдойт.

Аралыктан окутуунун өзгөчөлүгү процессин уюштуруунун педагогикалык негиздерин анализдөөгө өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. Кыргызстандагы аралыктан окутуунун азыркы абалы жана аны жакшыртуунун багыттары; аралыктан окутуу шартында электрондук окуу китебин түзүүнүн принциптери жана талаптары; аралыктан окутууда колдонулуучу электрондук компьютердик окуу китебинин мазмуну менен түзүмү жана аны пайдалануунун моделди, ишке ашыруунун технологиясы Г.И. Ажыманбетованын диссертациялык изилдөөсүндө негизделген.

1.2. ЖОЖдо аралыктан окутууну уюштуруунун педагогикалык негиздери

Массалык-маалыматтык булактардын таасиринин алдында калыптануучу азыркы коомдун жаңы баалуулуктары менен түзүлүштөрү жөнгө салып туруучу формалардын, функциялардын жана механизмдердин ар түрдүүлүгүндө социалдык байланыштарды жана инсанды социализациялоонун чөйрөсүн биринчи планга алып чыкты. Инсандын социалдык байланыштары заманбап шарттарда анын өнүгүшүнүн мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт. Мындан сырткары, билим берүүчү процесстин өзү социалдык баалуулуктардын дүйнөсүнө инсандын киришин камсыздаган коммуникативдик процесс болуп саналат.

Бир катар авторлор (Л.П. Буева [61], А.А. Ахаян [24-35], Т.Р. Орускулов [144], С.А. Нуржанова [141] ж.б.) маданияттын нормалары менен баалуулуктардын системасындагы аралыктан окутуунун көйгөйлөрүн акыйкат карашат, ансыз бир катар муундардын социомаданияттык тажрыйбасын коомдук өнүктүрүүдөгү, бекемдөөдөгү жана трансляциялоодогу ырааттуулугун камсыздоо мүмкүн эмес. Бул планда билим берүү системасындагы коммуникативдик процесстерди стабилдештирүүнүн социалдык механизмдеринин каралуучу көйгөйү Л.П. Мирошниченко [133], Г.Д. Панкова [151], Е.С. Полат [162-165], И.В. Сергиенко [171], Э.А. Тихонов [188], А.В. Соколов [179], А.В. Хуторской [194] ж.б. эмгектеринде ачылат. Байланыш социалдык процесс катары социалдык мамилелердин курамын чагылдырат жана коомдук нормаларда иштелип чыгып, жөнгө салынган функцияларды аткарат. Бул билим берүү системасы үчүн өзгөчө актуалдуу.

Буга байланыштуу, билим берүүчү процессти куруунун негизи катары алыстыктагы (аралыктан) өз ара аракет жогорку мектепте бул процесстин заманбап моделин куруу үчүн негиз катары кызмат кылат, анткени инсандардын ортосундагы байланышты, окутуучу жана студенттин байланышты, социалдык байланышты камсыздоочу көп маанилүү сапат катары чыгат, б.а. байланыш жогорку мектептеги билим берүүчү процесстин субъектилеринин жемиштүү өз ара аракетин, жогорку окуу жайынын

системалуу өнүгүшүнүн сырткы факторлор менен катышын жана билим берүү чөйрөсүнүн ачыктыгын камсыздоонун каражаты болуп саналат.

Билим берүү процессинин маанилүү элементи катары педагогикалык өз ара аракеттин сапатын карап чыгуу бул процесс жөнүндөгү заманбап түшүнүктөргө негизделет. Буга байланыштуу педагогикалык өз ара аракет сапатын илимий түшүнүп аныктоого мүмкүндүк берүүчү билим берүүнүн жалпы мүнөздөмөсүнө токтолобуз.

Биринчи кезекте ЖОЖдогу азыркы билим берүү процессинин системалуу мүнөзүн белгилөө зарыл. “Система” түшүнүгүнүн педагогикада пайда болушу азыркы педагогикалык илимде кеңири таркаган системалуу мамилеге, окутуунун идеясына жана тарбия берүүнүн теориясы менен практикасына таасири менен шартталган. Өз ара байланышкан компоненттердин комплекси катары системаны аныктоо абдан популярдуу болуп саналат. Интегралдык өзгөчөлүктөргө жана мыйзам ченемдүүлүктөргө ээ туруктуу биримдикти жана бүтүндүктү түзүүчү өз ара байланышкан элементтердин көптүгү катары системаны аныктоо белгилүү. Системаны бирдиктердин көптүгүнүн жыйындысы катары гана эмес, белгилүү бир татаал функцияларды аткарган айрым бөлүктөрдүн мамилелери менен байланыштарынын биримдиги катары кароо керек деген И.В. Блаубергдин пикири да бар [50]. Аралыктан өз ара аракеттин уштуруучу маселелерин изилдөөдө системалуу мамилени колдонуу зарыл, анткени ЖОЖдун окутуучусу системалардын дүйнөсүндө аракеттенет. Буга биринчиден студенттин инсандыгын, билим берүү процессин, маалыматтык-билим берүү чөйрөсүн киргизсек болот.

Билим берүүдөгү өз ара аракет жана ишкердүүлүктүн артыкчылыгын түшүнүү ЖОЖдогу педагогикалык процесстин маңызын аныктоодо белгилүү болду. Изилдөөбүздө “билим берүүчүлүк процесс» терминин колдондук, анткени ЖОЖдун педагогикалык системасынын принципалдуу өзгөчөлүгү болуп билим берүүнүн базалык процессинин берилиши эсептелет.

Педагогикалык макалаларды талдоо, XX кылымдын 80-жылдарынын башында педагогикалык (билим берүүчүлүк) процесс түшүнүгү жалпы

педагогикалык окуу адабияттарында активдүү колдонула баштагандыгын күбөлөйт. Буга чейин ал дидактикага бекитилип, эки тараптуу процесс – окутуучу мене студенттин бирдиктүү ишмердүүлүгү катары аныкталган. Мүмкүн, билим берүүчүлүк процесстин маңызын аныктоого толук бирдиктүү мамиле жок. Маселен, В.П. Беспалько аны социалдык тажрыйбаны, маалыматты өнүктүрүүгө алып баруучу, студенттер менен педагогдун ишкердүүлүгү катары аныктайт, анткени студенттер маалыматты педагогдон же башка булактардан алышат [47]. Хуторской А.В. [194] бул процесстин маңызы катары өз ара аракетти көрсөтөт. А.А. Ахаян педагогдор менен студенттердин, ата-энелердин, коомчулуктун, балдар уюмдарынын, студенттердин бири-бири менен өз ара аракетинин интеграциясын белгилөө менен, Н.Д. Хмелдин пикирине окшош аныктаманы айтат. Сергиенко И.В. [174-175], Тихонов Э.А. [188], Полат Е.С. [162-165] билим берүү процессин субъектилердин бирдиктүү ишмердүүлүгү; максаттарга ылайык тарбия берүүнүн объектисин жаңы абалга алып келүүчү тарбия катары карашат.

Билим берүүчүлүк процесстин маңызын анализдөө системалуу мамиленин негизинде гана мүмкүн экендигине бардык авторлор макул.

Бул негизде берилген жана биздин изилдөөбүзгө негиз кылынып алынган аныктаманы мисал келтирбиз. Ага ылайык, бул процесс инсандын өзүнүн кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн жана инсандын ар тараптуу өнүгүшүнө коомдун керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган, билим берүүчүлүк-тарбия берүүчүлүк милдеттерди чечүү максатында зарыл каражаттарды колдонуу менен билим берүүнүн мазмуну тууралуу педагогдор менен студенттердин атайын уюшулган өз ара аракетин көрсөтөт. Мында билим берүү процессинде моделдөөгө жаткан төрт компонент бөлүнүп чыгат: педагогдор, студенттер, билим берүүнүн мазмуну, каражаттар (материалдык база). Аларды системага бириктирүүчү фактор болуп социалдык заказдын (тапшырыма) жана студенттердин инсандык керектөөлөрүнүн деңгээлиндеги максат чыгат.

Окутуу менен тарбия берүүнүн биримдигине негизделген бирдиктүү билим берүүчү процесс катары кароо менен, андан төрт процесс-компонентти

бөлүп көрсөтөт: а) билим берүүнүн мазмуну жана анын каражаттары менен окутуучунун өз ара аракетин (процессти түзүү); б) билим берүүнүн мазмуну менен окутуучу менен студенттердин өз ара аракетин жана алардын бири-бири менен өз ара аракетин (иштиктүү негизде ишке ашыруу); в) билим берүүнүн мазмуну боюнча эмес ар түрдүү каражаттарды колдонуу менен педагог менен студенттердин өз ара аракетин (формалдуу эмес пикир алышуу); г) ар түрдүү каражаттарды колдонуу менен билим берүүнүн мазмуну менен студенттердин өз ара аракетин (өзүнө өзү билим берүү жана өзүн-өзү тарбиялоо). Ошентип, билим берүү процессинин бүтүндүгү бул процесстин субъектилери тарабынан ишке ашырылуучу, анын бардык компоненттеринин педагогикалык өз ара аракетин менен камсыздалат.

Билим берүүчү процесс адамды өнүктүрүүнүн чөйрөсү катары социализациялоо жана тарбия берүү процесстери менен шартталган татаал система катары түшүнүлүшү керек экендигин биздин изилдөөбүздө белгилөөнү зарыл деп эсептейбиз. ЖОЖдун билим берүүчү системасы инсанды өнүктүрүүгө мүмкүн болгон мейкиндикти түзөт.

Бүгүнкү күндө педагогикалык өз ара аракет түшүнүгү илимий адабияттарда кеңири талкууланууда, бул Г.Д. Панкова [151], А.А. Андреев [14] ж.б. эмгектеринде чагылдырылган.

И.А. Зимняя өз ара аракетти ар кайсы объектилердин бири-бирине, башка объектилерге болгон таасириндеги байланыштын, өз ара аракеттин, өтүүнүн, өнүгүүнүн сапаты катары аныктайт. Ал өз ара аракеттин ар кыл түрлөрүн карайт: кызматташтык, карама-каршылык, конфликт, каршы туруу [100].

Педагогикалык процессте өз ара аракеттин негизги эки тиби болушу мүмкүн: субъект-объектилик жана субъект-субъектилик. Гуманисттик принциптердин негизинде курулган педагогикалык процессте субъект-субъектилик өз ара аракетте курулган өз ара аракет үстөмдүк кылат. Мындай өз ара аракет маңызы боюнча таанып-билүүчүлүк же коммуникативдик маселелерди чечүүнүн жүрүшүндө субъектилик эркин таанууну болжолдойт. Билим берүүчүлүк процессте өз ара аракет кылуунун “коллективдик-

субъектисин» калыптандырууда аныктоочу салым кошот, бул идентификациялык механизмдерди актуалдаштыруу менен байланыштуу (айрым коомдорго тартуу, мисалы, студенттик же кесиптик) жалпылык сезимди билим берүү процессинин субъектилеринде (окутуучу жана студенттер) калыптандырууда маанилүү. Анын пикири боюнча, дал ушул кызматташтыктын шартында студенттин инсандык жаңы түзүлүшүнө окутуунун дисциплинанын мазмунун кайра түзүү керек. Кызматташтык өз ара аракеттеги «коллективдик субъектинин» жана диалогго, эмпатияга, жөндөмдүүлүктүн калыптанышынын маанилүү шарты катары каралат.

Өз ара аракеттин педагогикалык көз караштары инсандын өнүгүшүнүн кеңири перспективаларын ачкан теориялык жана эксперименталдык изилдөөнүн жаңы тармагы катары педагогикалык макалаларда аныкталат. Мында ой жүгүртүүлөрдүн эки сызыгы каралышы толук мүмкүн. Биринчисинде ишмердүүлүк түшүнүгү, айрыкча бирдиктүү ишмердүүлүк негиз катары чыгат. Ошондуктан окутуучу менен студенттин өз ара аракети алардын ишмердүүлүгү катары, алардын бирдиктүү ишмердүүлүгү катары, бирдиктүү ишмердүүлүктүн өзгөчө түрү катары, бирдиктүү ишмердүүлүктү уюштуруунун ыкмасы катары каралат. Өз ара аракеттин маңызын түшүнүүгө мындай позиция философия менен психологияда ишмердүүлүктү өз ара аракеттенген субъектилердин активдүүлүгүнүн бардык формаларынын жыйындысы катары караган көз караштарга байланыштуу (А.А. Ахаян [24-35], А.А. Андреев [12]). Пикир алышуу менен ишмердүүлүк акыркы жылдары педагогикалык адабияттарда бири-бири менен байланышкан, бирок бир катар олуттуу өзгөчөлүктөрү менен бири-биринен айырмаланган категориялар катары каралып келет (Б.Ф. Ломов [124]).

Экинчи сызык инсандардын ортосундагы өз ара аракетке негизделет (И.А. Малинина [126], А.Н. Дахин [81], В.Т. Волов [70-71] ж.б.). Мындай мамиле перспективдүү болуп саналат жана өз ара аракеттин өтүшүнүн объективдүү шарттарын гана эмес, анын катышуучуларынын жекече өзгөчөлүктөрүн да эске алууга мүмкүндүк берет. Өз ара аракет окутуу

процессинин негизи катары өздөштүрүүнүн объектисине ортоктош эки субъектинин (окутуучу менен студенттин) өз ара аракти экендиги илимий-педагогикалык адабияттарда адилет белгиленип келет. Бирок бул жалпы билим берүүчү процеске тиешелүү. Качан инсанды өнүктүрүү максаты негиз катары алынса, анда аны окутуучу менен студенттердин ортосундагы өз ара аракет деп эсептөөгө болот, б.а. “социалдык өз ара аракет” жана “педагогикалык өз ара аракет” түшүнүктөрү бирдей болуп чыга баштайт.

Пикир келишпестиктерге карабастан, окумуштуулардын көпчүлүгү педагогикалык өз ара аракеттин маңызы болуп педагогикалык мамиле эсептелет деп белгилешет. Ал илимий изилдөөлөрдүн атайын дисциплинасы катары 70-жылдардын ортосунан баштап кеңири изилдене баштаган. Бул багытта Г.А. Гареева [75], С.Г. Бондарева [53], Н.В. Бордовская [55], А.А. Ахаян [24-35] ж.б. эмгектери белгилүү. Аларда педагогикалык байланыштын түзүлүшүн жана өзгөчөлүктөрүн изилдөө каралган, анын негизги компоненттери бөлүштүрүлгөн, педагогикалык процесстин жана педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмундук жана методикалык көз караштары менен компоненттердин өз ара байланыштары аныкталган. Мында кесиптик-педагогикалык мамиле деп педагогикалык ишмердүүлүктүн максаттары менен милдеттерин ишке ашырууну жана окутуучу менен студенттин социалдык-педагогикалык өз ара арактин уюштурууну, багытоону камсыздаган методдор менен ыкмалардын системасы белгиленет; маалымат алмашуу, инсандардын ортосундагы таанып-билүү; тарбия берүүчүлүк таасир көрсөтүү максатында ар түрдүү коммуникативдик каражаттардын жардамы менен өз ара аракетти уюштуруу жана жөнгө салуу, ошондой эле педагогдун инсандыгын аудиторияда максатка ылайык презентациялоосу өз ара арактин мазмуну болуп саналат, мында педагог бул процесстин активатору катары чыгат, ал аны уюштурат жана башкарат. Биздин изилдөөбүздүн милдеттерин жана педагогикалык өз ара арактинин маңызын аныктоого мамилелердин бирдей эместигин эске алуу менен аралыктан окутуунун өзгөчөлүгүнүн контекстинде өздүк мүнөздөмө берүүнү мүмкүн деп эсептейбиз: аралыктан өз ара аракет

аралыктан окутуунун прогресстин шартында ишке ашырылуучу социалдык өз ара аракеттин варианттарынын бири жана өз ара аракеттин субъектилерине мамиле боюнча билим берүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк максаттарда аныкталат. Билим берүү процессинде билим берүү менен өнүктүрүү биримдикте ишке ашырылгандыктан, биз аралыктан өз ара аракетти билим берүүчү өз ара аракет катары аныктайбыз.

Маданиятка инсандын чыгышы катары билим берүүнүн мазмуну жөнүндөгү азыркы түшүнүк инсандык да, билим берүүчүлүк да, кесиптик да мааниде маданий мамиленин модели катары педагогикалык өз ара аракетке талаптарды коют. Бул талаптар ЖОЖ үчүн абдан актуалдуу, мында келечектеги адиске билим берүүнүн мазмуну андан жалпы жана да кесиптик маданиятты өздөштүрүүсүн божомолдойт.

Билим берүүчүлүк процессте адамзаттык маданий байланыштын формаларынын бири катары аралыктан окутуунун билим берүүчүлүк өз ара аракетти карап чыгуу менен, биз бул өз ара аракеттин маданий формаларын камсыздоону зарыл деп эсептейбиз. Билим берүүчүлүк маалыматтар менен алмашуу жана аны студенттердин өздөштүрүүсү аралыктык процесстин негизин түзөт. ЖОЖдогу маалыматтык-билим берүүчүлүк ишмердүүлүк маалыматты алуунун жана иштеп чыгуунун жалпы принциптеринин негизинде курулат, бул тармактагы айрым жалпы илимий жоболорду карап чыгууну талап кылат.

Бардык макалаларда тигил же бул даражада сунушталган идея биз үчүн өзгөчө кызыгуу туудурат, билим берүүнүн деңгээлин жогорулатууга, студенттердин квалификациясын жогорулатууга өзгөчө көңүл бурулушу керек. Маалыматтык коом маалыматтык коомдо маалыматтык каражаттарды сабаттуу техникалык колдонууну гана эмес, о.э. маданият, өндүрүш, мамиледеги билимдүүлүктү жогорулатууну да талап кылат.

Маалымат түшүнүгү маалыматтык коомдун борбордук түшүнүгү болуп чыгат. Советтик энциклопедиялык сөздүк маалыматты бир канча позицияларындагы кабар алмашуу катары түшүндүрөт: 1) адамдардын

ортосундагы; 2) адам менен автоматтын; 3) автомат менен автоматтын. Маалымат түзүлүштүк жактан анын уюшулгандыгынын даражасы түшүнүлгөн ички түзүлүшкө ээ.

А.П. Беляева маалымат жөнүндөгү түшүнүктөрдүн өнүгүшүн анализдөө менен, маалымат жөнүндөгү түшүнүктү чагылуу категориясы менен бүгүн байланышы олуттуу тереңдеген кибернетикага чейинки түшүнүк үчүн мүнөздүү кабарларды берүү катары белгилейт. Ал өз алдынча объект катары маалыматты кароо жөнүндөгү идеяны кибернетиканын келип чыгышы менен шарттаган, ошондуктан маалымат башкаруу менен өнүгүү процессине түздөнтүз тиешеси бар, маалыматтык системалардын жана алардын өз ара аракеттеринин объективдүү мүнөздөмөсү болуп калды деп белгилейт. Бул процесстер кайсы гана системанын болбосун туруктуулугун камсыздайт. Кибернетикада маалымат изилдөөчүлөр, иштеп чыгуучулар, башкаруучу органдар алган маанилүү субстанция же чөйрө катары ой жүгүртүлөт, анткени алар тарабынан үзгүлтүксүз түзүлөт жана башкарылат. [43, 161-б]. Бул фундаменталдуу идея маалымат түшүнүгүнүн кеңирилигин таанууга алып келди.

Р.Ф. Абдеев билим чөйрөсүнө жараша алган маалыматтын төмөндөгүдөй аныктамаларын келтиришет: ыңгайлашуу процессинде сырткы дүйнөдөн алган мазмунду билдирүү катары; тандоонунун ыктымалдуулугу катары; энтропияны четке кагуу катары; ар түрдүүлүктү берүү катары [1].

Ал философияда пайда болгон маалыматтын эки негизин бөлүп көрсөтөт: а) бардык материалдык объектилердин белгиси катары талкуулаган атрибуттук; б) өзүн-өзү уюштуруучу системалардын аракеттениши менен маалыматты байланыштырган функционалдык. Биздин изилдөөбүз үчүн, болмуштун чагылышы катары болмуш менен жалпы байланышты гана эмес, жеке-конкреттүү байланышты ачууга мүмкүндүк берүүчү философиялык эки түшүнүгү тең маанилүү.

Маалымат социалдык системаларга салыштырмалуу башкаруунун атрибуту катары каралат. Мисалы, А.А. Андреев маалымат түшүнүгү максат

түшүнүгү, башкарууну, чечимди кабыл алуу түшүнүктөрү менен айкашканда мааниге ээ болот, бул башкаруу үчүн колдонуудагы маалыматтын маанисин белгилейт [11].

С.И. Архангельский маалыматты билим берүү процессине салыштырмалуу мүнөздөйт: “окутууда маалымат ой жүгүртүүчү иштин негизги материалы катары түшүнүлөт [17]. Диалектикалык жактан маалымат чагылдыруунун мазмуну ой жүгүртүүчү аппаратка таасир берүүнүн каражаты катары каралат. Кибернетикалык жактан маалымат чоңдукту, кабыл алуучу түзүлүшкө келип түшкөн кабардын, окуялардын кайтарым пропорционалдык ыктымалдуулугун билдирет. Бардык системалар сыяктуу эле окуу процесси үчүн маалымат, качан ал кыймылда болгондо жана башкаруу, таануу максаты менен колдонулганда гана мааниге ээ болот [10, 111-б.]. Цитатага алынып жаткан эмгекте маалыматты мурда белгисиз кабарларды тараптарга билдирген билдирүү катары аныкталат.

В.Г. Афанасьев маалыматты билим менен байланыштуу төмөнкүчө карайт: “Билим керектөөчү менен өз ара аракетте билим алуу. Билдирүү мүнөзүнө ээ болот, б.а. маалымат болуп калат» [22, 33-б.].

Педагогикалык илимде ар түрдүү көз караштагы педагогикалык маалыматты изилдөө кабылданган. В.П. Беспалько [48] студенттердин маалыматташуу көйгөйүн анализдөөгө мүмкүнчүлүк берүүчү системалаштыруу идеясын алып чыгат [33], С.И. Архангельский билимге окуу маалыматынын өтүшүн изилдейт [17].

Билим берүү системасында компьютердик окутуу көйгөйүн изилдеген көптөгөн авторлор адамзаттын ишмердүүлүгүнүн призмасы аркылуу бардык процесстерди караган гуманитардык илимдердин өзгөчөлүгүнө көңүл бурушат. Эгер информатиканы кабарларды чогултуу, кайра иштеп чыгуу, сактоо жана колдонуу боюнча адамдын ишмердүүлүгү жөнүндөгү илим катары түшүнсөк, маалыматтык система эки негизги көз карашты камтыган система түрүндө түшүнүлөт: а) окуу маалыматын топтоо, сактоо, сунуштоо ыктары менен

байланыштуу “компьютердик”; б) маалыматты инсандык ээлеп алуу, инсандык түшүнүккө, ишенимге ичтен аны кайра жаратуу.

Албетте, компьютерди колдонуу менен аралыктан окутуунун билим берүүчүлүк процессти тартипке салуу жана рационалдаштыруу менен формалдаштырууда орду бар, ошол эле учурда маалыматтык окутуунун инсандык көз караштары артыкчылыктуу болуп саналат, анткени билим берүүнү маалыматташтыруунун түпкү максаты – формалдуу маалыматтык системаны куруу эмес, өзүн-өзү өнүктүрүүгө, системаны өзгөртүүгө билим берүүнүн субъектисинин жетишүүсү, ошол эле мезгилде маалыматташтыруунун бул көз караштары азыркы учурда технологиялык жактан караганда азыраак изилденди.

Билим берүүдөгү маалыматка бүгүнкү күндөгү мамиле билимди, студенттин инсандык өнүгүшүнүн көз карашында сандык жана сапаттык критерийлердин жардамында баага басым жасаган системаларды андан көрүү тарабына өзгөрүп барат. Өнүктүрүүчү билим берүүчүлүк көз караштан түшүнүлгөн маалымат өзүндө билимди гана көрсөтпөстөн, компоненттерин да көрсөтөт. Анткени инсандын кабыл алуусу, ой жүгүртүүсү жана жүрүм-туруму менен башкарылуучу механизмдерге, аң-сезимге таасир этет. Бул маалыматтык компоненттер системалаштырууну талап кылат. Маалымат өзү өнүктүрүүчү потенциалга ээ болгонуна карабастан, аны ишке ашыруу үчүн маалыматты дыкаат, өтө тыкан берүү жетишсиз, анын жаңычылдыгын сунуштай билүү, билим берүүнү дал келген учурун тандоо, эмоционалдык дараметин ачуу керек. Маалымат окутуунун максаттарына жараша педагогикалык мамиленин ар кандай функцияларында катышуусу мүмкүн: контакттык, козгоочу, координациялык, эмоциялык мамиле өз кезегинде педагогикалык өз ара аракеттин ажырагыс бөлүгү катары таанылат. Инсандын белгилүү бир социалдык параметрлерин калыптандыруу маалыматтык өз ара аракеттин сапатынан көз каранды. Жалпы билим берүүчү процесстин максаттарынын бири болуп билимдерди өткөрүү эсептелерин көңүлгө алуу менен (жогоруда белгиленгендей, алар маалымат менен байланыштуу, анын жардамында

билимге билбестиктен өтүү ишке ашырылат), бул билим берүү процессиндеги маанилүү учурлардан экендигин белгилешибиз керек, анткени, педагогикалык өз ара аракеттешүү процессин жөнгө салууга болот. Бул инсандын маалыматты керектөө же керектебөө сапаттары.

Маалыматты керектөө же керектебөө жөнүндөгү түшүнүктөр билим берүү чөйрөсүнүн жана аралыктан билим берүү процессинде өзгөчө мааниге ээ болууда. Сөз окуу процессиндеги маалыматты берүүнүн ыктары жөнүндө гана эмес, ошондой эле маалыматты кабылдоого инсандын жөндөмдүүлүгү, ага карата инсандык мамилеси жөнүндө да жүрөт. Ошондуктан бүгүнкү күндө аралыктан окутуунун жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү маалыматтык маданиятты өнүктүрүү көйгөйү да кездешет. Биз ЖОЖдо аралыктан окутуунун интегративдик татаал мүнөзүн эске алуу менен, аны уюштуруунун модели жалгыз педагогикалык мамиледе курулушу мүмкүн эмес деп эсептейбиз. XX кылымдын экинчи жарымында өнүгүүгө ээ болгон, белгилүү педагогикалык мамилелерден жана прогрессивдүү жоболордон суммалоочу мамилени талап кылат. Биз “ар кандай көз караштарды карама-каршы койбостон салыштырууну” сунуштаган В.П. Беспальконун позициясына таяндык, анткени карама-каршы көз караштар инсандын өнүгүшүнүн жана көрүнүштөрдүн интерграциясы менен дифференциясынын ортосундагы өз ара өтүүнүн объективдүү татаалдыгын чагылдырат [47].

Биз изилдөөбүздүн көйгөйүн изилдөөнүн теориялык негизи катары азыркы билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык моделинде иштелип чыгуучу инсандык-ишмердүүлүк, жоболорун карайбыз.

Билим берүүнүн көйгөйлөрүн чечүүгө антропологиялык мамиле идеясы С.Г. Бондарева тарабынан негизделген [53]. Анын пикири боюнча, “окутуу, тарбия берүү философиясы советтик мектептин өнүгүшүн аныктаган саясаттын негизинде узак убакытка чейин келген, анда жеке адам катары адамды көрсөтүүчү көз караштар бааланган эмес”. Педагогикалык көрүнүштөргө жана фактыларга антропологиялык мамиле инсандын педагогикалык теориясынын өнүгүшүндө турат.

Педагогикалык адабияттарды изилдөөнүн жүрүшүндө кээ бир изилдөөчүлөр илимде ишмердүүлүк жана инсандык мамиле түшүнүктөрүн ажыратса (Б.Г. Ананьев [9], Л.С. Выготский [72], А.А. Ахаян [22], К.К. Платонов [157], Н.В. Бордовская [54]); башка авторлор инсандык ишмердүүлүк мамиле деп эки мамилени бириктирип, ичинен ишмердүүлүк жана инсандык компоненттер деп экиге бөлөт (М.Н. Берулава [46], Е.В. Бондарева, [53], Г.А. Гареева [75]).

К.К. Платонов боюнча инсандык мамиле – бул адамдын бардык психикалык көрүнүштөрүнүн, анын ишмердүүлүгүнүн, жекече өзгөчөлүктөрүнүн инсандык шарттуулугу [157]. И.А. Зимняя билим берүүдөгү инсандык-ишмердүүлүк мамиле студенттин позициясын бөлүп көрсөтөт, баарыдан мурда жолдорду, окуу китептерин, методдорду тандоодогу студенттердин эркиндигин болжолдойт деп эсептейт [98].

Инсандык ишмердүүлүк мамиле жалпы формада жашоо-турмушунун контекстинде – кызыкчылыктарынын, турмуштук пландарынын, баалуулук багыттарынын багыттуулугунда, өнүгүү үчүн окутуунун мазмунун түшүнүүсүндө, инсандын чыгармачылык дараметинде – анын максатка багыттуу окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу катары педагогдун позициясын аныктайт.

Билим берүүгө инсандык мамиле багытында жетишерлик өлчөмдө педагогикалык изилдөөлөр аткарылды. Аралыктан окутуунун практикалык (техникалык) негиздерин аныктоого мүмкүндүк берүүчү жана педагогикалык илимде негизделген теориялык жоболор биздин изилдөөбүз үчүн өтө маанилүү экендигин белгилеп кетебиз.

Инсандык-багытталган билим берүү концепциясынын негизине С.Л. Рубинштейндин инсандык теориясы алынган, ага ылайык инсандын маңызы анын белгилүү бир позицияны ээлөө жөндөмдүүлүгүнөн көрүнөт. Бул концепцияда инсан берилген сапаттардын тизмеги катары түшүндүрүлбөйт, ал эми адамдын жөндөмдүүлүгү “инсан болуу”, дүйнөгө, адамдарга жана өзүнө мамилесин көрсөтүү. Ошентип, билим берүүнүн мазмунуна билим берүү

процесси үчүн тажрыйбанын жаңы түрү – инсан болуу тажрыйбасы кирет. Бул инсандык функцияларды аткаруу тажрыйбасы, эң эле жалпы түрдө – дүйнөдөгү ойлонулган жана ой жүгүртүлгөн тажрыйба. Биздин изилдөөбүз үчүн инсандык тажрыйба категориясынын маанилүүлүгү мында турат, ал билим берүүнүн башка компоненттерине мамиле боюнча маани түзүү ойнойт жана билим берүүчүлүк ишмердүүлүк жашоонун субъективдүү маанилүү көз караштары катары студенттердин түшүнүүсүнө негиз берет.

И.Б. Бекбоевдин пикири боюнча, инсанга багытталган билим берүү адамга инсандык функцияларды көрсөтүү үчүн шарттарды түзүүгө чакырылган. Аларга төмөнкүлөр кирет:

- ойлоп табуучулукту (тандоонун функцияларын) көрсөтүү;
- мотивацияны (ишмердүүлүктү, кылык-жоруктарды кабыл алуу жана негиздөө функцияларын) көрсөтүү;
- натыйжаны (өзүн-өзү баалоо, сыңдоо, өзүн-өзү сыңдоо, “МЕН” образын түзүү функцияларын) көрсөтүү;
- өзүн-өзү ишке ашырууну (“МЕН» образын ишке ашыруу функциясын) көрсөтүү;
- чыгармачылык маанини (инсандын турмуштук мазмунунун жана баалуулуктарынын системасын аныктоо функциясын) көрсөтүү [41].

ЖОЖдун билим берүү процессинде студенттин субъектүүлүгүнүн жана инсандыгынын түзүлүшү менен өнүгүшүнүн маселелери боюнча илимий макалаларды жалпылоо, белгилүү бир педагогикалык стратегияны ишке ашыруу катары бүтүндөй бул процессти мүнөздөөгө мүмкүнчүлүк берди. Студенттин инсандыгынын субъектилик позициясын калыптандыруунун педагогикалык стратегиясы принциптерге дал келиши керек: ар бир студенттин инсандык өзгөчөлүгүнө багыттар, аны даярдоого дифференциалдык жана жекече-чыгармачылык мамилени камсыздоо; ар бир студенттин инсандыгынын субъектилик дараметтерин (потенциалдарын) күчөтүү; окуунун жана тарбиялоонун мазмунундагы, формаларындагы, методдорундагы өзгөрүүлөрдүн ачыктыгы, варианттуулугу, өзгөрүшү; тереңдетилген

кесиптештирүү менен айкалышта диалогдоштуруу жана жогорку билим берүүнү негиздештирүү; окуу-тарбия процессин жана аны диалогдоштуруу; педагогикалык процесстин бардык катышуучуларынын активдүүлүгүн, демилгелүүлүгүн жана жоопкерчилигин болжолдогон педагогикалык процесстин полисубъектүүлүгү.

Инсандык багытталган билим берүү жоболорунун негизинде педагогикалык колдоо жана педагогикалык коштоо катары илимий булактарда аныкталуучу, азыркы педагогикалык теория менен практикада өнүгүүдө турган багыт жатат. Студенттерди колдоонун жана коштоонун маселелерине арналган макалалардын (эмгектердин) мазмунун жалпылоо менен, аралыктан билим берүү процессин натыйжалуу уюштуруу максаты менен, билим берүүчү процессте студенттер менен өз ара аркетке түшкөн окутуучу аткарышы керек болгон төмөндөгү кадамдарды бөлүп көрсөтүк: а) студенттин эмоционалдык абалын байкоо; б) көйгөйдү көрүүгө ага жардам берүү; в) көйгөйгө мамилени аныктоого жардам берүү; г) эмне кылыш керектигин аныктоого жардам берүү; д) чечүүнүн вариантын тандоону стимулдаштыруу; ж) аракеттин планын иштеп чыгууну стимулдаштыруу.

Педагогикалык ишмердүүлүктү инсанды өнүктүрүүнүн негизи катары, коштоо менен колдоону билим берүүнү ишке ашыруунун ыкмасы катары караган билим берүүнү гумандаштыруунунун маселелери боюнча илимий эмгектердеги айтылгандарга, жоболорго таянуу менен, биз, аралыктан окутууну педагогикалык коштоону билим берүү процессинде инсандын тигил же бул көйгөйлөрүн ачып көрсөтүүгө, кызматташтыктын жана диалогдун негизинде ал көйгөйлөрдү жоюуга жана чечүүгө багытталган окутуучунун ишмердүүлүгү катары, билим берүүдөгү өз ара аракеттин маданиятынын көз карашында карап чыгабыз.

Аралыктан окутуунун окуу процессин уюштуруунун жаңы формасы угуучу студенттин позициясында көрүнүүчү өзгөчөлүктөргө ээ, анткени көбүнесе режиссердун, кеңешчинин, конфликтологдун, ортомчунун, инсандын аниматорунун ж.б. позициясында болот. Ошентип, аралыктан окутуу

процессинде студенттин позициясы билим берүүдөгү инсанга багытталган заманбап методологиясынын логикасына жооп берет. Жогорку билим берүү системасынын жаңы методологиялык артыкчылыктары билим берүү процессинин максаттык түзүлүштөрүнүн негиздүү өзгөрүүсүн болжолдойт.

Мындай өзгөрүүлөрдүн маанилүү багыты болуп студенттин инсандыгына кайрылуу, анын жекече таанып-билүүчүлүк күч-аракеттеринин маанилүүлүгү саналат.

Социалдык-педагогикалык изилдөөлөрдө окуу ишмердүүлүгүнүн субъектиси катары студенттин мүнөздөмөсүнүн негизине коомдук активдүүлүктүн тажрыйбасы жана дүйнө таанымы алынат.

Азыркы студенттин окуу ишмердүүлүгү жөнүндөгү жогорку мектептин педагогикасында топтолгон изилдөөчүлүк материал бирдей эместиги жана мындай ишмердүүлүктүн табиятына көз караштардын көптүгүнүн болушу менен мүнөздөлөт. Изилдөөчүлөр көптөгөн жылдардын аралыгында окуу ишмердүүлүгү жана анын ийгилиги тууралуу айтуу менен, барыдан мурда инсандын интеллектуалдуу деңгээлиндеги жетектөөчү ролун болжошкон. Бул фактордун маанисин баалабай коюуга болбойт. Бирок бир катар изилдөөлөр мотивация, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жекече стили (ТИЖС), активдүүлүк сыяктуу факторлор студенттердин билимдеринин запасынын жетишсиздигин же атайын көндүмдөрдүн жетишсиздигин толукташы мүмкүн деп бекемдөөгө мүмкүнчүлүк берет. Изилдөөлөрдөгү маалыматтар таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн түзүлүшүнүн үч компонентинин бири катары таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жекече стилинин маанисин бекемдейт, анын үстүнө, бул үчүнчү (теңдештирүүчү) компонент ТИЖСнын ачыктыгы менен сунушталган биздин изилдөөбүз үчүн атайын түзүлгөн окуу тексттеринин каражаттарында жеке таанып-билүүчүлүк стилдерди эске алуу менен окутуунун жекелештирүүгө өздүк мамилени сунуштаган изилдөөлөр кызыгуу жаратат. Аралыктан окутууну уюштуруунун педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу үчүн А.А. Ахаян сунуштаган студенттердин таанып-билүүчүлүк стилдерин системалаштыруу чоң мааниге ээ. Акылдын табияты

жөнүндөгү иштин автору интеллекттин төрт стилдик белгисин бөлүп көрсөтүүнү сунуштайт: маалыматты шарттуу белгилөө стилдери, маалыматты кайра иштетүү стилдери, көйгөйдү коюу жана чечүү стилдери, дүйнөгө таанып-билүүчүлүк мамиле стилдери.

Маалыматты шарттуу белгилөө стилдери – бул тажрыйбанын модалдуулугунун негизинде маалыматты кабыл алуунун жекече өзгөчөлөнгөн ыктары.

Маалыматты кайра иштетүү стилдери – бул когнитивдик стилдер: өзүнүн курчап турган чөйрөсү жөнүндө маалыматы анализдөө, түзүмдөштүрүү жана баалоо ыктары (ийкемдүүлүк, рефлексивдүүлүк, толеранттуулук, көз карандысыздык ж.б.).

Көйгөйдү коюу жана чечүү стилдери – бул көйгөйлүк кырдаалды ачуунун жана аны чечүүнүн жолдорун издөөнүн жекече өзгөчөлөнгөн ыктары.

Дүйнөгө таанып-билүүчүлүк мамиле стилдери – бул “таанып-билүүчүлүк мотивацияны, дүйнө таанымды, билимдердин чындыгына субъективдүү критерийлерди ж.б. мүнөздөөчү таанып-билүүчүлүк өз ара аракеттин жекече өзгөчөлөнгөн ыктары. Дүйнө менен өз ара аракеттешүү процессиндеги жана максатка багыттуу окутуудагы стилдик жүрүм-турумдун бул түрлөрүн адамдын өздөштүрүүсүндө жекече таанып-билүүчүлүк стил жаралат”.

Окутууну жекелештирүү көйгөйү акыркы жылдарда педагогдордун жана психологдордун эмгектеринде исандык-багытталган мамилени ишке ашыруунун натыйжалуу формасы катары каралат.

Билим берүү азыркы педагогикада студенттер тарабынан таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жеке стилин ишке ашыруучу жекече педагогикалык каттамдын тандоо мүмкүнчүлүгүнө кепилдик бериши керек. Бул жобо окуу процессинде жеке мамилени ишке ашырууга негиз болуп чыгат.

Билим берүүчүлүк практикага анализ жана окутуу менен таанып-билүүнүн субъектиси катары адам жөнүндөгү философиялык түшүнүктөрдү кайрадан куруу жогорку мектепти модернизациялоонун шартында билим берүүнү жекелештирүү идеясынын актуалдуулугун көрсөттү. Окутууну

жекелештирүү студенттердин инсандык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окуу процессин уюштуруу катары түшүндүрүлөт. Мындай уюштуруунун активинде атайын ыкмалар, окутуунун формалары менен методдорун дайыма, дисциплиналарды үйрөнүүдө программаларды тандоо мүмкүнчүлүгүн студенттерге сунуштоо бар. И.Э. Унттун пикири боюнча, билим берүүдөгү жекелештирүүнү үч позициядан кароо керек: окутуу процессин уюштуруу, билим берүүнүн мазмуну, мектеп системасын куруу. Алардын биринчиси – окутуунун формаларын, методдорун жана ыкмаларын тандоого, экинчиси – окуу пландарын, программаларын, студенттерге берилүүчү тапшырмаларды түзүүгө тиешелүү, ал эми үчүнчү позиция ар кандай типтеги класстарды жана мектептерди калыптандырууну алдын алат [193].

ЖОЖдордун билим берүү практикасында студенттердин жекече иштерин көбөйтүү, тьютордун кенешин алуу, билим берүү процессинин башка дидактикалык өзгөрүүлөрү сыяктуу окутуу процессинин методдору менен ыкмаларын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Жекече мамиленин жоболорунда аралыктан билим берүүнүн этаптары же компоненттери педагогикалык таасир берүү талаасындагы студенттердин абалы көз карашынан каралышы керек. Мисалы, А.В. Хуторской педагогикалык күчтөрдүн жана таасирлердин талаасында студент ээлеген абалдан, б.а. окутуунун кырдаалында ал кандай функцияны аткарышынан көз каранды, окуу ишмердүүлүгү кандай операциялардан түзүлөрүн түз көрсөтөт. Бул төмөндөгү функциялар болушу мүмкүн:

- а) тыштан келген маалыматты пассивдүү кабыл алуу жана өздөштүрүү;
  - б) маалыматты жигердүү өз алдынча издөө, табуу жана колдонуу;
  - в) уюштурулуп сырттан багытталган маалыматты табуу жана колдонуу
- [194].

Бул градациядан карасак, студенттер биринчи кырдаалда окутуучунун таасирин калыптандыруучу объект болуп саналат. Экинчи кырдаалда студенттер жетектөөчү ролду ойнойт жана өз кызыгууларынын таасиринин алдында калыптануучу субъект болуп саналат. Үчүнчү кырдаалда студенттер

башкарылуучу лектордун жана маалыматты алуучунун ролун ойношот» ал педагогикалык таасирдин объектиси жана таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн субъектиси.

Мүмкүн, экинчи жана үчүнчү негиздөө боюнча өзгөртүү киргизүү зарыл:

– окутуунун принциптерине (модулдуулук, окутуу изилдөө катары, деңгээлдик бөлүштүтүү, кошумчалуулук ж.б.);

– окутуунун методдоруна жана формаларына (активдүү методдор, долбоорлоо методу, аралыктан окутуу ж.б.);

– окутуунун каражаттарына (электрондук каражаттар, билимдерге компьютердик диагностика ж.б.).

Аралыктан окутууну жекелештирүүнүн маңызы: билим берүүнүн мазмунунун бир же бир канча бөлүктөрдүн жекече бөлүштүрүүнүн ишке ашырууга, инсандык маанилүү билим берүүчүлүк талаптардын негизинде ар бир студентке мүмкүндүк берет.

Биринчи глава боюнча корутунду

Биринчи глава “ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун теориялык өбөлгөлөрү” деп аталып, анда педагогика илиминдеги аралыктан билим берүү түшүнүгү, ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык негиздери изилденди, жогорку мектептин аралыктан окутуунун педагогикалык принциптерде чагылдырылган окутуунун натыйжасы менен процесстин системасына педагогикалык жана уюштуруучулук-техникалык талаптардын жыйындысы, о.э. бул талаптарды аткаруу боюнча окутуучу менен студенттин ишмердүүлүгүнүн ийгилигин камсыздаган шарттар белгиленди.

Азыркы кездеги Кыргызстандагы тарыхый кырдаал билим берүүнүн мазмунун жана багыттуулугун өзгөртүүнүн жаңы цивилизациялык мамилелерине өтүү менен мүнөздөлөт. Бүгүнкү күндөгү модернизациялоонун шартында билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн жана анын сапатын жакшыртуу стратегиялык маселелерден болуп саналат.

Кыргызстанда акыркы он жылдыкта келип чыккан өзгөрүүлөр билим берүү системасынын мейкиндигиндеги коммуникативдик өзгөрүүлөргө алып келди. Келип чыккан шарттагы билим берүү системасындагы коммуникативдик процесстердин социалдык механизмдерин стабилдештирүүдөгү керектөө салттуу методдорду жана каражаттарды сактоо, о.э. биздин күндө маалыматтык-коммуникативдик процесстердин таасиринин алдында калыптануучу жаңы технологияларды пайдалануу жана киргизүү менен да камсыздалышы мүмкүн.

Аралыктан окутуу өнүгүүнүн белгилүү бир жолун басып өттү. Биринчи билим берүүчү борборлору өнүккөн өлкөлөрдө (XX к. 90-ж. башында АКШ, Улуу Британия, Германия, Япония, Австралия ж.б.) түзүлгөн. АКШда окуу телеберүүсүн өнүктүрүү менен аралыктан окутуунун заманбап жолу боюнча өз аракеттерин баштаган. Бир катар америкалык колледждер XX кылымдын ортосунда корпорация кызматкерлерин кесиптик даярдоо үчүн телекөрсөтүүнү колдонууга киришкен. Бул программалар ийгиликтүү болгондуктан, бул ар кайсы шаарлардагы студенттерге жогорку сапаттагы билим берүүнү жайылтуу үчүн негиз болгон. Ошол эле мезгилде АКШнын, Европанын, Австралиянын, Кытайдын бүтүндөй территориясы боюнча спутник аркылуу телекурстарды берүү мүмкүнчүлүгү пайда болгон. 1989-жылдан баштап АКШда аралыктан билим берүү программалары боюнча телеберүү билим берүү системасындагы окуу курстарында 1000000 ашык студент окуган.

Е.В. Касьянова аралыктан окутуунун этаптарындагы проблемаларды иликтөө менен аралыктан билим берүү процессиндеги окутуунун негизги каражаты катары төмөнкүлөрдөгү бөлүп көрсөтөт: телефондун, почтанын, компьютердин жардамы менен окутуу; видео жана аудио кассеталарды, компьютердик программаларды, видео коллекцияларды окутуунун технологияларына киргизүү; Интернет-системасынын жардамы менен окутуу.

Азыркы кездеги коомдун социалдык-экономикалык шарттары педагогикалык, маалыматтык технологиянын жетишкендиктери

Кыргызстанда аралыктан билим берүүнүн максатына жана анын келечегине таасирин тийгизет.

Кыргызстандагы аралыктан окутуунун учурдагы абалы, келечеги “Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде жалпы жана үзгүлтүксүз билим берүүнү өнүктүрүүнүн улуттук программасынын Концепциясында” аныкталган. Концепцияда аралыктан билим берүүнүн төмөндөгүдөй жетектөөчү тенденциялары белгиленген: глобалдаштыруу (өлкөдөгү аралыктан окутуу аркылуу дүйнөлүк билим берүүчүлүк мейкиндикке чыгуу); билим алуунун үзгүлтүксүздүгү; билим берүүнүн инсандын артыкчылыгына жана анын бакубат жашоосуна, о.э. эртеңки күндүн өндүрүшү менен экономикасынын муктаждыктарына багытталгандыгы; интерактивдүү коммуникациянын толуктугу жана ар түрдүүлүгүнүн камсыздалышы; окутуучу менен студенттин байланышында окутуунун аралыктан жана күндүзгү формаларынын айкалышы; дидактикалык системалар менен аралыктан окутуунун уюштуруучулук-педагогикалык моделдеринин интерактивдүүлүгү.

Аралыктан билим берүү жөнүндөгү нормативдик документтерде анын мүнөздөмөсүн айырмалаган бир канча аныктамалар бар:

1. Өз алдынча окуу принцибине негизделген, студенттин кандай шартта болбосун телекоммуникациянын каражаттары аркылуу диалог түзө ала тургандыгын мүнөздөгөн билим берүү процессинин жаңыча уюштурулушу.

2. Үйрөнүлүүчү материалдын негизги көлөмүн студентке жеткирүүнү, окуу материалын өздөштүрүү боюнча өз алдынча иштөө мүмкүнчүлүгүн студенттерге сунуштаган, окутуу процессинде алардын алган билимдери менен ыкмаларын баалоону, окутуу процессинде окутуучу менен студенттердин интерактивдүү өз ара аракетин камсыздаган маалыматтык технологиялардын жыйындысы.

3. Персоналдык компьютерлерди, видео жана аудио техникаларды жана маалыматтык технологияларды колдонууга негизделген окутуунун жаңы технологиясы.

ЖОЖдордун билим берүү практикасына кайрылуу билим берүү процессин уюштуруудагы (студенттердин жекече иштерин көбөйтүү, тьютордик коштоо, тендердик дифференциация ж.б.) жана дидактикалык өзгөрүүлөрдү, өзгөчө окутуу процессинин методдору менен ыкмаларын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Аралыктан окутуунун өзгөчөлүгүн изилдөө, аны уюштурууда төмөндөгүдөй негизги мүнөздөмөлөрүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди:

– *Ийкемдүүлүк.* Дисциплинаны өздөштүрүү үчүн өзүнө ыңгайлуу учурда, ордунда жана бир темпте билим алуу.

– *Модулдуулук.* Көз карандысыз окуу курстардын – модулдардын топтомунан, жеке же топтук керектөөлөргө жооп берген окуу планын калыптандырууга тийгизген мүмкүнчүлүгү.

– *Параллелдүүлүк.* Окутуунун кесиптик ишмердүүлүк менен бир катарда, б.а. өндүрүштөн ажыратпастан жүргүзүлүүсү.

– *Аудиторияны жана окуу маалыматтарын кеңири камтуу.* Студенттердин жалпы окуу маалыматтарынын көптөгөн булактарына (электрондук китепкана, маалыматтардын банкы, билимдердин базасы ж.б.) бир учурда кайрылуусу алардан пайдалануусу.

– *Үнөмдүүлүк.* Окуу аянттарын, техникалык каражаттарды, транспорттук каражаттарды натыйжалуу пайдалануу, окуу маалыматын топтоштуруп жана бир түргө келтирип түшүнүү адистерди даярдоого чыгымдын аз жумшалуусу.

– *Технологиялуулук.* Дүйнөлүк мейкиндикке адамдын технология жактан жардам берүүчү маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялардын жаңы жетишкендиктерин билим берүү процессинде колдонуу.

– *Социалдык тең укуктуулук.* Студенттин жашаган жеринен, ден соолугунан, материалдык камсыздалгандыгынан көз карандысыз тең укукта билим алуу мүмкүнчүлүгү.

– *Интернационалдуулук.* Билим берүүнү тейлөөнүн рыногунда дүйнөлүк жетишкендиктерди импорттоо жана экспорттоо.

Демек, окутуунун классикалык формасынан аралыктан окутууга өтүүдө социалдык, теориялык, методологиялык, нормативдик-укуктук, дидактикалык, технологиялык аспектилерин эске алуу керек. Аралыктан билим берүүнү коомдун мүчөлөрүнүн жаңы шарттарга ыңгайлануусунун социалдык механизми катары карасак болот.

II ГЛАВА. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН ПЕДАГОГИКАЛЫК КАМСЫЗДООНУН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ

2.1. ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттары

Билим берүү процессинин түзүлүшүндө жаңы нерселер али стабилдеше элек болсо, бирок эске алууга зарыл болгон позициялар бар болсо, анда аралыктан билим берүүнүн өнүгүшүнүн азыркы этабын өткөөл учур деп атоого болот.

Аралыктан билим берүүдөгү билим берүү практикасынын өткөөл мүнөзү өзүнүн өзгөчөлүгүнө ээ, бирок ал салттуу формасын толуктайт жана маанилүү социалдык-маданий маселелерди чечет. Биринчиден, бул билим берүүнүн социомаданий өзгөрүүсүнүн маселелери. Ал жогорку билимге жарандардын мүмкүндүк алуусун гана кеңейтпестен, калктын белгилүү бир катмарынын (улуттук, кесиптик ж.б.) сурамдарын канааттандырууга салым кошот. Экинчиден, маалыматтык коом чөйрөнүн кыймылын баштайт жана колдойт. Маалыматтык коомдо адамдын өнүгүшү үчүн шарттарды түзөт. Аны жаңы, салттуу эмес педагогикалык көрүнүштөр жана фактылар менен каныккандыгын таануу керек. Бирок, аралыктан билим берүүнүн бул өзгөчөлүгү билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык теориясы менен билим берүүчүлүк практикасында топтолгон тажрыйбаларды эске алуунун зарылдыгына карама-каршы келбейт.

«Педагогикалык шарттар» деген түшүнүк педагогика илиминдеги негизги түшүнүктөрдөн болуп эсептелет. Педагогикалык шарттар дегенибиз – алдыга коюлган милдетти чечүүгө жардам бере турган окутуунун мазмуну менен уюштуруу түрлөрүнүн объективдүү мүмкүндүктөрү жана аларды иш жүзүнө ашыруунун материалдык базасынын жыйынтыгы. Педагогикалык шарттар окутуу менен тарбиялоонун максат-милдеттерин, мазмунун, усулдары менен уюштуруу түрлөрүн карайт. Ошондуктан «педагогикалык шарт» деген түшүнүктү дидактикалык максатка жеткирүүгө арналган мазмун

жана усул-ыкмалардын элементтерин максатка ылайык тандоо, түзүү жана пайдалануу деп түшүнөбүз

Окумуштуулар педагогикалык шарттарды изилдөө объектисине карай аныкташат. Биздин изилдөө максатыбыз менен объектиге ылайык маселени туура чечүүдө маанилүү максаттар жана милдеттерге жараша шарт түзүлүшү керек деп эсептейбиз.

Окумуштуу Н.М. Скаткиндин ой-пикирине толугу менен кошулуп, шарттарды белгилүү бир объектилерге (окутуу, тарбиялоо, окуу-тарбия процессин уюштуруу, аудиториядан сырткаркы иштерге) багыттап, ар бир объектинин өзүнө ылайык шарттарын белгилөө керек деп ойлойбуз. Бул объектилердин ар биринин өзүнчө түзүлүшүнө байланыштуу коюла турган шарттары да бар экени маалым. Окутуучулар студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу үчүн, окутуу тарбиялоо ишинде туура педагогикалык шарттарды уюштура билиши керек. Биз изилдөө ишибизде жогоруда каралган аныктаманы негиз катары кабыл алдык. Анда «Педагогикалык шарттар – изилдөө объектиси болуп эсептелген сапаттын калыптануусуна маанилүү таасир эте турган педагогикалык процесстин тышкы факторлорунун жыйынтыгы» – деп көрсөтүлгөн [176].

Эреже катары, педагогикалык шарттарды иштеп чыгуунун зарылдыгы педагогикалык процессте чечүүнү талап кылган маселелер менен берилет. Бул факт аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык моделин чагылдырылды.

Биз изилдөө ишибизде педагогикалык шарттар деп билим берүүчү процессте максатка ылайык аралыктан билим берүү технологиясынын өзгөчөлүктөрүн эске алып жана аны актуалдуу маселелерди чечүүгө багытталган иш-чаралардын комплекси деп түшүнөбүз.

Аралыктан окутуу процессинде студенттердин окуу процессиндеги ишмердүүлүгү максаттуу аныкталса; алар сабак процессинде ырааттуу жана натыйжалуу ишке ашырылса; студенттер окуу ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү жолдоруна жана технологияларына ээ болсо; аларды колдонууда студенттер

чыгармачыл умтулуусун камсыздаса; студенттердин жеке ишмердүүлүгүндө өзүнүн билим деңгээлин баалоо жана өз алдынча текшерүү жолдору аныкталып калыптанса, анда студенттердин билиминин бир топ жогорку деңгээли камсыздандырылып, алардын таанып-билүү процесси активдешет, инсандыгынын уюштуруучулук, өз билимин өзү текшерүү жана окуу эмгегин өзү баалоо сыяктуу маанилүү ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга жол ачылат деген максатта иш алып бардык.

Салттуу окутуунун формаларын аралыктан билим берүү технологиясын пайдаланып ишке ашыруу. Аралыктан окутуу процесси студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн жогорулатууга, алардын окууга болгон кызыгууларын өстүрүүгө, өз алдынчалыгын активдештирүүгө, дисциплиналары боюнча билимди жеткиликтүү алууга, компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга, «Окуу» дисциплинасы боюнча Мамлекеттик стандарттын талаптарын аткарууга, окуу процессин ырааттуу пландоого, окутуунун заманбап технологияларын натыйжалуу колдонууга, илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин пайдаланууга көмөктөшүүсүн камсыз кылууга багыттайт. Аралыктан окутуу процессинде студенттердин ишмердүүлүгүнүн өзгөрүүсү жана өнүгүшү (максатты аныктоо; пландоо; уюштуруу; текшерүү, баалоо; түзөтүүлөрдү киргизүү), студенттердин ишмердүүлүгүн уюштуруу көйгөйү боюнча нормативдик документтер, укуктук негиздер, жогорку окуу жайларынын тажрыйба иштери анализденди, бул багытта бир топ натыйжалуу каражаттар, аларды колдонуунун педагогикалык шарттары аныкталды.

Окутуучу студенттердин ишмердүүлүгүн пландайт, уюштурат, жетектейт, көзөмөлдөйт. Окуу процессинде колдонууда атайын педагогикалык шарттардын түзүлүшү керек экендигине ынанып, төмөндөгүлөрдү сунуш кылабыз:

1. Студенттердин ишмердүүлүгүнүн мазмунун калыптандыруу.

Окутуучу окутууну оптималдаштыруу, убакытты сарптоодогу окуу процессинин эффективдүүлүгүн жана объективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн,

коллективдик ишти уюштуруу үчүн жана окуу материалы (издөө, анализ, тандоо, жасалгалоо, түзүү) менен иш үчүн, окутуу үчүн материалдарды тандоону жүргүзүүгө, окуу куралын анализдөөгө компьютерди колдонушу мүмкүн.

2. Студенттердин ишмердүүлүгүн пландоо. Мамлекеттик стандартка жана окуу планына ылайык окуу дисциплинасы боюнча бөлүнгөн убакыттын көлөмүн пландоо.

3. Студенттердин ишмердүүлүгүн уюштуруу. Тапшырманы өз учурунда жана ийгиликтүү аткаруу үчүн педагогикалык шарттарды түзүүгө багытталган окутуучу менен студенттердин уюштуруу аракети болжолдонот. Мындай шарттарды түзүү окутуучудан студенттердин таанып билүүчүлүк ишкердүүлүгүн башкаруунун методдорунун педагогикалык өзгөчөлүгү боюнча билимдерди, окуу ишкердүүлүгүнө багыттарды жана баалуулук түзүлүштөрдү, мотивдерди, максаттарды өз учурунда жана туура формулировкалоо жана трансформациялоо жөндөмүн талап кылат.

4. Студенттердин ишмердүүлүгүн жетектөө. Окутуучу жетекчилик кылуу мезгилинде студенттерге консультация берет:

– дисциплина боюнча, анын методикасы боюнча, конкреттүү тапшырмаларды аткаруу, эмгекти илимий уюштуруу, аткарылуучу ишмердүүлүгүнүн сапатын баалоонун критерийлери боюнча;

– студенттердин иш-максаттары, каражаттары, эмгекти көп талап кылышы, аткаруунун мөөнөтү, текшерүүнүн формалары боюнча.

5. Тапшырмаларды аткарууну текшерүү. Студенттердин ишмердүүлүгүн текшерүү үчүн ар түрдүү формалар, методдор жана текшерүүнүн технологиялары колдонулушу мүмкүн:

– *формалар:* тестирлөө, өзүнө отчет берүү, бет ачаарлар (презентациялар), кейстер, чыгармачылык ишти коргоо, текшерүү иштери ж.б.

– *текшерүүнүн методдору*: практикалык иштер, өтүмдөр, коллоквиумдар, лабораториялык иштер, практикалык иштер, аңгемелешүү, сынактар.

– *текшерүүнүн технологиялары*: кырдаалдык, рейтингдик баалоо, портфолио, өзүнө өзү баалоо ж.б.

Изилдөөдө аралыктан билим берүүнү уюштурууда олуттуу мааниге ээ дагы кошумча педагогикалык шарттар көрсөтүлдү:

– ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн педагогикалык системасынын система түзүүчү элементи катары аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоо;

– окуу-таанып-билүүчүлүк процессти уюштуруучу окуу-методикалык, дидактикалык жана аралыктан билим берүүнүн өзгөчөлүгүнө шайкеш материалдарды колдонуу;

– аралыктан өз ара аракетке даярдыкка студенттерди даярдоо.

Аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттарынын комплексин негиздөөдө билим берүү сапатын түшүнүүдөгү азыркы тенденциялар менен мамилелер, анын социалдык-маданий мааниси менен гуманисттик инсанды өнүктүрүүчү миссиясы эске алынды.

Изилдөөдө аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракет социалдык өз ара аракеттин варианты катары түшүнүлөт, анткени студент өзүнүн инсандык, жекече потенциалын ишке ашырат.

Азыркы илим турмуштук өзгөрүүлөргө инсандын кирүү жөндөмдүүлүгү толук инсандык өнүгүүнүн маанилүү критерийи жана шарты болуп саналат деп белгилейт. Инсандын дарамети анын өз турмушун өз алдынча түзүү, адамдык активдүүлүктүн өзгөчө түрлөрүн – чыгармачылык, эркин, адеп-ахлактык ишке ашыруу жөндөмдүүлүгүн чагылдырат. Аралыктан билим берүү процессинде потенциалын толук ишке ашырууга студентке мүмкүндүк берет.

Аралыктан билим берүүнүн объектиси студент социалдык субъект катары чыгат. Биздин изилдөөбүздө – аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке жөндөмдүүлүгү мүнөздөлөт. Бул жөндөмдүүлүгүн студент өнүктүрүш үчүн,

аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоону уюштуруу зарыл. Педагогикалык камсыздоо өзүнө эки негизги компонентти камтыйт: дидактикалык материалдардын комплексин, маалыматтык жана программалык-методикалык мүнөздөгү жана студенттер менен байланыштын формалары менен методдорунун түздөн-түз жана кыйыр жыйындысын.

ЖОЖдун билим берүү процессиндеги өз ара аракеттин социалдык-маданий мүнөзү, аралыктан билим берүү процессине окутуунун социалдык мүнөзүн берүү максатка ылайык деп белгилөөгө мүмкүндүк берет. Педагогикалык илимде социалдык окутуу социалдык жөндөмдүүлүктөргө, байланышка кирүү жөндөмдүүлүктөрүнө, тентуштары жана чоңдор менен ийкемдүү сүйлөшүүгө, чөйрөдө, айрыкча группада өзүнүн инсандык позициясын аныктоого, алардын негизинде жетиштүү коопсуздугу иштелип чыгышы мүмкүн болгон эмоционалдык өзүн-өзү жөнгө салуу ыкмаларына ээ болууга жаш адамды окутуу катары каралат.

Ошентип, социалдык окутуу аралыктан билим берүү процессин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн студентке зарыл инсандын социалдык компетенттүүлүгүн камсыздайт. Социалдык окутуунун максаты – инсандын социалдык компетенттүүлүгүн мүнөздөөчү сапаттарга, өз алдынчалык, активдүүлүк, жоопкерчилик жана сөздүн кеңири маанисинде, инсандын ээ болушу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү.

Социалдык окутууда инсанды өнүктүрүүнүн үч негизги багытын бөлүп көрсөтүүгө болот:

– натыйжалуу, “МЕН” оң образын жана өзүнүн социалдык позициясын түшүнүү; инсандык өнүгүүнүн жогорку, баалуулук-мазмундук деңгээлине өзүн-өзү жөнгө салуунун формасы болуп саналат;

– жүрүм-турумдук, башка адамдар менен гармонияда жашоонун практикалык жөндөмдөрүнүн арсеналын кеңейтүү;

– ишкердүүлүк, материалдык жана акыл-ой баалуулуктарын түзүү; ишкердүүлүк ой жүгүртүүлөр менен санаркоолордон өздүк “МЕН”ди ишке ашырууга, чыныгы аракеттерге өтүүнү камсыздайт.

Аралыктан билим берүүнү уюштурууну изилдөө көйгөйүнүн контекстинде бул багыттарды төмөнкүдөй түшүндүрүүгө болот:

– рефлексивдүү–окуу маалыматын жана таанып-билүүнүн баалуулугун түшүнүүнүн негизинде өзүн-өзү жөнгө салуу, аң-сезимдүү кабылданган билим берүү максаты катары өздүк позицияны түшүнүү, анын ийгиликтүүлүгүн камсыздоочу өз ара аракет;

– практикалык-маалыматтык жана коммуникативдик ыкмаларды жана жөндөмдөрдү кеңейтүүчү жүрүм-турумдук;

– өздүк билим берүүчүлүк мейкиндикти түзүүгө, окуу-таанып-билүүчүлүк, билим берүүчүлүк ишкердүүлүктө өзүн-өзү жөнгө салууга багытталган ишкердүүлүк.

Социалдык окутуунун башкы мүнөздөмөлөрүн жалпылоо менен жаш адам аралыктан билим берүүдө төмөндөгүдөй көндүмдөрдү өздөштүрөт:

– турмуштук билим, маанилүү баалуулуктарды түзүү жана конкреттүү практикалык натыйжаларга жетишүү;

– максаттар-натыйжалар менен аралык максаттар-каражаттарды айырмалоо;

– социалдык, маданий, нормативдик талаптар менен өзүнүн каалоолору менен түшүнүктөрүн айкалыштыруу жана түшүнүү;

– билим берүүчүлүк өз ара аракеттин маңызын түшүнүү жана буга өз жүрүм-турумун айкалыштырып куруу;

– түздөн-түз жана ортомчул пикир алышуунун, маалыматтык ишмердүүлүктүн чөйрөсүндө маданий ыктардын кеңири репертуарына ээ болуу жана колдонуу.

Социалдык окутуунун теоретиктеринин пикирлери боюнча, окумуштуулардын пикири боюнча, анын негизги мазмуну – бул позитивдик инсандык өзүн-өзү аныктоо үчүн жагымдуу шарттарды түзүү. Позитивдик инсандык өзүн-өзү аныктоо “МЕН” оң образынын калыптанышы жана конструктивдик социалдык оптимизмдин позициясы катары каралат. Биз бул көз карашты кабылдайбыз жана позитивдик инсандык өзүн-өзү аныктоого

жардам берүү ийгиликтүү окуу-тарбия берүү ишмердүүлүгү жана аралыктан өз ара аракет үчүн натыйжалуу негиз болуп саналат деп эсептейбиз.

Социалдык окутуу эмгектерде социалдык жардам катары каралат. Бирок, биз инсандын социалдык адаптациясына таасир эткен бул формаларды чектеген авторлорго (Л.П. Мирошниченко [133], Б.С. Гершунский [77-78] ж.б) кошулабыз жана аны жаш адамдардын социалдашышына таасир эткен өзгөчө түр катары карайбыз. Айрыкча, жардамдын башка түрлөрү менен салыштырууда төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөр бөлүп көрсөтүлөт:

– социалдык окутуу абдан көрүнүп турган дидактикалык мүнөзү менен айырмаланат; ал мейкиндикте жана убакытта окуу-тарбиялык аракеттердин так уюшулушунун негизинде курулат жана табыгый турмуштук ишмердүүлүгүнө айкалышкан студенттердин биргелешкен ишмердүүлүгүнүн конкреттүү практикалык натыйжаларына багытталат;

– социалдык окутуу атайын түзүлгөн чөйрөнүн чегинде ишке ашырылат, анткени бир жагынан уюшулган өзүнчөлүгү менен айырмаланат, экинчи жагынан студенттердин жашаган аймагынын чыныгы социалдык-нормативдик мейкиндигине жазылган;

– ар бир жаш адамга социалдык окутуунун жеткиликтүүлүгү.

Уюшулган билим берүүчүлүк өз ара аракетте жаш адамдардын өздөрүнүн социалдык окутууну (же өзүн-өзү окутууну) ишке ашыра алышы маанилүү болуп саналат.

Көрүнүп тургандай, өзүнүн мүнөзү боюнча социалдык окутуу аралыктан билим берүүнүн өзгөчөлүгүнө толук жооп берет, бул социалдык окутуу аралыктан билим берүү процессинде топтолгон деп констатациялоого мүмкүндүк берет жана аны педагогикалык камсыздоонун маанилүү бөлүгү болуп саналат.

Социалдык окутуунун жоболорун колдонгон аралыктан билим берүү процессинин негизинде социалдык чөйрөнүн функцияларын кабылдаган, ачык өнүгүүчү маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөнү түзүү принциби жатат. Ачык өнүгүүчү маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөнү, биз, маалыматтык-

билим берүүчүлүк өз ара аракеттин негизинде уюшулган жана кызматташтыктын интеллектуалдык атмосферасы, окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жана пикир алышуунун мүнөздөрүнүн мазмуну жана күчү боюнча кадыресе чөйрөдөн өтө жогору айырмаланган чөйрө катары түшүнөбүз. Мындай чөйрөдө инсандын өзүн-өзү ийгиликтүү өнүктүрүүнүн инсан аралык жана инсандык механизмдери актуалдашат, инсандын “каалоосунун”, “умтулуусунун” негизинде баалоочу критерийлери өзүн-өзү баалоонун критерийлери менен жоопкерчиликке алмашат. Социалдык окутуучу эффект студенттердин активдүүлүгүнүн эсебинен камсыздалат, социалдык жана маданий шартталган методдор менен өз ара аракеттин ыкмаларын колдонуу менен дал келеген формаларда аралыктан өз ара аракет процессин туура уюштуруу анын пайда болушу үчүн стимул болуп кызмат аткарат.

Аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоодогу негизги багыттар, анын каражаттары, методдору жана формалары мындай:

– окууга жана таанып-билүүгө студенттердеги оң мотивацияны колдоо жана жардам берүү. Ийгиликтин кырдаалын түзүү жана баалоочу методдордун жардамы менен; окуу маалыматтарынын мазмунун акырындап татаалдаштыруу жана көбөйтүүнүн жардамы менен аны сунуштоонун варианттуулугунда жетишилет;

– маалыматтык ишмердүүлүктүн жана өз ара аракеттин ыкмаларын калыптандырууну жана стабилдештирүүнү камсыздоо жетишилет: информатикалык булактардын (анын ичинде Интернет) мазмунун жана маалыматтарды алуунун ыкмалары жөнүндө түз маалымат берүүнүн методдору менен; маалыматты издөө, кайрадан иштеп чыгуу жана сунуштоо боюнча студенттин аракеттерин алгоритмдештирүү менен;

– окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн өзүн уюштурууну камсыздоо жетишилет: окуу маалыматын блоктук-модулдук уюштуруу менен, программалык окутуунун негизинде студенттердин окуу ишмердүүлүгүн түзүү менен;

– ортомчул байланыштын ыкмаларын калыптандырууну камсыздоо. Окуу маалыматтарын презентациялоого талаптардын системасында жана текшерүүнүн жана кайтарым байланыштын кырдаалдарында аны түшүндүрүү менен жетишилет.

Аралыктан билим берүүчү процессти педагогикалык камсыздоо системасы аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке даярдыкты калыптандырууга багытталган.

Изилдөөдө аралыктан билим берүүнү уюштурууну педагогикалык камсыздоонун аралыктык (дистанттык) формалары колдонулду: маалыматты берүүнүн аудио-визуалдык формалары (лекциялардын, консультациялардын, кесиптик-багытталган кырдаалдардын жазуулары, интернет-булактар жана жеткиликтүү маалымат базалары, слайд-лекциялар менен өз алдынча иш). Таанып-билүүчүлүк кызыгууну өнүктүрүүгө жардам берүүчү уюштуруучулук формалар көйгөйлүк окутууда жеткиликтүү толук сунушталган, анда жобо иштелгенин негизине студенттер үчүн суроолор менен тапшырмаларда берилген.

Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдар аралыктан билим берүүнү уюштурууда өзгөчө мааниге ээ. Бул маани аралыктан билим берүү процессинде аткарган функциялары менен аныкталат. Биз негизги эки функциясын: маалыматтык-мазмундук жана уюштуруучулук деп бөлүп көрсөтөбүз.

Бул функцияларга кыскача токтолобуз жана негиздейбиз, анткени алар изилдөөнүн жыйынтыгында иштелип чыккан окуу-методикалык жана дидактикалык материалдар талаптардын жыйындысын аныктайт.

ЖОЖдо билим берүү процессин куруу үчүн төмөндөгү жобо актуалдуу: социалдык ишмердүүлүктүн көлөмү жана мазмуну (биздин кырдаалда – студенттин окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгү жана педагогикалык өз ара аракеттеги коммуникативдик ишмердүүлүгү) студенттин маалыматтык керектөөсүнүн көлөмү менен мазмунун аныктайт, бул өз кезегинде билим берүү процессинде каралган маалыматтык булактардын көлөмү менен

мазмунун аныктайт. Маалыматтык мамиленин көз карашында билим берүү процесси маалыматтык система катары чыгат. Коюлган максаттарга жетишүү үчүн канча жана кандай маалымат талап кылынаарын түшүнгөндөн кийин, адам дал ошондой маалыматты издей баштайт. Ошондуктан билим берүү процесси маалымат менен иштөө системасында так, туура дал келүүлөрдү сактоого негизделген өз ара аракеттин технологияларын камтышы керек.

Маалыматты керектөөдө адам өзү тоосколдук жаратышы мүмкүн, бул качан ага сунушталган маалыматты колдонбогондо болот. Б.В. Поршневин сөзү менен айтканда, мунун себеби, маалымат адамда ишенүү жана ишенбөө фильтрлери (чыпкалары) аркылуу өтөт. Ал ишенимдүү жана пайдалуу болушу мүмкүн, бирок кабылданбаган бойдон калат, же тескерисинче, калп жана зыяндуу болсо да адам тарабынан кабылданышы мүмкүн. Бул карама-каршылык Интернет тармагындагы студенттердин ишинде көп кезигет.

Маалыматка ишенбөө – бул инсандын аны кабыл алуудагы жалгыз бөгөт (барьер) эмес. Ар кайсы авторлор мындай бөгөттөрдүн бир канчасын карап чыгышкан (Г.И. Ажыманбетова [6], М.А. Ногаев [140], Н.А. Багдасарова [30], С.Г. Бондарева [53] ж.б.). Тажрыйбалык-эксперименттик изилдөөдө маалыматтык өз ара аракеттин бөгөттөрүнө (барьерлерине) көрсөтмөлөрдү жалпылоо менен биз негизги деп аталган бөгөттөрдү бөлүп көрсөттүк, анткени алар терс маанисин сактайт: ЖОЖдун билим берүү процессинде өз ара маалыматтын кайсы гана түрү болбосун, дайыма кездешет жана аралыктан өз ара аракетти татаалдатат.

Белгилик (тилдик) бөгөт. Качан маалымат кабыл алуучуга жеткиликсиз формада болгондо келип чыгат. Ал белгилик кыртыштан мазмунду алып чыга албайт, анткени аны “ачуу” абалында эмес. Белгилик бөгөттү жеңүү үчүн, белгисиз белгилик формадан маалыматтын мазмунун которууга жөндөмдүү ортомчунун жардамына кайрылуу.

Тезарустук (сөздүк). Сөздү түшүнүү бардык сөздөр тааныш, түшүнүктүү, алардын байланыштары да түшүнүктүү, бирок бүтүндөй маани түшүнүксүз болгон кырдаалда келип чыгат, анткени маалыматта сөз нерселер жөнүндө

болуп жатат, аларды түшүнүү үчүн алдын ала маалыматтардын, билимдердин белгилүү бир запасы, б.а. тезарус керек. Тезарус менен маалыматтын дал келүү көйгөйү теориялык гана эмес, практикалык да мааниге ээ. Эгер коомдук турмуштун бир участогунда анын таасири анчалык эмес болсо, жогорку билимде тезарустук бөгөт окутуучу менен студенттен өзгөчө билимдердин коштоосун талап кылган, маданият таануучулук, экономикалык, социологиялык жана башка маалыматтардын зор көлөмү менен байланыштуу олуттуу мааниге ээ.

Педагогикалык өз ара аракеттеги окутуучудан студентке берилген маалымат өз ара аракеттин өткөндөгү этаптарын чагылдыргалдын ала билимдердин айрым суммаларынын болушун болжолдойт. Сөз мындан мурда алынган маалыматтын кандайдыр бир көлөмү жөнүндө эмес, өз ара аракеттешүү процессинин, демек окутуу процессинин ийгиликтүү өтүшүн шарттаган маалыматтын зарыл көлөмү жөнүндө болуп жаткандыгын белгилеп кетүү маанилүү. Тезарустун сынчыл массасы мындай болушу керек: кайрадан сунушталган маалымат түшүнүктүү (жеткиликтүү) болушу зарыл жана тезарусту кайталоо менен чектелбестен, аны тигил же бул бөлүктө толукташы, өстүрүшү зарыл. Эгер “сынчыл масса” бул эки шартка жооп бербесе, анда эки кырдаалда тең колдонулган маалыматтын саны нөлгө жакын болот: биринчиден, ал түшүнүктүү, экинчиден, ал мурдатан белгилүү, б.а. колдонулган.

Тезарустук бөгөттү жеңүү студенттин тезарусунун “сынчыл массасын” эске алуу шартында мүмкүн, анткени сунушталган маалымат бир эле учурда ага жетиши жана артыкча болбошу керек. Аралыктан билим берүү процессинде бул студент менен системалуу кайтарым байланышты камсыздамак.

Эркке каршы бөгөт качан белгилик кыртыш ачылып, маалымат тезарустун сынчыл көлөмүнө дал келген учурда келип чыгат, бирок ага карабастан колдонуучу тарабынан пайдаланылган, колдонулган жок, анткени ал маалыматта сунушталгандар менен макул эмес. Бул берилген маалымат аркылуу ага акыл үйрөтүүгө аракет кылуу болуп саналат.

Кырдаалдык бөгөт алынган маалыматты адамдын колдонууга мүмкүнчүлүгү жок шарттарда келип чыгат.

Окутуучу жана студент толук жеңүүгө жөндөмдүү эмес бөгөт, бул маалыматты шарттуу белгилөөдөн жана маалыматты кайрадан иштеп чыгуучу инсандын психофизиологиялык факторлорунан (бул окутуучунун да, студенттин да инсандыгына тиешелүү) көз каранды маалыматтык ишмердүүлүктөгү каталар менен байланыштуу.

Аралыктан билим берүү маалыматты берүү чындыктуу объектиден түздөн түз гана ишке ашырылбастан, ортомчунун жардамы менен да ишке ашырылат. Маалыматтык каражаттар, окуу материалдары ж.б. ортомчу катары саналышат. Маалыматтык каналдар менен байланышкан системалар бири биринен кескин айырмаланышат (айрыкча, билим берүү процессинин субъектилерине – окутуучу менен студентке тиешелүү). Аларды элемент менен бириктирүүчү болуп шарттуу белги чыгат. Маалымат дайыма шарттуу белгиленген, жана билим берүү процессиндеги шарттуу белгилөө ыкмасы аны өздөштүрүүнүн, кайрадан иштеп чыгуунун жана пайдалануунун, б.а. түшүнүүнүн натыйжалуулугунда чоң мааниге ээ. Жалпы шарттуу белги болуп тил чыгат, анткени маалымат алмашуу ишке ашырылат.

Бул кырдаалда берилген жана алынган маалыматтын көлөмү маанилүү, аны туура дозада жана вариантта берүүнүн ыктары билим берүүчү өз ара аракеттин жана байланыштын натыйжалуулугунун жогорулашына жардам берет. Билим берүүчү процесстин натыйжалуулугу үчүн маалыматтын маанилүүлүгү мында турат, студент зарыл маалыматты өздөштүрүүнү каалашы керек.

Ошентип, окуу-методикалык материалдар менен дидактикалык куралдардын маалыматтык-мазмундук функциясы аларга төмөнкү талаптарды шарттайт:

- комплекстүүлүк;
- маалыматты колдонууда бөгөттөрдү жок кылуу;
- жеткиликтүүлүк;

- нормативдүүлүк жана маалыматтын өлчөмү ;
- берилген булактардагы сунушталган маалыматтын варианттуулугу (логикалык жана образдык, визуалдык жана **аудирлөө** ж.б.);
- окутуунун маселелерине так маалыматтык дал келүү;
- коюлган маселелерди чечүү үчүн сапат менен көлөм боюнча маалыматтын зарылдыгы жана жеткиликтүүлүгү;
- көйгөйлүүлүк (өз алдынча багыттуулук жана издөөчүлүк ишмердүүлүктү студенттен талап кылган белгисиз маалыматтардын, ачык маалыматтык мейкиндиктин болушу).

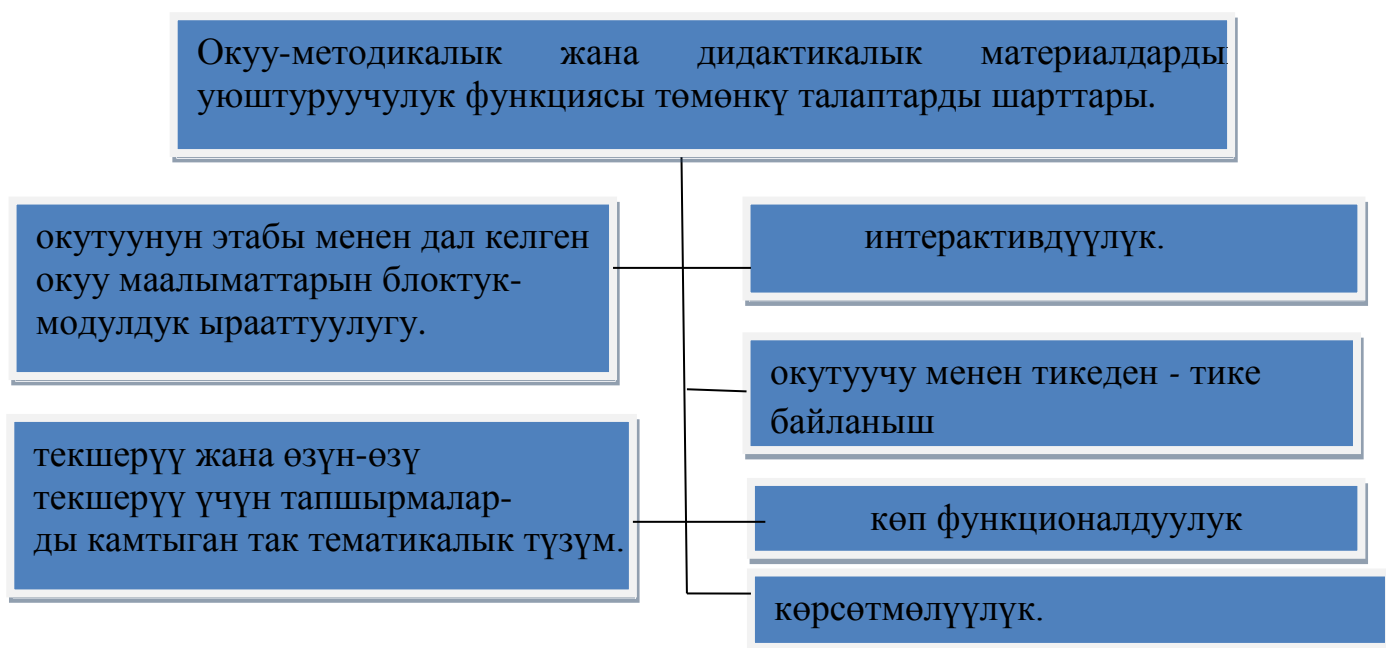

Окуу-методикалык материалдар менен дидактикалык шарттары:

Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдардын уюштуруучулук функциясы төмөнкү талаптарды шарттайт:

- окутуунун этабы менен дал келген окуу маалыматтарын блоктук-модулдук ырааттуулугу;

- текшерүү жана өзүн-өзү текшерүү үчүн тапшырмаларды камтыган так тематикалык түзүм;
- интерактивдүүлүк;
- көп функционалдуулук;
- окутуучу менен тикеден - тике байланыш түрүндө “кайтарым байланышты” ишке ашырууда керектөөнү студенттерде стимулдаштыруучу суроолор менен тапшырмалардын болушу;
- көрсөтмөлүүлүк.

Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдардын уюштуруучулук функциясы төмөнкү талаптарды шарттары.

Аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракетке даярдык изилдөөдө инсандын алдында турган тапшырмалардын мазмунуна дал келүүчү, анын активдүү-ишмердик абалы катары түшүнүлөт, бул тапшырмаларды ийгиликтүү ишке ашыруу ички механизмдер менен тышкы педагогикалык шарттарды кыймылга келтирет. Даярдык аралыктан билим берүүгө студенттин багытын жана кыйынчылыктарды жеңүүгө адеп-ахлактык даярдыгын болжолдойт.

Аралыктан өз аракетке даярдык бүтүн билим берүү катары көптөгөн түзүүчүлөрдү өзүнө камтыйт: оң мотивациялардын, окуу материалын түшүнүүгө жана түшүндүрүүгө жөндөмдүүлүктүн студенттерде болушу;

маалымат менен иштөөнүн ыктарына жана көндүмдөрүнө (издөө, белгилөө, анализ, жалпылоо, колдонуу, презентация), маданий байланыштын, оозеки жана жазуу кеебинин ыкмаларына (ойду так кыска жана так жазуу, сүйлөмдөрдү куруу ж.б), техникалык телебайланыштык каражаттарды колдонуунун ж.б. ыкмаларына ээ болуу. Даярдыкка ээ инсан белгилүү бир параметрлер же аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке даярдыкты түзүүчүлөр менен мүнөздөлөт:

– *мотивациялык* (окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүккө кызыгууда, ийгиликке жетүүгө умтулууда, коюлган маселени чечүүдө жоопкерчиликте ж.б. пайда болуучу он мотивацияны);

– багыттуулук (маалыматтык жана интеллектуалдык жөндөмдөргө, тапшырмаларды аткаруунун жолдору жөнүндөгү түшүнүктөргө ээ, коюлган тапшырманы чечүүнүн чөйрөсүндө өз билиминин деңгээлин түшүнүү);

– *операциялык* (окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн тармагында жана алыскы өз ара аракетте билимдерге, жөндөмдөргө жана көндүмдөргө ээ болуу);

– *эрктик* (өзүн-өзү текшерүү, өз аракеттерин башкара билүү, алардын жардамында коюлган тапшырманы аткаруу ишке ашырылат);

– *баалоочу* (өз даярдыгын жана оптималдуу ыкта чечүү процессинин дал келишин баалоо).

Бардык түзүүчүлөр 10 компетенция түрүндө деталдаштырылды, кыска жана так жазылды жана текшерүүчү эксперименттин жакшыртылган методикасында колдонулду. Мында биз И.А. Зимняя [98], М.А. Ногаев М.А. [140]. берген компетенциялардын таяндык аныктамасына. Ал аны жаңы түзүүлөрдүн. билимдердин жыйындысы, инсандык ишмердүүлүгүнүн баалуулук-мазмундук, жүрүм-турумдук, эмоционалдык-эрктик, когнитивдик натыйжаларын түзүүгө жардам берүүчү баалуулуктар менен мамилелердин системасы катары аныктайт.

Даярдыктын жогоруда көрсөтүлгөн түзүүчүлөрү берилген аныктаманын логикасында аралыктан билим берүүнүн билим берүүчүлүк процессинде

жакшыртылат жана өнүгөт, ал эми текшерүү үчүн болүнгөн компетенциялар төмөнкүлөр:

1. өз алдынча окууда өзүн-өзү уюштурууга жөндөмдүүлүк;
2. окуу маалыматынын маңызын жана маанилүүлүгүн түшүнүүгө жөндөмдүүлүк;
3. белгисиздиктин шартында өз алдынча аракеттерге жөндөмдүүлүк;
4. аткарылуучу ишке жоопкерчилик;
5. окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктө көйгөйлөрдү өз алдынча жана натыйжалуу чечүүгө жөндөмдүүлүк;
6. аралыктан өз ара аракеттин шартында кызматташтыкка жана мазмундук байланышка жөндөмдүүлүк;
7. жаңы билимдерди алууда интеллектуалдык жана инсандык өсүшкө керектөөчүлүк;
8. өзүн өзү жакшыртууга туруктуу умтулуу, чыгармачыл өзүн-өзү ишке ашырууга умтулуу;
9. телебайланыштык каражаттарды колдонуунун ыкмаларына ээ болуу;
- 10-сынчыл ой жүгүртүүгө жөндөмдүүлүк.

Аралыктан билим берүүдө көрсөтүлгөн даярдыкты калыптандыруу аралыктан өз ара аракетти педагогикалык камсыздоонун таасиринин алдында ишке ашырылды. Мындан сырткары, изилдөөдөгү бул шарт жасалгалоонун жана мазмундун талаптарына дал келеген окуу материалдары менен, ондоочу консультациялардын мазмуну менен студенттердин иштеринде камсыздалды.

Изилдөө процессинде аралыктан билим берүүнү уюштуруунун *негизги принциптери* аныкталды: ачык педагогикалык чөйрө; билим берүү процессин варианттуулукту айкалаштыруу; билим берүү процессин педагогикалык коштоону жекелештирүү жана бөлүштүрүү, интерактивдүүлүк, билим берүү маршрутун тандоонун эркиндиги, инновациялык жана традициялык формалардын шартка жараша айкалыштырылышы, маалыматтык технологияларды колдонуу менен ачыкбилим берүү. Алардын маңызын карап көрөлүк. Бул принципте аралыктан билим берүүнүн мыйзам

ченемдүүлүктөрүнүн негизинде кыска жана так жазылды жана телебайланыштык каражаттарды колдонуу менен ишке ашырылуучу уюшулган социалдык-маданий ишмердүүлүк катары студенттердин аралыктан билим берүү процессин ачып берет жана мазмундук мүнөздөмөсүндө чагылдырылат.

Ачык педагогикалык чөйрө принциби: Интернет булактарды тандоонун эркиндиги жана чексиздиги жана билим берүүчүлүк маалыматтарга кирүү менен шартталган. Уюштуруудагы студенттердин өз алдынчалыгынын менен окутуунун өзгөрүүсүн, методдорун жана каражаттарын жекече тандоонун артыкчылыгы билим берүү маршрутун тандоонун эркиндигин шарттайт.

Билим берүү процессин варианттуулукту айкалаштыруу принциби: айрым билим берүүчүлүк цензди бекемдөөнүн жыйынтыгында болжолдонуучу жана Мамлекеттик стандартта нормативдик белгиленген мазмунуна ээ система катары аралыктан билим берүүнү уюштуруунун максатка ылайык мыйзам ченемдеринен келип чыгат. Процессин варианттуулугу таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жеке стилин жана студенттин жеке тажрыйбасын эске алуу менен, кызматташтыкты камсыздоого мүмкүндүк берүүчү топтук жана жекече окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүнө негизделет. Акыркысы билим берүү процессин педагогикалык коштоону жекелештирүүгө жана бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берет.

Интерактивдүүлүк принциби: студенттердин билимин текшерүүнүн жана окутуунун интерактивдүү методдорун колдонууга мүмкүндүк берүүчү компьютердик окутуунун каражаттарын аралыктан билим берүүдө колдонуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүнө негизделген.

Инновациялык жана традициялык формалардын шартка жараша айкалыштырылышы принциби Аралыктан билим берүүдө көрсөтүлгөн формаладын практикалык камсыздоонун таасиринин алдында ишке ашырылат.

Маалыматтык технологияларды колдонуу менен ачык билим берүү принциби. Аралыктан билим берүүдө кандай гана шартта болбосун маалыматтык технологияларды колдоно билүүсү керек.

Педагогикалык изилдөөлөргө таянсак, аларга ылайык окуу материалын өздөштүрүү окулуучу материалды берүүнүн жана баяндоонун көптүгүндө гана натыйжалуу болот, мындан окуу материалы ар кандай методдордо сунушталса, жакшы өздөштүрүлөт деп жыйынтык жасоого болот. Буга байланыштуу окутуунун карама-каршы эки методун салыштыруу кабыл алынган көйгөй жана салттуу. Мында изилдөөчүлөр көйгөйлүк методдордун активдүүлүгүн жана өнүктүрүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн белгилешет.

Биз окутуунун методдору менен формаларын карама-каршы койбостон, өз ара алар бири-бирин толукташ керек деген бир катар окумуштуулардын позицияларын тең бөлүшөбүз. Анткени ал эки жол менен жүрүшү мүмкүн: бири–билим берүүнүн чектелген мүнөзүн аныктаган салттуу; башкасы –ачык, эркин жана чексиз, салттуулукту алмаштырбастан, аны менен чогуу каралат.

Бул иш-чаралардын актуалдуулугу илимий эмгектерди анализдөөнүн натыйжасында жана констатациялоочу эксперименттин жыйынтыктарында аныкталды.

2.2. Педагогикалык моделдөө ЖОЖдо аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун жана изилдөөнүн натыйжалуу методу катары

Педагогикалык технологияларды колдонуу билим берүү процессинин мүнөзүн чыныгы өзгөртүүгө жөндөмдүү жана андагы мүмкүнчүлүктөрдү абдан натыйжалуу чечет. Биз буга байланыштуу аралыктан билим берүүнү уюштуруунун технологиялык көз карашын ишке ашыруунун принципалдуу маанилүүлүгү катары, ал эми технологияларды аралыктан билим берүү процессиндеги натыйжалуу билим берүүчү өз ара аракеттин инструменти катары карайбыз.

“Технология” түшүнүгү алгоритмдерди, операциялардын топтомун, кайталанган элементтерди камтыган адамдын ишмердүүлүгүнө кирет жана педагогикада кеңири колдонулат. Окумуштуулардын эмгектерине таянуу менен, биз, “технология” түшүнүгүн мындай констатациялайбыз, ал бүтүн, жыйынтыкталган процессти мүнөздөйт жана максатка багыттуу кайра жаратуунун методдору менен каражаттарын, талап кылынган абалга жеткен объектини көрсөтөт.

Технологиялуулук азыркы шарттарда педагогикалык процесстин үстөмдук кылуучу мүнөзү болуп калды. Бул анын натыйжалуулугунун башка сапаттык тепкичке өтүшүн билдирет. Билим берүүдөгү технологиялык мамиле билим берүү процессиндеги начар натыйжалуулукту жеңүүгө жардам берет жана бул процессти анын мазмуну менен байланыштуу өнүктүрүүнүн маанилүү фактору болуп саналат. Өзүнүн мазмуну боюнча технологиялык мамиле бул белгилүү бир технологиялар түрүндө процесстерди түшүнүү, анын жүрүшүндө негизги учур болуп конкреттештирилген максаттарды так коюу жана аларга жетишүү тартибинин ырааттуулугу саналат, бул теориядан практикага өтүүнү жеңилдетет.

Практикада бул мамилени колдонуу окуу дисциплиналарын, алардын мазмуну менен түзүлүшүн жакшыртуунун, текшерүүнүн формасы менен өздөштүрүүнүн сапатын эске алуунун, кызматташууга жана өз ара аракетке негизделген билим берүү процессиндеги “студент – окутуучунун”

ишмердүүлүгүнүн системасынын зарылдыгы. Мында аралыктан билим берүү процессинде студенттердин өз ара аракетине жана пикир алышуусуна багытталган уюштуруунун жекече жана коллективдик формаларынын варианттык айкалышы маанилүү принцип болуп саналат.

Изилдөөнүн технология түшүнүгүн киргизүү билим берүү процессин уюштуруунун зарыл түзүүчү системаларын бөлүп көрсөтүүнү талап кылды:

- айрым көптүктөрдүн белгилеринин жардамында берилген түпкү максат;

- белгилүү бир мүнөздөмөлөрдүн топтомунун жардамы менен баяндалган баштапкы объект (адамдын инсандыгынын билимдүүлүк жана тарбиялангандык деңгээлинин бар болушу);

- операцияларды аткаруунун ырааттуулугун баяндоону жана билим берүү процессиндеги алардын мазмунун камтыган технологиялык карта;

- диагностикалык каражаттар (баштапкы, аралык, жыйынтык диагностика);

- өз ара аракетти (таасирди) ишке ашыруунун ыкмалары (негизги, оңдоочу ж.б.);

- кайтарым байланыштын механизмдери.

Технология (процесс катары) үч негизги белги менен мүнөздөлөт: өз ара байланышкан этаптарга процессти бөлүштүрүү; технологияга киргизилген операциялар менен ишти аткаруу менен (коюлган максатка ылайык, натыйжаларга жетишүүнүн сөзсүз жана чечүүчү шарттары) коюлган максаттарга жетишүү үчүн аракеттерди координацияланган жана этаптык аткаруу.

Студенттер менен иштөө процессинде окутуунун тапшырмаларына жооп берүүчү, максатка ылайык ар түрдүү технологиялар колдонулду: жамааттык, топтук жана жекече окутуу; көйгөйлүк окутуу; программалаштырылган окутуу, алгоритмдештирилген окутуу; долбоордук окутуу. Инсандык мамиленин чегинде билим берүүчү технологиялардын принципалдуу айырмачылыктары аларга болгон талаптардын жыйындысында чагылдырылат:

а) окутуунунун мазмуну ишмердүүлүктүн бирдиктүү долбоорунда трансформацияланат, анткени студенттер ээ болушу керек;

б) долбоорлонуучу ишмердүүлүк келип чыгат (тапшырмалардын, кырдаалдардын системасы ж.б);

в) чечүүнүн ыкмалары түшүндүрүү формада сунушталат;

г) окуу процессинин технологиялаштырылган фрагменттеринин узактыгындагы окуу процессинин катышуучуларынын өз ара аракетинин ыкмаларын, алардын функцияларын, байланыштарын, ролдорун ачуу зарыл;

д) окуу процессинин бардык катышуучуларынын өзүн-өзү ишке ашыруусу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүүнүн негизинде колдонулуучу технологияларды мотивациялык камсыздоону ойлоноу зарыл;

е) ишмердүүлүктүн нормативдик жана чыгармачылык-импровизациялык чөйрөлөрүн ажыратуу;

ж) окуу кырдаалын натыйжалуу өнүктүрүүгө жардам берүүчү материалдык-техникалык факторлор колдонулат.

Аралыктан билим берүүгө салыштырмалуу көбүнчө аралыктан билим берүүнүн технологиялары каралат. Биздин изилдөөбүз үчүн аралыктан билим берүүнүн технологиялык негиздерине мүнөздөмө принципиалдуу мааниге ээ.

Тажрыйбалык-эксперименттик ишти уюштурууда аралыктан билим берүүнү технологиялаштыруу тармагындагы Е.С. Полаттын сунуштарына таянуу менен аралыктан билим берүүнү уюштуруунун төмөндөгү технологиялары колдонулду: кызматташтыкка аз топтордо окутуу; дискуссиялар жана “мээге чабуул”, тегерек столдор; долбоорлор методу; көйгөйлүк багыттагы ролдук оюндар, кырдаалдык анализ; “студенттин портфели” [161].

Педагогикалык басылмалар да тигил же бул технологияларды колдонуунун артыкчылыгы кандай уюшулгандыгына жараша (окутуунун аралыктан билим берүүнүн формасынын интеграциясы; тармактык окутуу (автономдук курстар же маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрө; виртуалдык кафедралар, мектептер, университеттер); кейс технология кошулган тармактык

окутуу; видео-конференция байланыштардын артыкчылыгына карай курулган окутуу) окутуунун моделинен көз карандылыгы белгиленип жүрөт.

Биз тараптан ишке ашырылуучу педагогикалык модель аралыктан өз ара аракетти “Педагогика” дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекс иштелип анын негизинде ишке ашырылат. Демек, окутуунун аралыктан билим берүү технологиясы аркылуу колдонсо да болот. Бул ар түрдүү билим берүүчү технологияларды эркин колдонууга мүмкүндүк берди. Аралыктан билим берүү процессинде кызматташуу кайсы гана ишмердүүлүктө болбосун баалуу. Ошондуктан долбоордук ишмердүүлүк процессинде маалыматтык-коммуникативдик ыкмаларды, интеллектуалдык жөндөмдөрдү калыптандыруу этабында кичине топтордо кызматташтыктын ар кыл түрлөрү колдонулду. Аралыктан окуп жаткан студент мында өзүн жалгыз сезбейт, өзүн биргелешкен ишти аткарып жаткан жамааттын мүчөсү катары сезет. Бул кырдаалда өз ара жардамдашуу, бирдиктүү таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүк толук жекелештирүүдөн бир топ натыйжалуурак. Ошол эле учурда аралыктан билим берүүнү жекече план боюнча иштерди уюштуруу зарыл экендигин моюнга алабыз. Иштин бул түрүн уюштуруу менен, биз, аралыктан билим берүү тармагында окуу-таанып-билүүчүлүк жөндөмдөрдү калыптандырууну максат кылып койдук: сунуштоонун ар кандай формаларында (оозеки, жазуу, үн жаздыруу), ар кандай алып жүрүүчүлөрдө маалымат менен иштөө жөндөмү; сынчыл жана чыгармачылык ой жүгүртүүлөрдөгү бир катар интеллектуалдык жөндөмдөр; коюлган милдетке ылайык маалыматты издөөнү ишке ашыруу жөндөмү; маалыматты анализдөө жана жалпылоо, коюлган милдеттерди чечүү үчүн алынган маалыматтарды колдонуу, мурдагы билимдер менен алынган маалыматтарды, башка булактардагы маалыматтар менен алынган маалыматтарды, өздүк жана бөтөн байкоолорду салыштыруу, кабыл алынган чечимдердин жыйынтыгын прогноздоо жөндөмү. Заманбап маалыматтык жана коммуникативдик технологиялар бул милдеттерди ийгиликтүү чечүүгө мүмкүндүк берет.

Окутуу процесси ошондой эле көйгөйлүк кырдаалдарда курулду. Бул студенттерге белгилүү билимдерди колдонуу менен кызматташтыктын кичине топторунда талкууланды. Кичине топтор (3-4 адам) илимий басылмалардагы сунуштарга ылайык мурдатан жүргүзүлгөн анкета жана тесттин негизинде окутуучу тарабынан түзүлдү. Ар бир топто күчтүү жана начар студент болушу керек. Студенттер бири бири менен электрондук почта жана окуу форуму менен байланышып турду. Кырдаалдык анализдеги долбоордук ишмердүүлүктү уюштуруудагы окутуу процессинде көйгөйлүк кырдаалдар түзүлдү. Студенттердин окуу-таанып-билүүчүлүк ишин уюштурууда:

- коюлган маселелерди чечүү, мүмкүн болгондорду аныктоо үчүн “мээге чабуул”, көйгөйлүк кырдаалдан чыгуу үчүн божомол жүргүзүү;

- жалпы талкуу үчүн жалпы форумга чечимди алып чыгууга чейин кичине топтордо же жекече чечимдерди алдын ала талкуулоо;

- эссе, маселеси боюнча макала түрүндө берилген маалыматтарды, идеяларды, ойлорду, кошумча маалыматтарды топтоо;

- натыйжалуу суроолорду, суроо-комментарийлерди, таржымалды, пикирлерди колдонуу, ар бир студентке өз ой жүгүртүүсүн, билиминин денгээлин көрсөтүүгө мүмкүндүк берүү;

- салттуу суроолорду жана тапшырмаларды пайдалануу эске алынды.

Билим берүүчүлүк процессти педагогикалык камсыздоонун методдорун киргизүү, анын ичинде окуу-методикалык материалдарды алгоритмдештирүүнүн негизинде изилдөө процессинин картасын иштеп чыгуу, модулдук технологияларды жана долбоордук мамилени киргизүү боюнча иш, аралыктан билим берүү тармагындагы студенттердин негизги компетенцияларын өнүктүрүүгө билим берүү процессинин багыты аралыктан билим берүү процессин ишке ашыруунун практикалык негизи катары кызмат аткарды.

Аралыктан билим берүү процессиндеги билим берүүчү технологиялар менен активдештирүүчү методдорду натыйжалуу колдонуу үчүн студенттердин ишмердүүлүгүнүн алгоритмин иштеп чыгуу кабылданды. Студенттердин

ишмердүүлүгүнүн алгоритминин мазмунду баяндоону өзүндө көрсөттү. Анткени бул мазмунду изилдөө жана натыйжаларды сунуштоо боюнча студенттин окуу-таанып-билүүчүлүк аракеттеринин тартиби изилдениши керек. Өздөштүрүүнүн деңгээлдерин бөлүп көрсөтүү анын негизи – ой жүгүртүүчүлүк операцияларды өнүктүрүү.

Бул алгоритмге ылайык курстун ар бир темасы өздөштүрүүнүн тигил же бул деңгээлинде (билимдердин, түшүнүүнүн, колдонуунун, анализдин, жалпылоонун, баалоонун деңгээлине чейин) студент өздөштүрүшү керек болгон дидактикалык бирдиктердин жыйындысы болуп саналат.

Студент үчүн технологиялык карта-алгоритмдин түзүлүшүн мисал катары келтиребиз.

Студенттердин билим деңгээлин баалоочу технологиялык карта-алгоритмдин түзүмү.

Жогорку деңгээл: “Эң жакшы, 85-100 балл; “Жакшы” –70-85 балл; Ортоңку деңгээл “Канааттандыраарлык” – 55-70 балл; Төмөнкү деңгээл “Канааттандыраарлык эмес» – 55 баллдан төмөн.

Деңгээлдердин бөлүүнүн ыкмалары башкача логикалык негизделген “порцияларага” окуу материалын ырааттуу бөлүштүрүүдө түзүлөт. Түшүнүүнүн деңгээли кандайдыр бир башка формага (схемага, башка тилге, визуалдык ж.б.) болгон билимдерди өткөрүү жөндөмдүүлүгүнүн болушун болжолдойт. Колдонуунун деңгээли практикалык маселени, тапшырманы, көйгөйдү чечүү үчүн болгон билимдерди колдонуу жөндөмдүүлүгүнүн болушун болжолдойт. Анализдөөнүн деңгээли маалыматты логикалык курууга (мисалы, аңгеменин деталдуу планын түзүү) студенттин жөндөмдүүлүгүн болжолдойт. Жалпылоонун деңгээли жаңы натыйжа түзүү үчүн билимди синтездөө жөндөмдүүлүгүн болжолдойт. Баалоо деңгээли коюлган милдетти чечүү үчүн тигил же бул маалыматтын, билимдин маанисин баалоо жөндөмдүүлүгүн белгиленет.

Ар бир деңгээл боюнча студентке алгоритмдик картадагы деңгээлдерге ылайык тапшырма сунушталат, ал сунушталган формада аткарат, окутуучуга жиберет.

Бул бөлүмдө көрсөтүлгөн аралык окутуунун технологиясын пайдаланууда студенттер менен өз ара аракетти уюштуруунун методдору жана формалары эксперименттин калыптандыруучу этабында колдонулду, бул билим берүү ишин уюштуруунун натыйжалуулугу жөнүндө жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет.

Изилдөөчүлөр азыркы кырдаалда жаңы сапатка – баяндоодон жаңы чындыкты (инсанды, билим берүү мейкиндигин ж.б.) моделдөөгө жана долбоорлоого педагогиканын өтүү тенденциясынын өсүп жаткандыгын белгилешет.

Педагогика азыркы шарттарда адам жана аны атайын өнүктүрүү, анын аракеттеринин, билиминин, өзүн-өзү өнүктүрүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн түшүнүү жөнүндөгү бардык билимдерди бириктирүүгө керектөөчүлүктү баштан кечирип жатат. Билимдерди бириктирүүнүн мындай түрү үчүн “педагогикалык моделдөө” деген өзгөчө аталышка ээ болгон өзгөчө мамиле талап кылынды. ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун моделин куруу билим берүү процессинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө жаңы маалыматты алууга, аралыктан өз ара аракеттин мыйзам ченемдерин ачууга жана аны андан ары жакшыртуунун жолдорун аныктоого мүмкүнчүлүк берет.

Азыркы логикада жана илимдин методологиясында модель түшүнүгүнүн алдында теоретикалык билимдин, адамзаттын маданиятынын жаралышынын, табигый же социалдык чындыктын ж.б. моделинин оригиналынын белгилүү бир фрагментинин аналогу (схема, түзүлүш, белгилик система) түшүнүлөт.

Аралыктан окутууну өнүктүрүүнүн тарыхый процессинде ар түрдүү билим берүүчүлүк моделдер сунушталды. Маселен, XX кылымдын 60-жылдарынын башында Х. Табанын модели кеңири таркаган, анда жалпы орто билим берүүнүн мазмунун калыптандыруунун алты тепкичи көрсөтүлгөн:

– аралыктан окуган студенттердин керектөөлөрүнүн диагностикасы;

- жалпы жана конкреттүү окуу максаттарын кыска жана так жазуу;
- окуу материалын тандоо;
- окуу материалын уюштуруу;
- окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн тандоо;
- окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу;
- окутуунун методикасынын объектилерин жана натыйжаларды баалоонун каражаттарын аныктоо.

“Индустриализациялоо” моделинин жалпы жоболору профессор О. Петерс тарабынан 1960-жылдары иштелип чыккан. Бул аралыктан окутуунун жалпы көйгөйүн жана анын билим берүүдөгү ордун түшүнүүгө жасалган алгачкы олуттуу аракет болчу. “Окутуунун автоматтуулугу жана эркиндигинин” моделинин негиздери Р.М. Деллинг, Ч.А. Ведеймейер, М.Дж. Мур тарабынан түзүлгөн. “Өз ара аракет жана байланыш” моделинин негиздөөчүсү Б. Холмберг (ФРГ) жогорудагы теориялардын жактоочуларына каршы турат. Анын пикири боюнча, окутуучу студенттердин мурунку даярдыктарынын, топтогон билимдеринин деңгээлине карап, окуу материалын тандоодо олуттуу мааниге ээ. Аралыктан окутуунун америкалык “синхрондук моделинде” күндүзгү билим берүүнүн формасы катары аралыктан окутуунун түшүндүрүү керек, анткени аудитория менен лектордун тикеден-тике байланышы телекоммуникация менен алмаштырылат. Е.С. Полат [162-165] аралыктан окутуунун алты негизги моделин бөлүп көрсөтөт, мында бул тармактагы азыркы билим берүү буларга негизделет:

И.М. Горбаченко мындай деп белгилейт, аралыктан окутуу варианттык мүнөзгө ээ болот деп белгилейт жана аларды түзүүнүн жөнгө салып туруучу формасынан улам ар түрдүү моделдерди бөлүп көрсөтөт:

– *биринчи модель* – салттуу билим берүү мекемесинин курамындагы юридикалык укугу бар же юридикалык укугу жок аралыктан окутуунун технологияларын колдонуу үчүн атайын түзүлгөн билим берүү мекемеси;

– *экинчи модель* – белгилүү бир автономиясы бар билим берүү мекемесиндеги аралыктан окутуу факультети;

– *үчүнчү модель* – бир канча салттуу билим берүү мекемелеринин маалыматтык-коммуникативдик каражаттарын колдонууну алдын алган жана интеграцияланган модель.;

– *төртүнчү модель* – студенттерге окуу жана консультациялык жардамдарды көрсөткөн окуу-консультациялык пункт;

– *бешинчи модель* – экстернат формасындагы кесиптик окутуу;

– *алтынчы модель* – эл аралык компьютердик тармактарга киргизүү жана чет өлкөлүк окуу программаларын колдонуу;

жетинчи модель – теле-радио программаларды, компьютердик технологияларды колдонуу менен автономдуу билим берүү тармагын түзүү [79].

А.А. Братко илимий моделдөөнү “изилдөөнүн предметинин айрым негизги өзгөчөлүктөрүн сактаган системалардын моделин куруу жана изилдөөнүн предметине алынган маалыматтарды өткөргөн моделинин аракеттенишин изилдөө жолу менен ар кандай системаларды изилдөөнүн илимий методу” катары аныктайт [59].

Демек, гносеологиялык көз караштан алып караганда, модель таанууда жана практикада оригиналдын “өкүлү”, “орун басары” болуп саналат. Ал бул касиетинде түшүндүрүүнүн, алдын ала айтуунун жана эвристиканын каражаты катары чыгуу менен таанып-билүүчүлүк маанини аткарат. Бирок, моделдер чындыктын процесстерин жана көрүнүштөрүн чагылдыруунун каражаты катары гана чыкпастан, экинчи бир моделге мамилени белгилөөнүн жардамы менен түздөн-түз ишке ашырылуучу илимий билимдерди текшерүүнүн критерийи катары да чыгат.

Моделди оригиналга объективдүү дал келишинин талаптары таанып-билүүчүлүк функциялардын моделинин ийгиликтүү аткаруунун зарыл шарты болуп саналат. М. Вартофскийдин аныктамасы боюнча, “кайсы гана мазмун болбосун башка бир модели катары чыгышы мүмкүн, качан биз алар үчүн релеванттык жалпы белгилерди бөлүп көрсөткөндө, б.а. бир мазмун башкага белгилери нин аркасында окшошкондо” [64, 34-б]. Кайсы гана моделдөө

болбосун жалпы түшүнүктү жана идеализациялоону аткарууну колдонуунун зарылдыгын болжолдойт. Бул өзгөчө татаал системаларды моделдөөгө таандык, анткени жүрүм-турум ар кандай табияттагы өз ара байланыштагы факторлордун көптүгүнөн көз каранды. Бул мааниде модел дайыма жарды, өз оригиналы жөнөкөй. Мында татаал маселе болуп адекваттуу модел түзүүчү параметрди тандоо жа на объективдүү дал келүүнүн ченемдерин аныктоо чыгат. Илимий таанууда колдонулуучу моделдөөнүн формалары ар түрдүү жана колдонулган моделдерден жана алардын колдонуу чөйрөсүнөн көз каранды. Моделдердин мүнөзү боюнча дисциплиналык жана белгилик модел; колдонуу ыгы боюнча изилдөөчүлүк жана дидактикалык моделдөө; көрсөтүлүү жагы боюнча түзүлүштүк жана функционалдык моделдөө деп айырмаланат. Моделдердин үч түрүн бөлүп көрсөтүү шарттуу түрдө кабылданган: келечектин; каалоонун; берилген абалдын таанып-билүүчүлүк (эвристикалык) моделдери.

Татаал социалдык көйгөйлөрдү моделдөө өзүндө үч типти айкалыштырат: моделдөөлөрдү жана алардын эвристикалык, прогноздук жана прагматикалык функцияларын.

Америкалык окумуштуу М. Вартофский педагогикалык моделдөөнүн теориясында кабылданган моделинин типологиясына жалпы илимий мамилени иштеп чыккан [64]. Ал моделдөөрдүн бардык болгон типтерин алардын экзистенциалдык милдеттеринин даражасына жараша, б.а. объектинин олуттуу мүнөздөмөсүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгүнө карай ранжирлөөнү сунуштайт. Ага ылайык моделдер төмөндөгүдөй ырааттуулукта берилет:

1. *Аналогиялык моделдер.* Булар окшоштуктун талашсыз, бирок обочолонгон учурун белгилеген моделдер. Көрсөтүүчү окуу моделдери типтүү мисал боло алат

2. *Математикалык моделдер.* Буларга эмпирикалык маалыматтарды тартипке салуунун статистикалык каражаттары кирет.

3. *Алдын ала көрө билүүнүн моделдер.* Буларга жетиштүү формалдашкан алдын ала көрө билүү кирет, аларды текшерүү үчүн эсептөө моделин курууга

болот. Бул моделдеринин негизги функциясы теориядан натыйжаларды алып чыгуу менен байланыштуу, демек, теорияларды текшерүүнү камсыздоо менен байланыштуу.

4. *Абстракциянын моделдери* – “кара ящикте” эмне жүрүп жаткандыгы тууралуу “операционалдык образды” түзүүгө талаптанган теориялык же гипотетикалык түзүмдөр.

5. *Теориялык моделдер*. Буларга теориялар, баарынан мурда болмушту тажрыйбалык таанууга талаптанган физикалык теориялар кирет. Алар фактылардын белгилүү бир тармагы үчүн эксперименталдык далилденген, “чыныгы” деп эсептелген кайра презентациялоону өзүндө көрсөтөт. Фактылардын топтолушуна жараша “чыныгы моделге” жакындоо менен модификацияларга жана жакшыртууларга өткөрсө болот.

6. *Чындыктын моделдер*. Алар абалды чыныгы баяндоого талаптанган ырастоону өзүндө камтыйт жана тажрыйбалык текшерүүнү талап кылбайт, анткени рационалдуу ишенимдин чегинде турат. Мындай моделдөөгө бардык организмдер клеткалардан турат, ал эми генетикалык тукум куучулук ички клеткалык түзүлүштөр менен байланыштуу деген ырастоо мисал боло алат. Мында практиканын тили баяндоонун тили болуп чыгат.

Азыркы шарттарда моделдөөгө эле жалпыланган мамиле системалуу изилдөөлөрдү өнүктүрүү жана аларды моделдердин методологиясы менен бириктирүүгө байланыштуу. Мындай бириктирүүнүн натыйжасында моделдик таануунун өзгөчө чөйрөсү – системалуу моделдөө калыптанган. Билимдин бул тармагы теориялык жактан М. Вартофскийдин изилдөөлөрүндө иштелип чыккан жалпы методологиялык жана универсалдык түзүлүштөргө таянат.

Адамдык факторду өзүнө камтыган татаал социалдык-экономикалык көрүнүштөрдү жана процесстерди системалуу моделдөөнүн объектилери болуп чыгат. Жалпысынан модели төмөндөгү талаптарга ылайык келиши керек:

– өнүгүүгө жеткиликтүүлүк, адекваттуулук жана жөндөмдүүлүк менен ээ болуу; ал өзгөрүү, толуктоо, кайрадан толук иштеп чыгуу мүмкүнчүлүктөрүн камсыздашы керек;

- өзгөрүлмөлөрдү чоң санда операциялоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болуш үчүн абстрактуу болуу, бирок үмүткө күмөн саноого жол бербөө;
- чыныгы, б.а. коомдук өнүгүүнүн бул деңгээлинде ишке ашуусу;
- маселелерди чечүүнү убакыттык ченемге сыйгызуу;
- социалдык объектиде, көрүнүштө, процессте жаңы керектүү маалыматты алууну камсыздоо;
- белгиленген терминологиянын негизинде курулуу;
- анын социалдык объектиге, көрүнүшкө, процеске, чындыкка, жеткиликтүүлүккө дал келүүсүн текшерүү мүмкүнчүлүгүн алдын алуу.

Мазмундук моделин куруу объектинин жүрүм-туруму жөнүндө жаңы маалыматты алууга, анализдин башка ыкмаларын табууга мүмкүн болбогон мыйзам ченемдүүлүктөр менен өз ара аракеттерди ачууга мүмкүндүк берет.

Мазмундук моделдер функционалдык белгиси боюнча баяндоочу, түшүндүрүүчү жана прогноздоочу болуп бөлүнөт:

Баяндоочу модель деп объектини кандай гана баяндоо болбосун аталат жана эмне үчүн кандайдыр бир нерсе жүрөт деген суроого жооп берүүнү талап кылат.

Прогноздоочу моделдер объектинин келечектеги жүрүм-турумун баяндашы керек, б.а. изилденүүчү объектиге тигил же бул таасир кандай өзгөрүүлөрдү алып келет деген суроого жооп берет. Белгилеп кетчү нерсе, прогноздоочу моделдер түшүндүрүүчү моделди өзүнө камтууга милдеттүү эмес. Эмпирикалык жалпылоолордун негизинде, б.а. баяндоочу моделин маалыматтарын пайдалануу менен гана *канааттандыруучу прогнозду* бир нече ирет алууга болот.

Концептуалдык модель деп билимдин ошол дисциплиналык тармагы боюнча теориялык концепттер менен түзүмдөр кыска жана так жазууда колдонулган мазмундук моделдер аталат. Кеңири мааниде концептуалдык моделин алдында белгилүү бир көз карашка негизделген мазмундук модел түшүнүлөт.

Педагогикалык моделдөөдө көбүнчө түзүлүштүк-функционалдык моделдер талап кылынат. Объект түзүлүштүк-функционалдык моделдерди курууда составдык бөлүктөргө, элементтерге, компоненттерге, педсистемаларга бөлүнө турган бирдиктүү система катары каралат. Системанын бөлүктөрү айрым маселелерди чечүүнүн логикалык жана мезгилдик ырааттуулук, баяндоочулук баш ийүүчүлүк, түзүлүштү мамилелер менен байланышат. Түзүлүштүк-функционалдык байланыштарды ар түрдүү схемалар, карталар жана диаграммалар түрүндө чагылдыруу максатка ылайыктуу. Мындай схемалардын жардамы менен кызматтык ролун жана бүтүндүүлүккө мамиле боюнча айрым подсистемалардын багытталышын анализдөөгө, өз алдынча элементтердин бири-бирине көз карандылыгын баалоого болот.

Аралыктан билим берүүнүн педагогикалык моделди уюштурууну иштеп чыгууда системалуулук идеясына кайрылуу жогорку мектептин билим берүү процессиндеги изилдөөлөрдүн методикалык жана теориялык байланыштын жоктугу менен шартталган. Системалуу баяндоо көп пландуу көрүнүш катары аралыктан билим берүүнү карап чыгуунун зарылдыгын алдын алат жана ар тараптуу мүнөзүн болжолдойт:

- айрым сапаттуу бирдиктер катары, өзгөчөлүк мыйзам ченемдүүлүктөргө ээ система катары;

- мыйзам ченемдүүлүктөргө баш ийген түрдүк-тектик макро түзүлүштүн бөлүгү катары (бул жерде изилденүүчү көрүнүш – ЖОЖдогу аралыктан билим берүүнү уюштуруу камтылган билим берүү системасы болуп саналат);

- мыйзам ченемдүүлүктөргө баш ийген микросистема катары;

- анын ички өз ара аракеттеринде, б.а. анын жашоосунун шарттары менен бирге.

В.П. Беспалько [47], Б.С. Гершунский [77-78], Т.А. Абдырахманов [2] ж.б. эмгектеринин негизинде ар түрдүү билим берүүчү тармактарда педагогикалык моделдөөнүн жоболорун карап чыгуу көпчүлүк авторлор тарабынан ар кыл педагогикалык объектилерди моделдөөдө колдонулган төмөнкү маанилүү жоболорду бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет жана биздин иште эске алынат:

1. Моделди куруу көйгөйүнө кирүү. Анализденүүчү объектинин функциялары, билим берүү системасындагы алардын орду жана ролу аныкталат. Максималдуу функционалдык жетиштүүлүккө ээ, изилденүүчү объектинин түзүлүшүнүн өтмө компоненттеринин системасы курулат. Функционалдык жеткилүүктүн критерийлери аныкталат. Түзүлүштүк компоненттердин маалыматтарынын функционалдык жетиштүүлүгүн текшерүү боюнча текшерүүчү иш-чаралар жүргүзүлөт.

2. Мурда бөлүнгөн өтмө компоненттерде функционалдык толук тизмек системасынын негизин (статистикалык) түзгөндөрдүн минималдуу мүмкүн болгон тизмеги аныкталат.

Изденүүчү объектинин өзгөрүүсүнүн моделин иштелип чыгат:

– жүрүм-турумдун жана башкаруунун параметрлерин баяндоочу зарыл оптималдуу параметрлерди камтуу менен системанын аракет кылуусунун мыйзам ченемдери аныкталат, алардын айрымдары аныкталбаган маани кабыл алышы мүмкүн;

– объектини теориялык жана эмпирикалык изилдөөнүн негизинде объектиге мамиле боюнча белгилүү кабарлар, анын ичинде тарыхый кабарлар белгиленет, андан соң милдеттерди жана моделдөөнүн конкреттүү предметин аныктаган көйгөйлөр кыска жана так жазылат;

– башкаруучу таасирдин мүнөзү менен системанын жүрүм-турумунун ортосундагы себеп-натыйжалык байланыш белгиленет;

– моделдөөнүүчү объектинин аракет кылуусунун белгисиздигинин шарттары баяндалат жана анализденет.

Долбоорлоо жана моделдөө процесстери көбүнчө педагогикалык процесстерди изилдөөнүн, аларды жакшыртуу жана модернизациялоонун; билим берүүдөгү тигил же бул жаңы мамилелерди апробациялоонун; билим берүү системасын жана анын институттарын өнүктүрүүнү камсыздаган иновациялык процесстерди активдештирүүнүн зарылдыгы менен байланышат.

Бул процессте жана анын педагогикалык негиздеринде аралыктан билим берүүнүн мазмундук моделди уюштурууну куруу аралыктан билим берүү

процессинде аралыктан билим берүүнүн өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү жаңы маалыматты алууга, анын өз ара байланыштары менен мыйзам ченемдүүлүктөрүн ачууга, аралыктан билим берүү процессин андан ары жакшыртуунун жолдорун аныктоого мүмкүндүк берет. Педагогикалык көрүнүштөргө системалуу мамиле аралыктан билим берүү процессинде келип чыгуучу интегративдик процесстерди жыйнактуу түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Жыйнактуулук жана системалуулук билим берүүчүлүк, өнүктүрүүчүлүк, адеп-ахлактык, дидактикалык ж.б. көрүнүштөрдө аралык өз ара аракеттин үшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Түзүлүштүк-функционалдык педагогикалык моделди түзүү системалуу мамилеге таянган жана моделинин белгилүү бир параметрлерине (биздин шартта – маалыматтык, коммуникативдик, технологиялык) багытты болжогон изилдөөнү көрсөтөт, натыйжада жаңычыл натыйжа – ЖОЖдогу аралыктан билим берүүнү уюштуруу келип чыгат.

Жогоруда аныкталган теориялык позицияларга таянуу менен, биз, аралыктан билим берүүнүн уюштуруу чөйрөсүндөгү моделдөө маданияттык жана уюштуруучулук негизде аралык өз ара аракетке артыкчылыкта негизделиши керек деп эсептейбиз жана өзүндө системалуу багытталган моделдөөнү көрсөтөт, анткени бул процесстердин бардык компоненттерин камтыйт: а) максаттарды жана милдеттерди; б) принциптерди; в) педагогикалык шарттарды; г) функцияларды; д) натыйжаны.

Аралыктан билим берүүнү уюштуруунун моделин куруунун негиздерин аныктоодо, биз, билим берүүдөгү педагогикалык мамилелердин азыркы шартындагы артыкчылыкка ээ карама-каршылыксыз биримдикке таяндык:

– *антропологиялык мамиле*: студент билим берүү процессинде бир эле учурда таасирдин объектиси жана таанып-билүүнүн субъектиси болуп саналат;

– *ишмердүүлүк мамиле*: моделди курууда маанилүү аныктоочу теориялык фактор болуп эсептелет. Мындай мамиле моделин куруунун стратегиясын аныктайт жана өнүгүүнүн ийкемдүү инварианттык

траекториясын жана билим берүүчүлүк өз ара аракеттик ишмердүүлүктө инсандын өзүн-өзү ишке ашыруусун түзөт;

– *инсандык мамиле*: инсандын социалдык маанилүү сапаттарынын талап кылынган компетенцияларын калыптандырууга, студенттин инсандык жогору баалоосун ишке ашырууга, бирдей эместикти жана варианттуулукту таанууга багытталган жекелештирилген ортомчул байланыш процесси катары аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракетти кароого мүмкүндүк берет. Көрсөтүлгөн мамиленин позициясында аралыктан билим берүүнү уюштуруунун система түзүүчү компоненти катары билим берүүчүлүк өз ара аракетти түшүндүрүүгө мүмкүндүк келип чыгат.

Педагогикалык системанын компоненти катары инсанды өнүктүрүү көйгөйү педагогикалык моделдөөнүн теориясы жана практикасы менен байланышкан маанилүү көйгөй болуп саналат. Биз табияты боюнча ар кандай компоненттерди (максат, ишмердүүлүк, мамиле, чөйрө, башкаруу) камтыган педагогикалык системаны кароо менен, инсанга бир канча ирет чыгабыз. Мазмуну боюнча инсан – өзү кирген ошол ишмердүүлүктүн максаты жана (педагогикалык система гуманисттик болгондуктан), объектиси, ал таандык болгон жалпылыкта максатка багыттуу түзүлгөн мамилелердин объект-субъектиси. Инсан система тарабынан өздөштүрүлгөн ошол чөйрөгө мамилеси боюнча объект болуп саналат. Ал - кандайдыр бир даражада өнүгүүчү системанын натыйжасы, анын натыйжалуулугунун көрсөткүчү. Бул өзүн-өзү уюштуруучу, бирдей эмес системанын чегинде инсанды кароонун ар түрдүү көз караштары педагогикалык система үчүн педагогикалык моделди иштеп чыгуу үчүн маанилүү негиз катары анын интегративдик мүнөздөмөсүн түзүүнүн зарылдыгына алып барат.

Инсанды педагогикалык моделдөө маселеси боюнча Е.В. Бондаревскаянын көз карашы кызыгуу жаратат. [55]. Ал ар бир адам өнүгүүнүн өздүк мүмкүнчүлүктөрүнө, жекече турмуштук көйгөйлөргө ээ, ошондуктан бүтүрүүчүнүн идеалдуу образынын моделине баш тартуу керек жана чыныгы студент менен иштеп, анын ички өзүн-өзү өнүктүрүүсүнүн, өзүн-өзү ишке

ашыруусунун, өзүн-өзү аныктоосунун жана инсандык өсүшүнүн ички мүмүнчүлүктөрүнө багыт жасоо жекече аң-сезимине таасир этүү керек деп белгилейт.

Билим берүүчү мекеменин бүтүрүүчүсүнүн инсандык моделине А.В. Хуторскойдун көз карашын мисал келтирели. [194]. Ал мектептин бүтүрүүчүсүнө таандык, бирок жалпы педагогикалык мааниге ээ. Бул студенттин инсандыгына колдонууга мүмкүндүк берет. А.В. Хуторскийдин ою боюнча, мектептин бүтүрүүчүсүнүн инсандыгынын моделине төмөндөгү компоненттер абдан маанилүү:

- башка маданияттын баалуулуктарын урматтоо менен баалуулуктарынын артыкчылыгына ориентация; жеке кызыкчылыктарды коомдук, мамлекеттик жана башка адамдардын кызыкчылыктары менен айкалыштырууга умтулуу;

- жашоонун өзгөрмөлүү шарттарына адаптациялануу жана жеке инсандык ийгилик үчүн да, коомдук прогресс үчүн да жетишүү үчүн бул шарттарга таасир этүүгө даяр болуу жөндөмдүүлүгү;

- эмоционалдык-образдык сапаттарды өнүктүрүү: элестетүү, фантазия, эмпатия, образдуулук, карама-каршылыктарга сезгичтик, чыгармачылыкка шыктуулук;

- жекече өзгөчөлүктөрүн студенттердин билүүсү, окуу ишмердүүлүгүн пландоо жана ишке ашыруу үчүн аларды пайдалануу;

- өздүк ишмердүүлүктө керектөөгө салттарга жана маданияттын нормаларына ээ болуу; өзүнүн версиясын, билимин жана алынган натыйжаларды аргументтөө жөндөмү; тандоонун кырдаалында өзүн-өзү аныктоо жөндөмү;

- мектептеги ишмердүүлүктүн жана жүрүм-турумдун нормаларын сактоо жөндөмү менен айкалышкан ойлордун, сезимдердин жана кыймылдардын ийкемдүүлүгү;

- ишмердүүлүктүн эрежелерин кыска жана так жазуу жана анын натыйжаларын прогноздоо жөндөмүндө көрүнүп турган чыгармачылык

жөндөмдүүлүк; окутуунун андан аркы өздүк планын куруу жана натыйжалуу ой жүгүртүүнүн методдоруна ээ болуу; коюлган максаттар менен алынган натыйжаларды салыштыруу, өзүн-өзү анализдөө жана өзүн-өзү баалоо жөндөмү; үйрөнүлүүчү окуу дисциплиналар ар биринде инсандык маанинин болушу, базалык билимдерге, жөндөмдөргө жана көндүмдөргө ээ болуу; үйрөнүлүүчү илимдер менен искусствоунун фундаменталдык көйгөйлөрүнө; багыттоо, тигил же башка окуу предметтеринде сабактардын максаттарын түшүнүү, өзүн кандай ишке ашырып жаткандыгын студенттин так түшүнүүсү;

– билимдин же ишмердүүлүктүн берилген тармагында окуунун максатын коюу; ага жетишүүнүн планын түзүү; белгиленген планды аткаруу; алынган жыйынтыкты түшүнүү; окшош натыйжалары жана жалпы маданияттык жетишкендиктер менен салыштыруу жөндөмү;

– изилденүүчү объектинин келип чыгышынын себептерин, анын башка объектилер менен байланышын издөө жөндөмдүүлүгү, үйрөнүлүүчү материалга адекваттуу таануунун методдорун тандоо; изилденүүчү көрүнүштөрдү жана процесстерди илимий жактан ар тараптуу көрүү жөндөмү;

– теориялык жана эмпирикалык изилдөөлөрдү аткаруу, суроолорду берүү, карама-каршылыктарды көрүү, көйгөйлөрдү жана гипотезаларды кыска жана так жазуу, маселелрди чечүүнүн ар кандай ыкмаларына ээ болуу, мыйзам ченемдүүлүктөрдү ачып көрсөтүү, корутунду жана жалпылоо жасоо жөндөмү;

– идеяларды генерациялоого, жекече да, байланышта да (башка адамдар менен, текст менен, таануунун объектиси менен) аларды аларды продукциялоого жөндөмдүүлүк; алынган билимдерди акыл-ой, материалдык жана ишмердүүлүк формаларда көрсөтүү жөндөмдүүлүгү;

– компьютердик жана жалпы техникалык сабаттуулук; көп түрдүү маалыматтык агымдарга багытталуу, Интернеттин издөөчү системаларына ээ болуу, маалыматтардын жана маалыматтык булактардын базалары менен иштөө ыкмалары; маалыматтын тигил же бул булактарына мамилеси боюнча өздүк позицияны коюу жана ишке ашыруу жөндөмү; телебайланышты демилгелөө жана колдоо жөндөмдүүлүгү.

Изилдөөчүлөр инсандын моделин куруунун татаалдыгын белгилешет, бул адамдын инсандыгынын ар тараптуулугу жана татаалдыгы менен байланыштуу. Адамдын инсандыгынын бүтүн бирдиктүү моделин жана аны азыркы шарттарга ылайык ЖОЖдо калыптандыруунун түзүлбөгөндүгү кокустук эмес. Ошондуктан инсандын тигил же бул абалынын моделин куруу, маселен аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракетке инсандын моделин куруу белгилүү бир татаалдыкты көрсөтөт. Ошол эле учурда илимий эмгектер күбөлөгөндөй, ЖОЖдун иш практикасы дагы калыптандырууга жаткан, тигил же бул сапаттардын жана негизги жөндөмдүүлүктөрдүн жыйындысы түрүндө, мындай өз ара аракетке даярдыгы бар инсандын моделин көрсөтө алат.

Билим берүүчүлүк аралыктан өз ара аракетти уюштуруунун жана педагогикалык камсыздоонун негизинде ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн натыйжалуу уюштуруу үчүн бул процессти уюштуруунун багыттык талаасын аныктоо принципалдуу мааниге ээ. Системалык-багыттык моделдөөнүн жобосу жаңычыл долборлоого арналган педагогикалык эмгектерде каралган.

Долбоорлонун эки – системалык жана багыттын кесилишинде калыптануучу мамиленин логикасы педагогикалык системаны, педагогикалык процесс кандай болсо ошондой, өзүнүн өнүгүшүнүн субъектиси катары кароого мүмкүндүк берет, б. а. чөйрө менен өз ара аракетте өнүгүүчү бүтүн организм катары карайт. Бул белгилегендей, ошол эле учурда өзүнүн компоненттик курамына ээ иерархиялык татаал система катары анын жашашын жана өнүгүшүн жокко чыгарбайт, б.а., педагогикалык системанын өнүгүү процесси “ички түзүлүшү сыяктуу эле анын сырткы байланыштардын өзгөрүшү” катары камсыздалат.

Биздин изилдөөбүздө тышкы байланыштарды, уюшулган процесстин чегинен тышкары педагогикалык өз ара аракеттин субъектилеринин маалыматтык ишмердүүлүк тажрыйбаларынын калыптанышын аныктоочу жана түздөн-түз педагогикалык жөнгө салууга тиешеси жок өбөлгөлөр катары кароого болот. Биз билим берүү процессинин ички түзүлүшүн кайра курууну аралыктан өз ара аракетти уюштуруу менен байланыштырабыз, анткени анын

түзүлүштүк компоненттери бул процесстин олуттуу көз караштарын – билим берүүчүлүк (окутуучу, дидактикалык) маалыматтын сапатын, педагогикалык байланыштын жана студенттин инсандыгына педагогикалык таасирдин сапатын (түпкү жыйынтыгында – ага таасир эткен кайра жаратуучу, тарбиялоочу) чырпык өтөт. Биз педагогикалык системаны өнүктүрүүнүн багыттык талаасы аны түзүүчүлөрдүн жекече багыттык талаасын жөнгө салуу жолу менен түзүлөт деп эсептейбиз. Андыктан аралыктан билим берүүнүн субъектилеринин прогрессивдүү жетишкендиктери, бул процесстин мазмунун жана каражаттарын өнүктүрүү, анын педагогикалык моделин уюштуруунун натыйжалуулугунун олуттуу маселелери, критерийлери болуп чыгат.

Моделди куруунун логикалык борбору катары аралыктан уюшулган процесстин маалыматтык-билим берүүчүлүк багыты жана аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти уюштуруу анын багыттарын шарттайт жана тандайт:

- ЖОЖдун билим берүү процессинин тышкы чөйрөсүндөгү багыт;
- Интернет тармагына студенттердин маалыматтык-билим берүүчүлүк байланыштарын кеңейтүүгө, жаңыларга ээ болууну жана колдо бар билим берүүчүлүк булактарды стабилдештирүүгө багыт;
- билим берүү процессинин ички мейкиндигинде анын катышуучуларынын диалогдук, субъект-субъектилик өз ара аракетинде; студенттердин өз алдынча активдүү окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнө жардам берүүчү бирдиктүү маалыматтык-билим берүүчүлүк, коммуникативдик мейкиндиктерге багыт.

Активдүү педагогикалык процеске ЖОЖдун билим берүү процессиндеги багыт студенттердин инсандык өнүгүшү, алардын социалдык түзүлүшү, окуу маалыматтарын түшүнүүгө жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн шарт түзөт.

Изилдөөнүн темасы боюнча илимий теориялык маалыматтарды изилдөө ЖОЖдо түзүлүштүк-функционалдык педагогикалык моделди уюштурууну аныктоого мүмкүндүк берди. Ал диссертацияда аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракет процессинин мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн (ачыктыгы жана бир

мезгилдеги уникалдуулугу, билим берүүчүлүк мейкиндиктин корголгондугу) карама-каршылыксыз биримдигин сактоочу жана студенттердин өз алдынча ийгиликтүү окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгү үчүн, о.э. адамдын инсандыгын өнүктүрүү үчүн шарттарды камсыздоочу ЖОЖдун маалыматтык мейкиндигин ишке ашыруунун натыйжасында түзүлүүчү аралыктан билим берүүнүн өз ара байланышкан компоненттеринин системалуу жыйындысы катары мүнөздөлөт.

Аралыктан билим берүү процессине сапаттуу билим берүүнү практикалык киргизүү билим берүүчүлүк процессти ишке ашыруунун башкы педагогикалык механизми болуп саналат.

Сынчыл-баалоочу критерийлерди иштеп чыгуу менен, биз, окуу мекемесинин ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жана ийгиликтүүлүгүн аныктоого ар түрдүү мамилелерди сунуштаган Э.А. Тихонов [188], И.В. Сергиенко [173], Е.С. Полат [163], Г.Д. Панкова [152] ж.б. илимий-педагогикалык эмгектерине таяндык.

Мында көбүнчө бардык критерийлер эки негизги параметрди – натыйжалуулукту жана чыгымдуулукту бөлүп көрсөтүү жана максаттар менен натыйжаларды салыштыруу менен аныктагандыгы көрүнөт. В.А. Караковский мектепте ар бир балага жана чоң адамга жакшы болсо, анда мектептин жакшы экендигин белгилөө менен, адамдын андагы абалынын критерийлери боюнча мектептин ишмердүүлүгүн баалоону сунуштайт. Мектепте математикалык так картинаны берген так ченемди жүргүзүүгө мүмкүн эмес, атмосфераны, гармонияны сезүү маанилүү деген көз караштар бар. Ошондой эле окуу мекемесинин ишинин натыйжалуулугун баалоо үчүн көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча майда-чүйдөсүнө чейин ченөөгө аракет кылуулар бар.

Окуу мекемелеринин жаңычыл иш тажрыйбаларына кызыгуулар бар, мында анын ишмердүүлүгүн баалоого көп чен өлчөмү боюнча мамиле түзүлгөн.

– Мындай шартта чен өлчөмүн аныктоо үчүн бир канча теориялык жоболор негиз болуп кызмат аткарды. Ошентип системанын критерийлеринин

иштелмеси жогорку тартиптеги системанын критерийлерине карама-каршы болбошу керек.

– Багыттардын системасында жана өнүгүшүндө фактордук анализге таяныч.

– Критерийлердин чектелген санынын зарылдыгы (5-9дан көп эмес).

– Объективдүү натыйжалардын көрсөткүчтөрүнө ориентация.

– “Катуу” критерийлерди “жумшак” критерийлер менен аралаштыруу.

– Субъективдүү баалоонун методдорун колдонуу мүмкүнчүлүгү.

– Илимий эксперименттин жана чыныгы процесстин натыйжалуулугун баалоонун критерийлерин окшоштуруудан баш тартуу.

Изилденген материалга таянуу жана биздин изилдөөбүздө иштелип чыккан моделдин жана дисциплина боюнча түзүлгөн окуу-методикалык комплекстин өзгөчөлүгүн эске алуу менен ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык моделдин натыйжалуулугун баалоонун төмөндөгү негизги критерийлерин аныктадык.

Натыйжалуулук критерийи: педагогикалык өз ара аракеттин, маалыматтык ишмердүүлүктүн жана педагогикалык таасирдин белгилүү стандарттарына туура келүү (көрсөткүчтөр – билим берүүчүлүк өз ара аракетте студенттер тарабынан оң көрүнүштөрдүн стабилдешүүсү же өсүшү);

билим берүү процессинин бардык субъектилеринин канааттангандык критерийи: (көрсөткүчтөр – билим берүү процессинин субъектилеринин пикирлери жана ойлору), жогорку тартиптеги системаны өнүктүрүүнүн принциптерине карама-каршы болбоо жана туура келүү критерийи, аралыктан билим берүү процессин жана бүтүндөй ЖОЖду өнүктүрүүнүн “багыттык талаасына” макул болуу;

ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттарын ачуу жана аны илимий методикалык жактан негиздөө;

Жогорку окуу жайында аралыктан билим берүү процессинде колдонулган маалыматтык технологияларды тандоо;

Аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнү уюштуруу.

Аралыктан окуган студенттер үчүн окуу-методикалык комплексин түзүү.

Билим берүү системасында окутуунун натыйжалуулугу педагогикалык шарттар максатка ылайык колдонулганда гана артат. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий теорияда жана практикада топтолгон материалдарды талдоонун негизинде аралыктан окутууну уюштурууда төмөндөгүдөй педагогикалык шарттарды аныктадык:

ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн система катары сайтка электрондук материалдарды жүктөө;

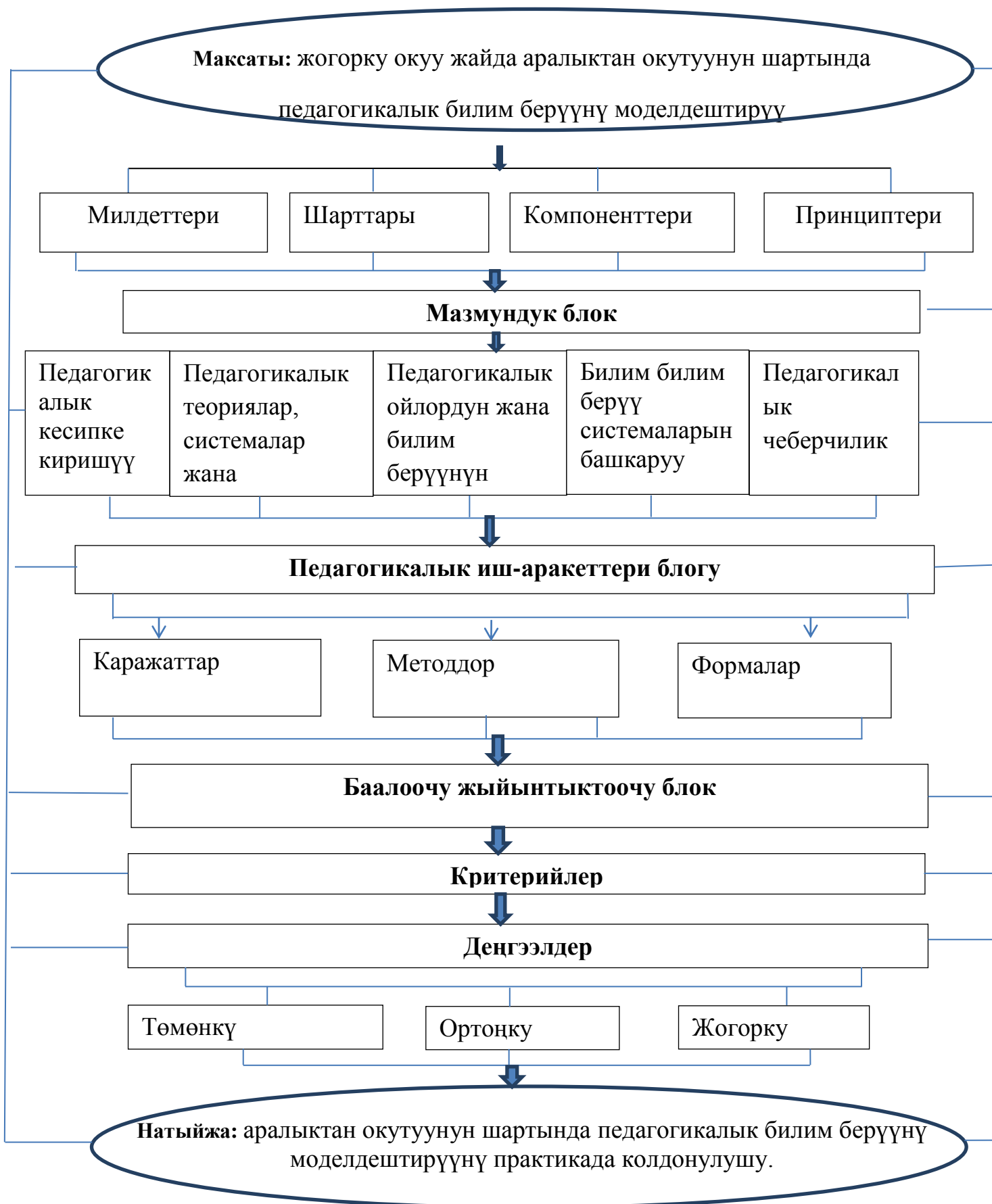
Студенттерди мультимедиялык класстарда педагогикалык жактан камсыздоо (консультациялар);

Аралыктан билим алган студенттер менен үзгүлтүксүз байланышта болуу; Педагогикалык процессти уюштуруунун негизги шарты моделдештирүү экендиги, окумуштуулар тарабынан белгиленген. Алар моделдердин бардык болгон типтерин алардын милдеттеринин даражасына чектешкен, бөлүштүрүшкөн, ажырымдашкан (аналогиялык моделдер, математикалык моделдер, алдын ала көрө билүүнүн моделдери, абстракциялык моделдер, теориялык моделдер, чындыктык моделдери) жараша, б.а. объектин олуттуу мүнөздөмөсүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгүнө карай ранжирлешкен. Алар абалды чыныгы баяндоону талап кылынган ырастоону өзүнө камтыйт жана тажрыйбалык текшерүүнү талап кылбайт, анткени рационалдуу ишенимдин чегинде турат.

Мына ушул сыяктуу көз караштарга таянуу менен аралыктан билим берүүнү моделдештирүүнү колдонуу зарыл деп эсептейбиз. Мына ушуга байланыштуу теориялык булактарга таянуу менен педагогикалык билим берүүнүн төмөндөгүдөй моделин иштеп чыктык .

Ошентип, ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруу процессин моделдөө менен, биз бир эле учурда аралыктан билим берүү процессинин сапатын жогорулатуунун таблицаны моделдөөнүн таблицасын аныктадык. (1-сүрөт):

2-сүрөт. Аралыктан педагогикалык билим берүүнүн модели.

Бул модель педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө системалуу колдонулуп, студент менен аралыктан байланышты бекемдеп, педагогикалык процесстин толук кандуу жүрүшүн камсыз кылды.

Мындан сырткары жогоруда белгиленген моделди ишке ашырыш үчүн аралыктан окутуунун аныктап төмөндөгүдөй иш-аракеттик *моделин аныктай алдык* (2-сүрөт):

1. Окуу материалдарды жөнөтүү.
2. Студенттердин өз алдынча иштерин жөнөтүүсү.
3. Окутуучунун текшерүүсү, баалоосу.

2-сүрөт. Окутуу процессинин модели.

Экинчи бөлүм боюнча жыйынтык

Экинчи глава “ЖОЖдо аралыктан билим берүү процессин педагогикалык камсыздоонун негизги багыттары деп аталып, теориялык жана практикалык материалдарды талдоонун негизинде төмөндөгү маселелер каралды:

- ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттарын ачуу жана аны илимий методикалык жактан негиздөө;
- Жогорку окуу жайында аралыктан билим берүү процессинде колдонулган маалыматтык технологияларды тандоо;
- Аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнү уюштуруу.
- Аралыктан окуган студенттер үчүн окуу-методикалык комплексин түзүү.

Билим берүү системасында окутуунун натыйжалуулугу педагогикалык шарттар максатка ылайык колдонулганда гана артат. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий теорияда жана практикада топтолгон материалдарды талдоонун негизинде аралыктан окутууну уюштурууда төмөндөгүдөй педагогикалык шарттарды аныктадык:

- ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн система катары сайтка электрондук материалдарды жүктөө;
- Студенттерди мультимедиялык класстарда педагогикалык жактан камсыздоо (консультациялар);
- Аралыктан билим алган студенттер менен үзгүлтүксүз байланышта болуу;
- Студенттердин маалыматтык технологиялар тармагындагы даярдыктары, интернеттен маалыматты издөө, телекоммуникациялык тармактардын булактарын колдонуу, электрондук почтанын кызматын өздөштүрүү, маалыматты жөнөтүү жана кабыл алуу жөндөмү калыптанга байланыштуу болот.

Аралыктан окутууда педагогикалык камсыздоо өзүнө эки негизги компонентти камтыйт: дидактикалык (маалыматтык жана программалык-методикалык мүнөздөгү) материалдардын комплекси жана студенттер менен коммуникациянын (түздөн-түз жана кыйыр) формалары менен методдорунун жыйындысы. Аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоодогу негизги багыттар, анын каражаттары, методдору жана формалары төмөндөгүдөй:

– окууга болгон студенттердеги оң мотивацияны колдоо жана жардам берүү менен ийгиликтин кырдаалын түзүү жана баалоочу методдордун жардамы менен окуу маалыматтарынын мазмунун татаалдаштыруу жана көбөйтүүнүн жардамы менен аны сунуштоонун варианттуулугуна жетишүү;

– маалыматтык ишмердүүлүктүн жана өз ара аракеттин ыкмаларын калыптандырууну жана стабилдештирүүнү камсыздоо маалымат булактардын (анын ичинде Интренет) мазмунун жана маалыматтарды алуунун ыкмалары жөнүндө түз маалымат берүүнүн методдору аркылуу; маалыматты издөө, кайрадан иштеп чыгуу жана сунуштоо боюнча студенттин аракеттерин алгоритмдештирүү менен жетишилет;

– ортомчул коммуникациянын ыкмаларын калыптандырууну камсыздоо. Окуу маалыматтарын презентациялоого талаптардын системасында жана текшерүүнүн кайтарым байланыш кырдаалдарында аны интерпретациялоо менен жетишилет.

Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдар аралыктан билим берүүнү уюштурууда өзгөчө мааниге ээ.

Изилдөөнүн жүрүшүндө теориялык жана практикалык материалдарды тандоонун негизинде аралыктан билим берүүнүн төмөндөгүдөй атайын *принциптерин аныктай алдык*: билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделинин вариантуулугу; инновациялык жана традициялык формалардын шартка жараша айкалыштырылышы; интерактивдүүлүк; билим берүүчү каттамды тандоо эркиндиги; билим берүүчү процессте педагогикалык коштоону жекелештирүү жана бөлүштүрүү; маалыматтык

технологияларды колдонуу менен ачык билим берүүнүн мазмунунун модулдук блоктук түзүлүшкө негизделгендиги, окутуудан студенттин өз алдынча окууга өткөндүгү ж.б.

Педагогикалык процессти уюштуруунун негизги шарты моделдештирүү экендиги, окумуштуулар тарабынан белгиленген. Алар моделдердин бардык болгон типтерин алардын милдеттеринин даражасына чектешкен, бөлүштүрүшкөн, ажырымдашкан (аналогиялык моделдер, математикалык моделдер, алдын ала көрө билүүнүн моделдери, абстракциялык моделдер, теориялык моделдер, чындыктык моделдери) жараша, б.а. объектин олуттуу мүнөздөмөсүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгүнө карай ранжирлешкен. Алар абалды чыныгы баяндоону талап кылынган ырастоону өзүнө камтыйт жана тажрыйбалык текшерүүнү талап кылбайт, анткени рационалдуу ишенимдин чегинде турат.

Мына ушул сыяктуу көз караштарга таянуу менен аралыктан билим берүүнү моделдештирүүнү колдонуу зарыл деп эсепетейбиз. Мына ушуга байланыштуу теориялык булактарга таянуу менен педагогикалык билим берүүнүн моделин иштеп чыктык.

Иштелип чыккан моделдин негизинде «Педагогика» дисциплинасын аралыктан окутуунун натыйжалуулугу төмөндөгү критерийлер менен тастыкталды: студенттердин билимдерди өздөштүрүүсү менен сапатынын деңгээлдеринин жогорулашы; педагогиканы окууга болгон оң мотивациясынын калыптанышы; бул дисциплинага таанып-билүүчүлүк кызыгуунун жогорулашы; маалыматтык технологияга болгон маданиятынын деңгээлинин жогорулашы; жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу менен иштөөнүн ыкмаларына ээ болушу; жыйынтыкта педагогикалык компетенциялардын калыптаныш деңгээлинин өсүшү.

Бул модель педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө системалуу колдонулуп, студент менен аралыктан байланышты бекемдеп, педагогикалык процесстин толук кандуу жүрүшүн камсыз кылды.

Ш ГЛАВА. ЖОЖдо АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУНУ ТАЖРЫЙБАЛЫК-ЭКСПЕРИМЕНТТИК ИЗИЛДӨӨ

3.1. Эксперименттин тастыктоочу жана калыптандыруучу этаптары

Изилдөөнүн максатына, милдетине жана божомолуна ылайык тажрыйбалык-эксперимент И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институнун базасында өткөрүлдү. (2011-2016-жж.).

Аралыктан билим берүүнүн өзгөчөлүктөрү тажрыйбалык-эксперимент төмөндөгү маселелерди чечүүгө багытталды:

Тажрыйбалык-эксперименттик изилдөө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- жогорку окуу жайында аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттарын ачуу жана негиздөө;
- жогорку окуу жайында аралыктан билим берүү процессинде колдонулган билим берүүчү технологияларды тандоо;
- педагогикалык экспериментте ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруу да педагогикалык моделди апробациялоо;
- аралыктан окутуунун технологиясын пайдалануу менен педагогикалык билим берүүнүн иштелип чыккан моделин, ОМКнин натыйжалуулугун экспериментте текшерүү;
- жогорку окуу жайында аралыктан билим берүүнү уюштурууда педагогикалык моделин натыйжалуулугун анализдөө.

Изилдөөдө иштелип чыккан аралыктан билим берүүнүн педагогикалык модели И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институнда, психологиялык - педагогикалык жана гуманитардык билимдер кафедрасында эксперименттик изилдөөдөн өтү (2011-2016-жж.). Биз биринчи жана экинчи курстун студенттерин тандоого алдык, себеби бул этаптарда алар окуу-таанып-билүүчүлүк процессте педагогикалык коштоого

муктаж жана өздөрүнүн билим берүүчүлүк керектөөлөрүн жетиштүү түрдө толук көрсөтө алат деген божомолдон улам келип чыкты.

Педагогикалык эксперимент 3 этапты камтыды: констатациялоочу этапта аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке студенттердин даярдыгынын бүтүндөй диагностикасы алынды; калыптандыруучу этап аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделин ишке ашыруу боюнча иштерди жана ЖОЖдо педагогикалык моделди ишке ашырууну камтыды; текшерүүчү этапта изилдөөнүн жыйынтыктарына талдоо жана фактылык маалыматтарды жалпылоо жана кайра иштеп чыгуу жүргүзүлдү.

Тажрыйбалык-эксперименттик иштин констатациялоочу этабында анализдин негизинде аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун деңгээлдерин ачып көрсөтүү максаты коюлган: окутууну уюштуруунун формалары; текшерүүнүн формалары, рефераттардын жана студенттик конференциялардын программаларынын мазмуну. Эксперимент изилдөөнүн методикасына өз ара катышта бир канча багыттарда ишке ашырылды жана студенттердин социалдык-педагогикалык мүнөздөрүн изилдөө изилдөөнүн багыттарынын бири болду.

Констатациялоочу изилдөөнүн бул багыттарынын милдеттери: студенттердин социалдык мүнөздөрүнүн сапаттык-сандык көрсөткүчтөрүнө талдоо жасоо;

– студенттердин окуу-таанып-билүүчүлүк мотивациясына таасир этүүчү факторлордун түзүлүшүн ачып көрсөтүү;

– аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделин ишке ашыруунун практикалык жолдорун иштеп чыгуу. Системалык анализде студент **үч позицияда** каралды:

а) социалдык, кесиптик жана социалдык баалуулуктарды алып жүрүүчү катары;

б) таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жана пикир алышуунун субъектиси катары;

в) башкаруунун объектиси катары.

Аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун принциптерине ылайык анализдин борборунда – аралыктан билим берүү процессинде өнүгүүчү студенттин инсандыгы.

Билим берүүнүн аралык формасынын мотивдерин тандоону изилдөө төмөндөгүлөрдү көрсөттү.

Билим алуунун мотивине жашоонун социалдык шарттары олуттуу таасир этет. ЖОЖго тапшыруунун карама-каршылыктарын мотивдери башкысы катары аташат, бул маселени изилдөө өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалга көз каранды. Педагогдор студенттердин кесипти тандоосун аныктоочу факторлорду изилдөө менен, мектептен сырткаркы социалдык чөйрө жана теңтуштарынын көз караштары жалпы билим берүүчү мектептин бүтүрүүчүсүнүн кесипти тандоосунда башкы орунда эмес экенин белгилешет. Студенттер тигил же бул факультетти же жогорку билим алуунун формасын ар башка багыттагы социалдык факторлордун комплексине жараша тандашат. Алардын ичинде айланасындагылардын таасири (достору, ата-энеси, чоңдор), кайсы бир ишмердүүлүккө жөндөмдүүлүгү, мектептеги окууга болгон жетишүүсү, каржылык жактан камсыздалышы, үй-бүлө салты ж.б. кирет.

ЖОЖго тапшыруунун позитивдүү кыска жана так жазылган максаттарына карабастан, студенттин аралыктан окутуунун технологиясын пайдалануу аң-сезимдүү тандоосу жөнүндө аныктап айтууга болбой тургандыгын белгилеп кетүү керек. Көпчүлүк учурда аң-сезимдүү максат катары келечекти каалоонун образы чыгат: катаал окууга текшерүүнүн жоктугу өзүн эркин сезүүгө мүмкүндүк берет; компьютерде иштөө мүмкүнчүлүгү жаштарды көп учурда кызыктырат. Кесиптик мотивдер дайыма эле болбойт, эреже катары, бул иштеген студенттер үчүн мүнөздүү. Бирок иш дагы алынган билим менен дайыма эле байланыша бербейт.

Башкы багыт болуп окутуунун мотивациялык-максаттык негизин изилдөө болду. 2011-2016 жылдары аралыктан билим берүүнүн студентинин окуу мотивин ачуу үчүн И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана

кадрларды кайра даярдоо институнун Психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык билимдер кафедрасынын биринчи, экинчи курстарынын билим алуусунун мотивациялык-максаттык негиздерине изилдөө жүргүзүлдү.

Изилдөө 2011-жылдан 2016-жылга чейин үч этапта жүргүзүлдү:

Биринчи аныктоочу этапта (2011-2012-жж.) изилдөөнүн проблемасына байланышкан илимий, илимий-методикалык педагогикалык адабияттар үйрөнүлүп талдоо жүргүзүлдү. Изилдөөнүн максаты, милдети, объектиси, предмети, этаптары аныкталды. Аралыктан билим берүүнүн шартында педагогикалык билим берүүнүн мазмундук модели жана педагогика дисциплинасы боюнча ОМК түзүлдү, эксперименталдык материалдар аныкталып, аныктоочу изилдөө жүргүзүлдү.

Экинчи этапта (2013-2014-жж.) калыптандыруучу эксперимент ЖОЖдо аралыктан билим берүү шартында педагогикалык билим берүүнүн моделинин жана ОМКнин натыйжалуулугун ишке ашыруу боюнча тажрыйбалык-эксперименталдык иш жүргүзүлдү.

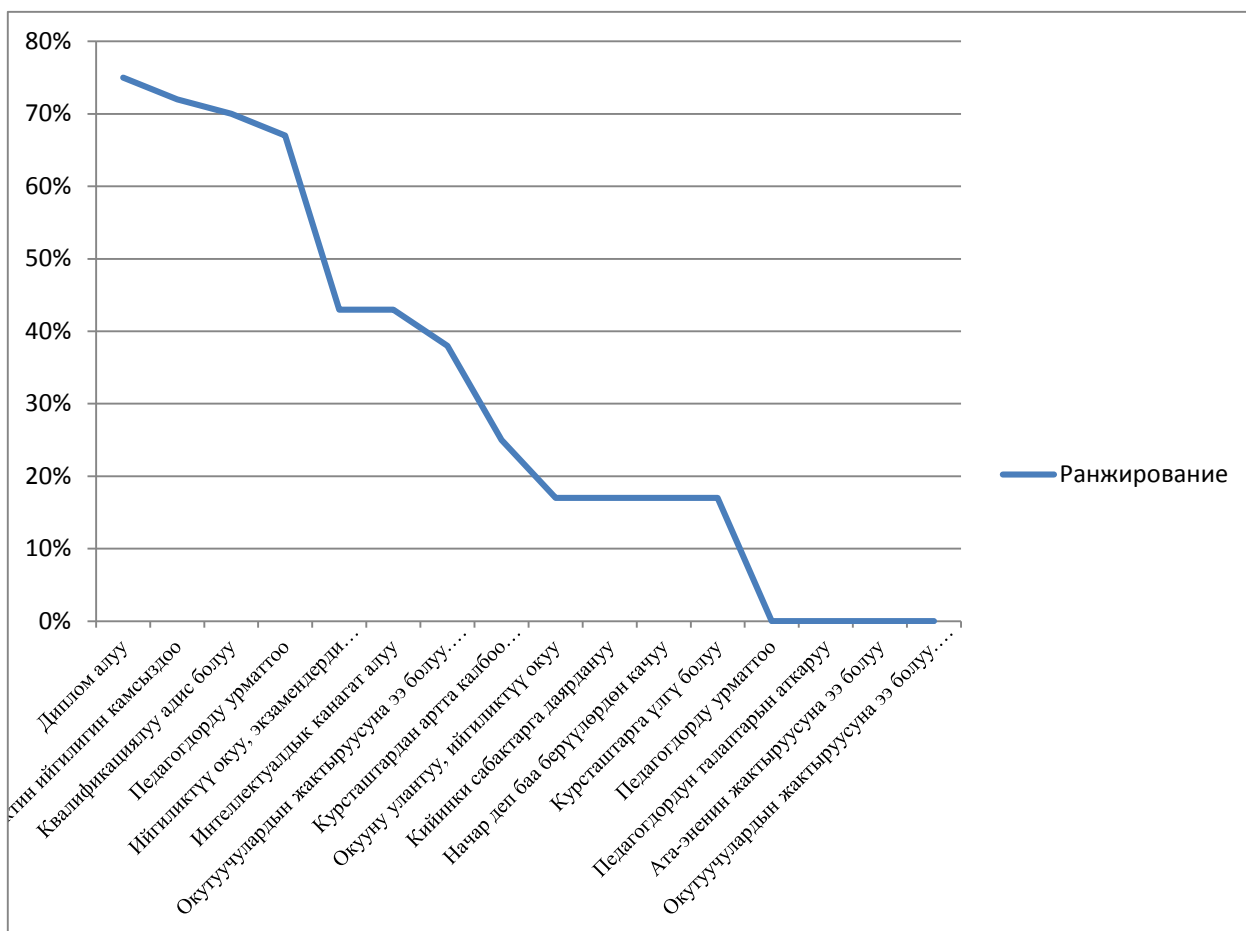
Үчүнчү этап (2015-2016-жж.) *жыйынтыктоочу-жалпылоочу.* Тажрыйбалык-эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктарын текшерүү, интерпретациялоо, аралыктан билим берүү шартында педагогикалык билим берүүнүн моделин жана окуу-методикалык комплексин корректировкалоо ишке ашырылды.

Окуу мотивдерин ачуу үчүн А.А. Ахаян тарабынан иштелип чыккан “Студенттердин окуу ишмердүүлүгүн изилдөөнүн методикасы” пайдаланылды [29]. Биз бул методиканын биринчи вариантын колдондук. Ал ар бир респондент үчүн окуу ишмердүүлүгүнүн мотивдеринин ичинен сунушталган он алты суроодон бешти тандоосун сунуш кылат. Сапаттуу анализ менен бирге тигил же бул мотивди тандоонун жыштыгына сандык анализ да ишке ашырылат. Биз аныктоо сыяктуу маалыматтарды математикалык иштеп чыгуунун методдорун колдондук, мындай жол менен алынган маалыматтар таблица жана диаграмма түрүндө графикалык жана аналитикалык сунушталды.

Максаттарды аныктоонун суроолору

№-	Мотивдер	Ранжирлөө
1.	Диплом алуу	75%
2.	Келечектин ийгилигин камсыздоо	72%
3.	Квалификациялуу адис болуу	70%
4.	Педагогдорду урматтоо	67%
5.	Ийгиликтүү окуу, экзамендерди « жакшы» жана « эң жакшы» бааларга тапшыруу	43%
6.	Интеллектуалдык канагат алуу	43%
7.	Окутуучулардын жактыруусуна ээ болуу. Билим алуу	38%
8.	Курсташтардан артта калбоо Предметтерди үйрөнүүнү таштабоо	25%
9.	Окууну улантуу, ийгиликтүү окуу	17%
10.	Кийинки сабактарга даярдануу	17%
11.	Начар деп баа берүүлөрдөн качуу	17%
12.	Курсташтарга үлгү болуу	17% •
13.	Педагогдордун талаптарын аткаруу	0%
14.	Ата-эненин жактыруусуна ээ болуу	0%
15.	Окутуучулардын жактыруусуна ээ болуу. Билим алуу	0%

Максаттарды аныктоонун суроолору боюнча диаграмма

Бул методика боюнча алынган натыйжаларга анализ көрсөттү:

- биринчи курста аралыктан окуган студенттердин башкы мотивдери болуп “прагматикалык” (жогорку билим жөнүндө диплом алуу) жана “жеке кадыр-барктын” (студент статусуна ээ болуу) эсептелет;

- экинчи топту “таанып-билүүчүлүк” жана “кесиптик” мотивдер түзөт: жакшы окуган студенттерде “таанып-билүүчүлүк” жана “кесиптик” мотивдер орто жана начар окуган студенттерге салыштырмалуу ачык көрүнөт;

- кесипке ээ болууга багыттоо суралгандарды үч топко бөлөт:

- көпчүлүгү (студенттердин 67%) тапшырууда тандалган аралык билим берүү технологиясын пайдалануу менен кесипке ээ болуу багыты бар болчу,

- 17% ды түзгөн студенттердин экинчи тобу ЖОЖго тапшырып жатып аралыктан билим берүүнү алууга алдыларына максат кылып койгон эмес, аларда ЖОЖго тапшырууга мотив болгон эмес;

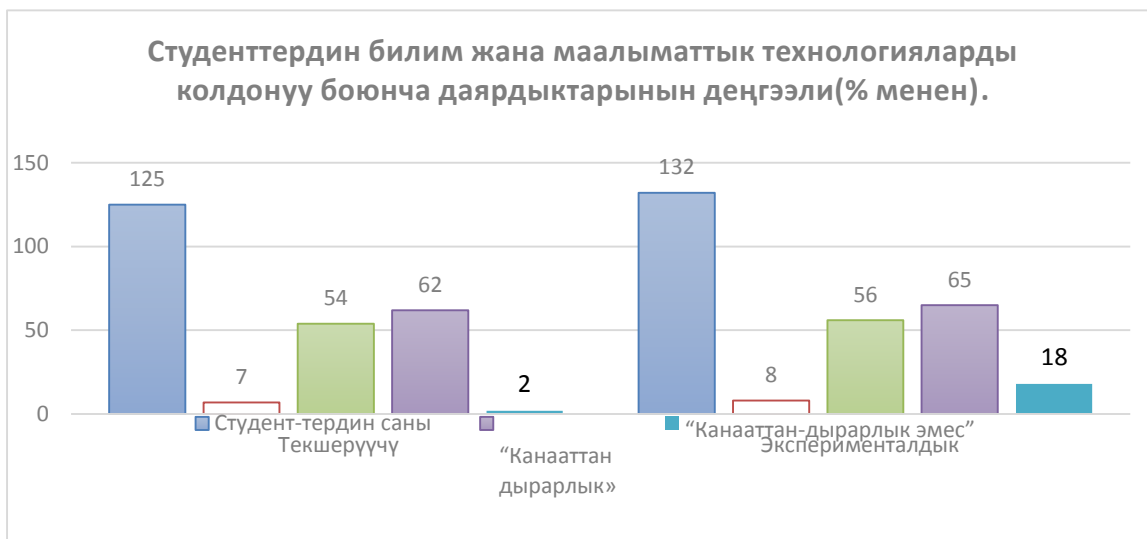
Констатациялоочу эксперименттин максаты ”Педагогика” дисциплинасын окутуунун салттуу методикасын жана үйрөнүлүүчү дисциплинага студенттердин мамилесин аныктоо. Бул максатта анкеталоо жүргүзүлдү, ага И. Арабаев атындагы мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институнун Психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык билимдер кафедрасынын студенттери катышты. Бул анкета жүргүзүү “Педагогика” дисциплинасын студенттердин үйрөнүүсүндө ЖОЖдогу билим берүү процессине байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, интервью ж.б. менен толукталды.

Төмөндөгү изилдөөчүлүк милдеттер коюлду:

- «Педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүгө таанып-билүүчүлүк кызыгуунун деңгээлин ачуу;
- “Педагогика” дисциплинасына карата студенттердин мамилесин аныктоо;
- Дисциплинаны окуп-үйрөнүүгө керектөөчүлүктү ачуу;
- “Педагогика” дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө студенттер туш болгон негизги кыйынчылыктарды ачуу;
- «Педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө билимдердин, көндүмдөрдүн жана ыкмалардын деңгээлин ачуу;

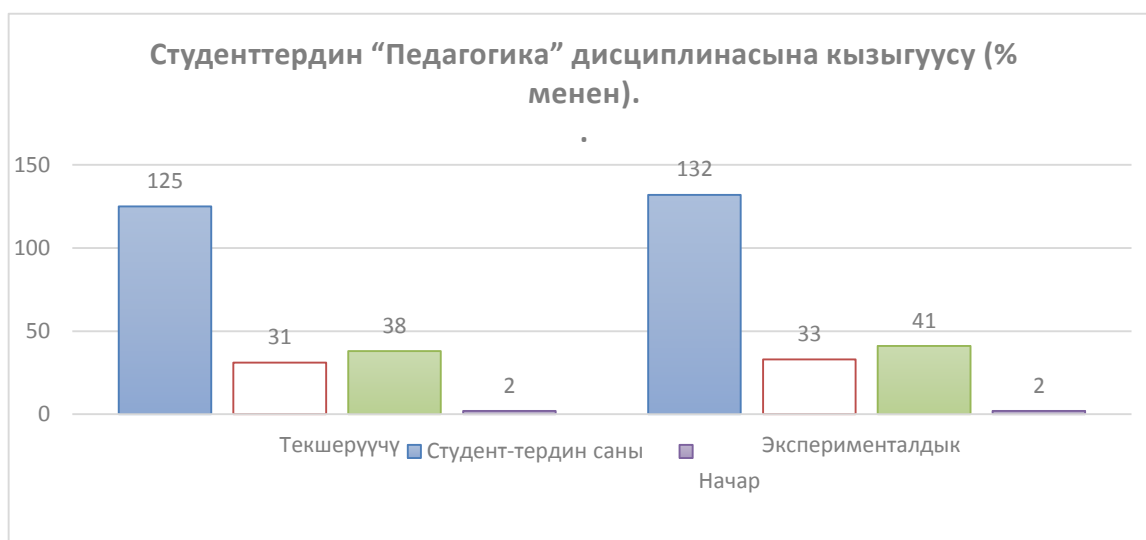
3.1. 1-таблица. – Студенттердин билим жана маалыматтык технологияларды колдонуу боюнча даярдыктарынын деңгээли(% менен).

Топтор	Студент-тердин саны	Эң жакшы	Жакшы	“Канааттан дырарлык»	“Канааттан -дырарлык эмес”
Текшерүүчү	125	7 (5,6)%	54 (43,2)%	62 (49,6)%	2 (1,6)%
Эксперименталдык	132	8(6)%	56 (42,5)%	65 (49,)%	3 (2,5)%

3.1. 2-таблица. – Студенттердин “Педагогика” дисциплинасына кызыгуусу (% менен).

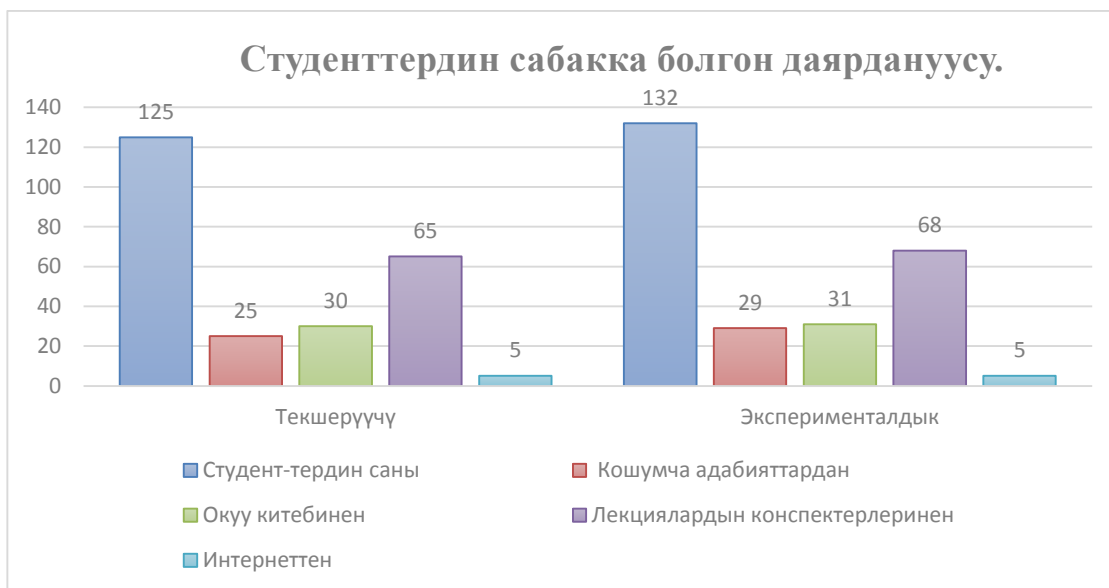
Топтор	Студент-тердин саны	Жогору	Жакшы	Орто	Начар
Текшерүүчү	125	31 (24,8%)	54 (43,2%)	38 (30,4%)	2 (1,6%)
Эксперименталдык	132	33 (25%)	56 (42,4%)	41 (31%)	2 (1,6)

3.1. 3-таблица. Студенттердин сабакка болгон даярдануусу (% менен).

Топтор	Студент-тердин саны	Кошумча адабияттардан	Окуу китебинен	Лекциялардын конспектилеринен	Интернеттен

Текшерүүчү	125	25 (20%)	30 (24%)	65 (52%)	5 (4%)
Эксперименталдык	132	29 (21,9%)	31 (23,5%)	68 (51,5%)	5 (3,1%)

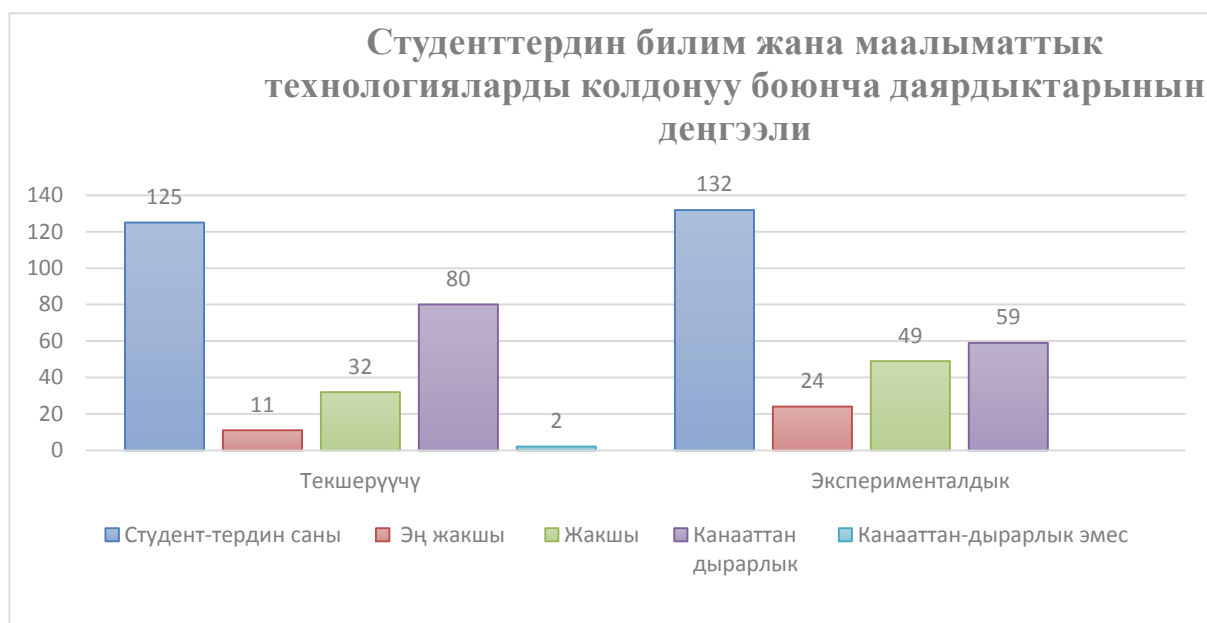

Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар текшерүүчү жана эксперименталдык топтордун студенттеринин жогоруда берилген багыттар боюнча көрсөткүчтөрдү математикалык иштеп чыгуу методорун колдондук.

Калыптандыруучу эксперимент учурунда студенттердин билим деңгээлдери, окууга болгон мотивациясы, таанып билүүчүлүк деңгээли, боюнча мониторинг жүргүзүлүп, эксперименталдык топтордогу студенттердин даярдыгы аныкталды.

3.1. 4-таблица. – Студенттердин билим жана маалыматтык технологияларды колдонуу боюнча даярдыктарынын деңгээли(% менен).

Топтор	Студенттердин саны	Эң жакшы	Жакшы	Канааттандырарлык	Канааттандырарлык эмес
Текшерүүчү	125	11 (8,8)	32 (25,6)	80 (64%)	2 (1,6%)
Эксперименталдык	132	24 (18,2%)	49 (37,1%)	59 (44,70%)	0

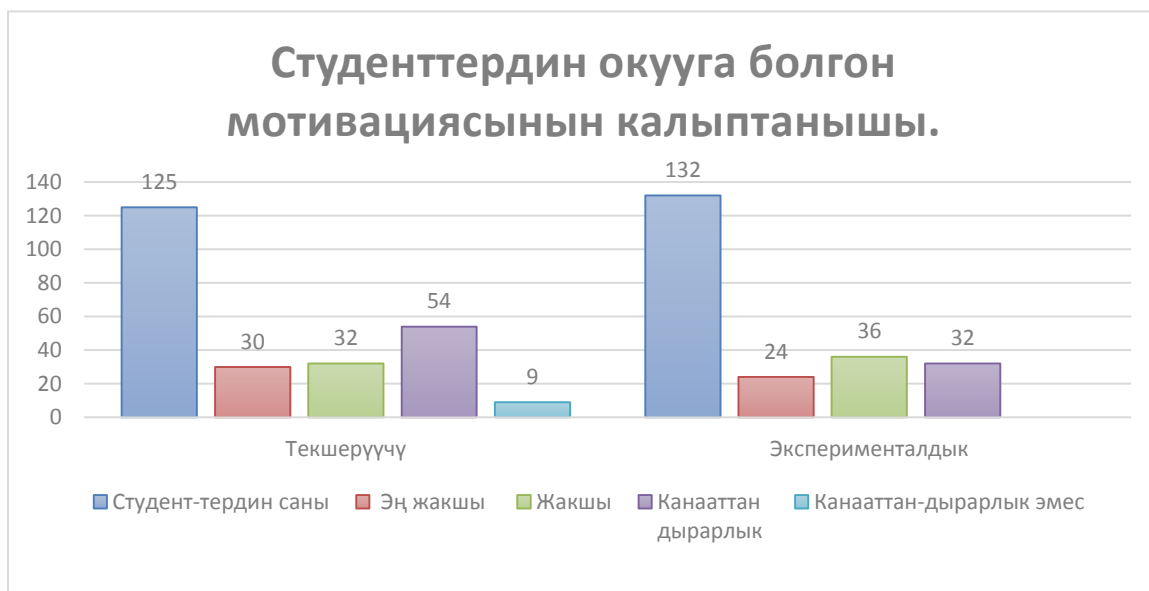
Эксперименталдык топтун студенттери программалык материалдарды өздөштүрүүдө маалыматтык технологияны колдонууга, компьютерди үйрөнүүгө жана өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонууга кызыкдар экендиги тууралуу ойлорун айтышты. Текшерүүчү топтун студенттеринин көпчүлүгүнүн компьютердин ролун жана функцияларын түшүнө электиги көрүнүп турат. Интернетти жана электрондук почтаны колдонууга болгон керектөөчүлүктү эксперименталдык топтор – 35, текшерүүчү топтор – 34%, өздөштүрдү, бирок окуу ишмердүүлүгүндө компьютерди системалуу түрдө эксперименталдык топтор, текшерүүчү топтор колдонууну каалайт, демек, эксперименталдык топтор билим алууга позитивдүү мамиле жасайт.

Анкета жүргүзүүнүн кийинки этабы аралыктык режимде иштөөдө мотивациянын калыптаныш деңгээлин ачууга багытталды, бул максатта студенттерге эмне үчүн окутуунун бул формасын тандап алганы, ага мамиле мотивин аныктоо үчүн суроолор берилген. Алынган жооптордун негизинде студенттердин окууга болгон мотивациясынын калыптанышын аныктадык (5-таблица).

3.1. 5-таблица. – Студенттердин окууга болгон мотивациясынын калыптанышы (% менен).

Топтор	Студенттердин	Эң жакшы	Жакшы	Канааттан дырарлык	Канааттан-дырарлык
--------	---------------	----------	-------	--------------------	--------------------

	саны				эмес
Текшерүүчү	125	30 (24%)	32 (25,6%)	54 (43,2%)	9 (7,2%)
Эксперименталдык	132	64 (48,50%)	36 (27,30%)	32 (24,2%)	0

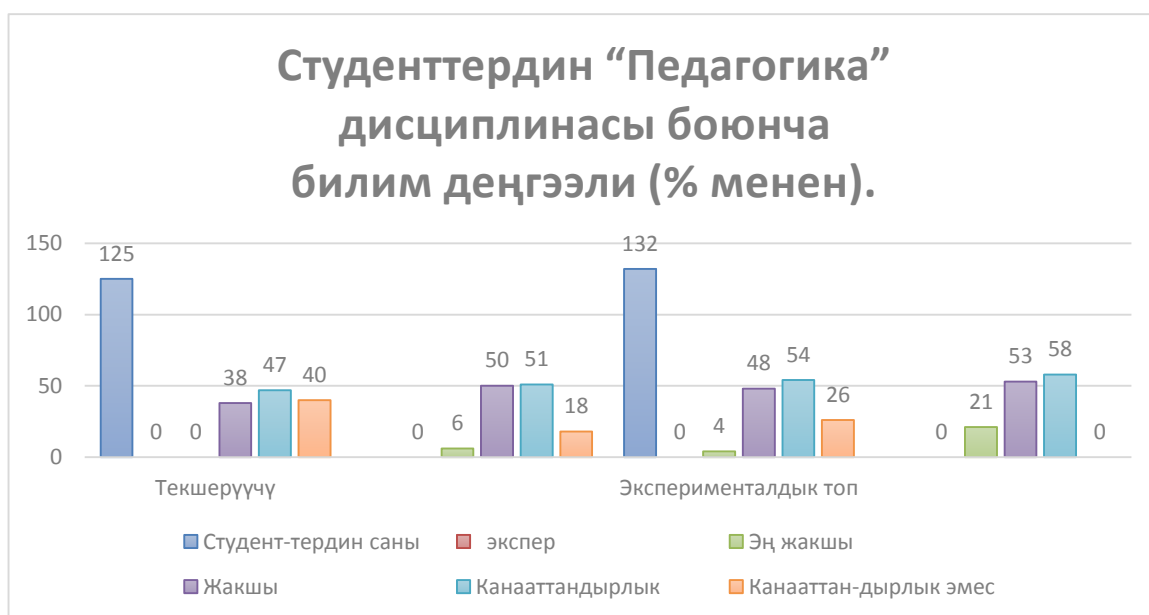
Таблицадан эксперименталдык топтун студенттеринин аралыктан окууга болгон мотивациясы бир кыйла жогорку деңгээлде болгондугун көрө алабыз.

Аралыктан окутууну уюштурууну иштелип чыккан моделдин чегинде окутуунун натыйжалуулугу тапшырмалардын ар кандай түрлөрүн, анын ичинде студенттер тарабынан аткарылган тесттик тапшырмаларды баалоонун жардамы аркасында тажрыйбалык-эксперименталдык процессте текшерилди. Тесттик текшерүү аралыктан окутууда билимдерди кезектеги өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда текшерүүдө, жыйынтык текшерүүдө колдонулат. Контролдук тест отуз суроону камтып жана автоматташтырылган тартипте жүргүзүлдү. Программа тесттин жыйынтыгы боюнча суммардык баллды берди, төмөндөгүдөй баалар коюлду: “эң жакшы” 85-100 балл; “жакшы” – 70-85; “канааттандырарлык” – 55-70 балл; “канааттандырарлык эмес» – 55 баллдан төмөн.

3.1. 6-таблица. – Студенттердин “Педагогика” дисциплинасы боюнча билим деңгээли (% менен)

Топтор	Студент-тердин саны		Эң жакшы	Жакшы	Канааттан дырарлык	Канаатт-к эмес
Текшерүүчү	125	Экспер. чейин	0	38 (30,4%)	47 (37,6%)	40 (32%)
		Экспер. кийин	6 (4.8%)	50 (40%)	51 (40.8%)	18 (14.4%)
Эксперименталдык	132	Экспер. чейин	4 (3,03%)	48 (36,38%)	54 (40,9%)	26 (19,69%)
		Экспер. кийин	21 (16%)	53 (40%)	58 (44%)	0

Таблицада көрсөтүлгөндөй, аныктоочу экспериментте текшерүүчү жана эксперименталдык топтун студенттеринин эч кимиси жогорку 100 баллды топтой алган эмес. Эки топтун студенттеринин билим деңгээли салыштырмалуу бирдей деңгээлде болгон. Ал эми калыптандыруучу студенттердин эксперименттен кийин эксперименталдык топтун студенттеринде тапшырмалардын жыйынтыгы боюнча канааттандырарлык эмес деген баанын жоктугу дисциплинанын материалынын жакшы

өздөштүрүлгөндүгүн айгенелеп турат. Бул келечектеги мугалимдерди кесиптик даярдоодо «Педагогика» дисциплинасы боюнча билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрдүн калыптанышына атайын даярдалган ОМК, маалыматтык технологиялар тармагындагы даярдыктары, интернеттен маалыматты издөө, телекоммуникациялык тармактардын булактарынтарынан колдонуусу, электрондук почтанын кызматын өздөштүрүү маалыматты жөнөтүү жана кабыл алуу жөндөмүнүн калыптанышында чоң роль ойногон.

Демек, текшерүүчү жана эксперименталдык топтордун натыйжаларынын анализи окутуунун ар бир баскычында эксперименталдык топтордо билимдерди өздөштүрүүнүн сапатында позитивдүү өзгөрүүлөр болгонун көрсөтүп турат. Текшерүүчү жана эксперименталдык топтордун катышуучуларынын ар бир категориясы боюнча билимдерди өздөштүрүүнүн сапатынын өзгөрүшү сүрөттөрдө көрсөтүлдү. Бул фактыны биз кесиптик жана илимий багыттуулуктун деңгээлин эске алуучу ар түрдүү тапшырмалардын, электрондук дисциплинанын мазмунун деңгээли менен байланыштырабыз.

Жүргүзүлгөн эксперимент текшерүүчү топторго караганда салыштырмалуу эксперименталдык топтордо коэффициентинин көбөйүшүн күбөлөйт, бул студенттердин таанып-билүүчүлүк кызыгуусу, окууга болгон мотивациясынын өскөндүгү жөнүндө кабар берет: “эң жакшы” деген баага окуган студенттердин пайызы 4%-21% га, “жакшы” – 48%-53%га, “орто” – 54%-58% га чейин жогоруласа, “канааттандырарлык эмес” деген баага окуган студенттердин саны жок болду.

3.1. 7-таблица. – «Педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө билим алуучулардын окуу адабияттарын жана маалыматтын ар кыл булактарын колдонушуна % дык анализ

Билим алуучулардын категориялары	Лекциялардын конспектилери	Окуу китептери	Алгачкы булактар	Илимий макалалар	Сын макалалар	Интернет булактар
эксперименталдык топтор	26%	45,1%	9%	5%	2%	12,9%
текшерүүчү топтор	25,9%	44,9%	8,8%	4,9%	3%	12,5%

Анализдин жыйынтыктары көрсөткөндөй, билим алуучулар “Педагогика” дисциплинасы боюнча семинардык сабактарга даярданууда негизинен окуу китептерин: булар 45,1%–эксперименталдык топтор, 44,9%– текшерүүчү топтор; тилекке каршы макалаларды окуучулардын аз гана бөлүгү 4,9% – текшерүүчү топтор, 5% – эксперименталдык топтор колдонушат.

Анкета ошондой эле төмөнкү суроону да камтыган: “Сизди ЖОЖдогу “Педагогиканы” салттуу окутуу канааттандырабы?” Эгер канааттандырбаса, себебин түшүндүрүңүз. Суроонун маалыматтары 8-таблицада көрсөтүлдү.

3.1. 8-Таблица. – «Педагогика» дисциплинасын окутуу канааттангандыкты % дык баалоо

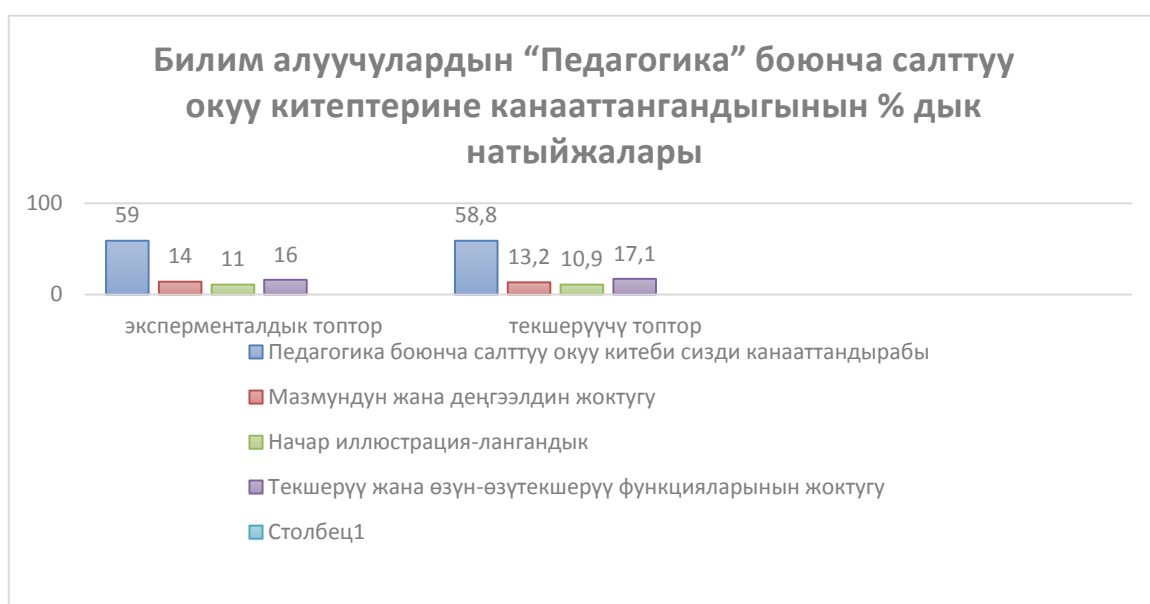
Студенттердин абдан кеңири тараган жооптору					
Билим алуучулардын категориялары	Педагогиканы Салттуу окутуу сизди канааттандырабы	Окутуудагы кесиптик багыттуулуктун жоктугу	Лекцияга жана семинарда көп убакыт бөлүнөт	“Орто” студенттин окутууга ориентациясы	Лекцияда берилүүчү материалдын кыскалыгы
эксперименталдык	34,5%	22%	18%	16%	9,5%

топтор					
текшерүүчү топтор	34%	21,9%	17,9%	15,5%	10,7%

Окуу китеби билимдин мазмунун алып жүрүүчү негизги булак катары эсептелгендиктен, биз, төмөнкү суроону анкетага киргизүүнү максатка ылайык деп таптык: “Педагогика” боюнча салттуу окуу китептери сизди канааттандырабы?” Анализдин жыйынтыктары 9-таблицада келтирилди.

3.1. 9-Таблица. – Билим алуучулардын “Педагогика” боюнча салттуу окуу китептерине канааттангандыгынын % дик натыйжалары

Абдан кеңири тараган жооптор				
Билим алуучулардын категориялары	Педагогика боюнча салттуу окуу китеби сизди канааттандырабы	Мазмундун жана деңгээлдин жоктугу	Начар иллюстрациялангандык	Текшерүү жана өзүн-өзү текшерүү функцияларынын жоктугу
эксперименталдык топтор	59%	14%	11%	16%
текшерүүчү топтор	58,8%	13,2%	10,9	17,1

Текшерүүчү группалардын студенттеринин маалыматтык маданиятынын деңгээлин баалоо үчүн маалыматтык технологияларга ээ

болуу даражасын чагылдырган, ошондой эле өздөрүнүн андан аркы кесиптик ишмердүүлүгүндө аларды колдонууга умтулуучу суроолорду анкетага киригиздик. Анкета жүргүзүүнүн жыйынтыктары 10-таблицада берилди.

3.1. 10-Таблица. – Маалыматтык маданияттын калыптангандыгынын % дык деңгээли

Билим алуучулардын категориялары	Маалыматтын талаптарына жооп берүүгө умтулуу	Кесиптик ишмердүүлүктөн маалыматты колдонууга умтулуу	Окуу ишмердүүлүктө электрондук окуу китептерин, Интернетти, компьютерди колдонуу	Окутуунун технологиясына ээ болуу
текшерүүчү топтор	32,9%	31,6%	18,4%	17,1%
эксперименталдык топтор	32,7	31,5	18,3	17,5

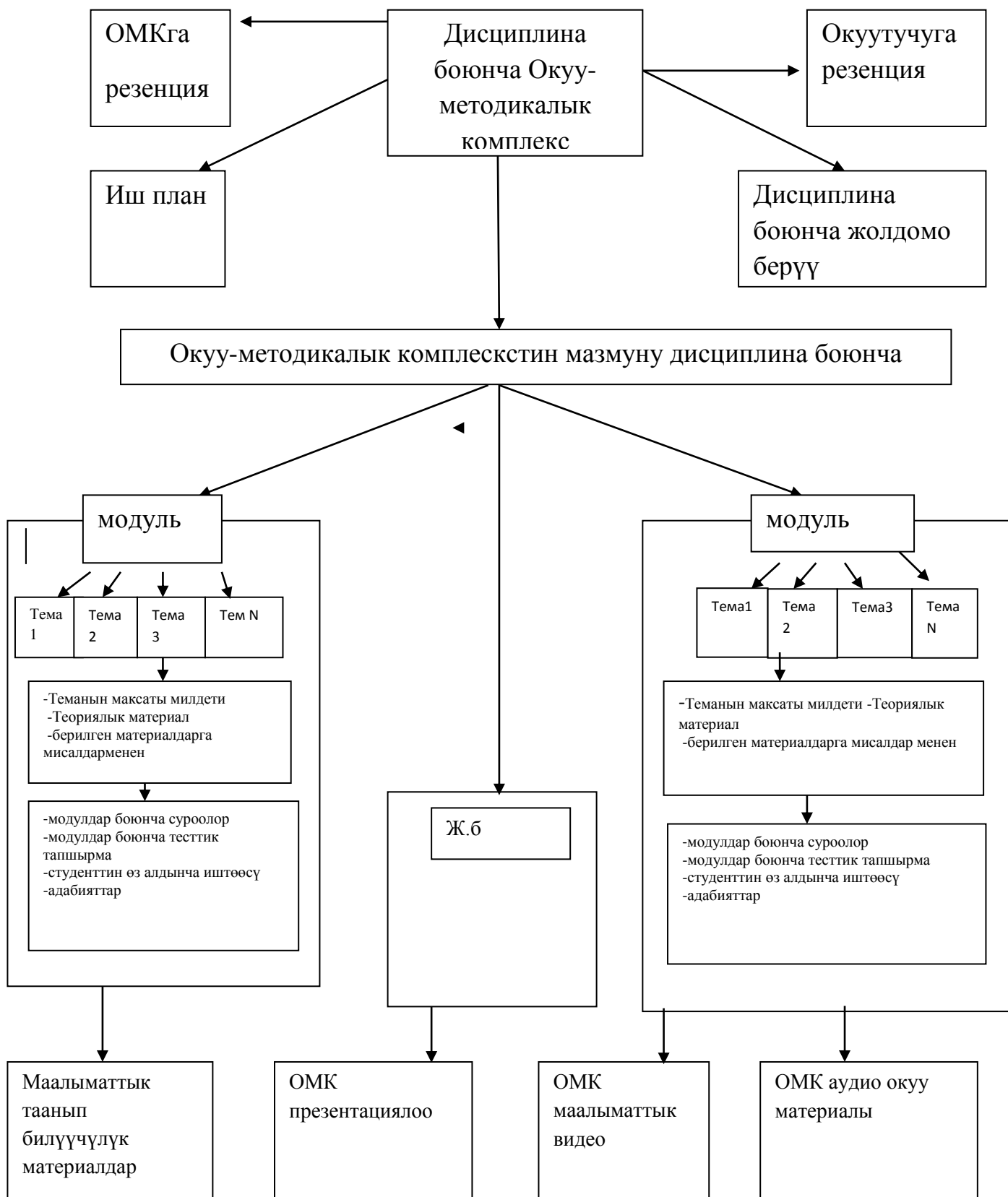
10-таблицадан көрүнүп тургандай, билим алуучулардын көпчүлүгү маалыматтык коомдун талаптарына ылайык келүүгө умтулушат: 32,9 % – эксперименталдык топтор жана 32,7% – текшерүүчү топтор.

Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын студенттеринин жогоруда берилген багыттар боюнча көрсөткүчтөр негизинен бирдей экендиги аныкталды.

Демек, салттуу методика менен окутуу аралыктан окутуунун талаптарына толук жооп бербейт. Дисциплинанын программасы орто окуган студентке гана эсептелген. Окутуунун азыркы мазмунун алып жүргөн окуу китептерде берилүүчү маалыматтардын деңгээлдик принцибин эсепке алынбаган, текшерүү жана өзүн өзү текшерүү функциясы так эмес, кесиптик багыттуулук боюнча тапшырмалар жок. Окутуучу дисциплинаны окутууда орто окуган студенттердин контингентине багыт алат. Бул жагдай алардын дисциплина боюнча билимине, кызыгуусуна жана сабакка даярдануусуна таасирин тийгизет.

Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган материалдардын негизинде калыптандыруучу эксперименттин программасы түзүлүп, педагогикалык шарттар аныкталып, төмөндөгүдөй иштер аткарылды: бул процесстин натыйжалуулугун изилдөө үчүн зарыл методика тандалып алынды; окутуунун кошумча каражаттары (анкеталар, анализдин схемасы, байкоолор ж.б.) иштелип чыкты; интернетке кирүүгө жана маалыматтык байланышты камсыздоо үчүн компьютердик класс түзүлдү. Ошондой эле окуу методикалык комплекси (схема №1) түзүлүп, СД-дискте электрондук варианты даярдалды.;

№1- схема. Окуу-методикалык комплекстин структурасы дисциплина боюнча

Тажрыйбалык-эксперименттик иштин негизги багыттары:

– аралыктан окуган студенттер үчүн “Педагогика” дисциплинасынын мазмунун иштеп чыгуу;

– студенттердин компьютердик сабаттуулугунун деңгээлин жогорулатуу жана диагностикалоо;

– ар кандай телебайланыштык каражаттардын жардамы менен жетишилүүчү аралыктан билим берүү окутуу процессинин интерактивдүүлүгүн камсыздоо;

– эксперименттин жүрүшүн текшерүү, өз учурунда оңдоп түзөтүүнү киргизүү.

Эксперименттик иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институнун базасында ишке ашырылды. Калыптандыруучу экспериментке 257 студент катышты.

Эксперименттин жүрүшүндө ишмердүүлүктүн төмөндөгүдөй түрлөрү ишке ашырылды: «Педагогика» дисциплинасын аралыктан билим берүү процессине киргизүү боюнча эксперименттин тести түзүлдү; бул процесстин натыйжалуулугун изилдөө үчүн зарыл методика тандалып алынды; анкеталар жана башка зарыл материалдар (анализдин схемасы, байкоолор ж.б.) иштелип чыкты. Интернетке кирүүгө жана байланышты камсыздоо үчүн компьютердик класс, CD-дискте жана тармактарга кирүүгө дисциплинанын окуу-методикалык комплекси иштелип чыкты. Окутуу процессин атайын даярдыктан өткөн окутуучу-тьютор жетектеди. Ал окутуудан сырткары окутуунун натыйжалары боюнча экспериментаторлор менен биргеликте маалымат топтоду. Жыйынтыгында студенттердин окуу ишмердүүлүгү жөнүндөгү бардык маалымат аралыктан билим берүүнүн окуу консультациялык борборуна келип түшүп турду. Эксперименттин жүрүшүндө төмөндөгүдөй методдор колдонулду: анкета, байкоо, студенттердин билимин тестирлөө, маалыматтардын статистикасы ж.б.

Окутуунун башталышында студенттерге алардын компьютерде, Интернетте иштөө ыкмаларын, о.э. электрондук почтаны колдонуу жөндөмүн ачуу максатында анкетанын суроолоруна жооп берүү сунушталган. Мындай ыкмалар менен жөндөмдөргө ээ болуу деңгээли төмөн студенттерге атайын курстан даярдыктан өтүү сунуш кылынган.

«Педагогика» дисциплинасын аралыктан билим берүүнү киргизүү боюнча эксперименттин программасы ырааттуу үч этапты камтыды.

1. *Даярдоочу эксперименттин максаты* – электрондук окуу материалдарына аралыктан кирүүнүн баштапкы ыкмаларын калыптандыруу. Билим алуучуларга аралыктан курс менен иштөө боюнча багыттар берилди, анын өзгөчөлүктөрү, максаттары, милдеттери жана түзүлүшү берилди. Окуу материалы боюнча студенттердин алга жылышынын жекече стратегиясы иштелип чыкты. Бул этаптын аякташы дисциплинанын гипертексттик түзүлүшү, анын негизги мазмуну менен студенттердин таанышуусу, ошондой эле электрондук почта боюнча тьюторго суроо берүүлөрү болду. Ар бир студентке окуу-консультациялык борбордун электрондук почтасынын дареги, бардык билим алуучулардын даректеринин тизмеси берилди. Алар тьютор менен гана эмес бири-бири менен да байланышууга шарттар түзүлдү. Студенттерге телебайланыштык тармакта иштөөнүн айрым өзгөчөлүктөрү маалымдалды, о.э. айрым эрежелер (мисалы, кат алышууда формулировкалардын тактыгы жана кыскалыгы, суроолорго сөзсүз жооп берүү, тьютордун же шеригинин убактысын албоо жана алаксытпоо ж.б.) түшүндүрүлдү.

Ар бир билим алуучу үчүн окутуунун план-графи жана дисциплинанын программасын аткаруу жеткирилди. Бул тармакта жана CD-дискке кирүүгө болот. Бирок биз аралыктан билим берүүнүн негизи катары CD-дискти колдонууну туура көрдүк, анткени студенттер компьютерге базалык серверден чоң файлдарды көчүрүүдө убакытты көп талап кылат, бул каржылык каражаттын көбөйүшүнө алып келет. Дисциплинанын үстүндө өз

алдынча иштөөдө айрым файлдарды көчүрүү жана тармактан алуу боюнча тапшырмалар сунушталды.

2. *Калыптандыруучу эксперименттин максаты* «Педагогика» дисциплинасынын мазмунуна ээ болуу процессин түздөн-түз камтыды. Бул этаптын максаты болуп дисциплинанын программасына билим алуучулардын өз алдынча ээ болуусу саналды. Алгач студенттер анын максаттары жана милдеттери менен таанышышты, андан соң модулдар менен иштөөгө киришишти, мында модулдар боюнча алга жылуунун ырааттуулугун студенттер өздөрү аныкташты. Бир модуль боюнча материалды түшүнгөндөн кийин, студент автоматташтырылган тесттик тапшырмалардын жардамы менен билимин текшерүүнү ишке ашыра алды. Мындай текшерүүчү-машыгуучу тесттер өзүн-өзү текшерүү түрүндөгү (бул курста өзүн-өзү текшерүү үчүн тесттер 20 тапшырмадан 3 вариантта берилген) кайтарым байланышты (интерактивдүүлүктү) камсыз кылат. Тесттик текшерүүнүн жыйынтыгы дароо экранга чыгарылат, ошентип студент өз ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгын дароо көрө алат (“ички интерактивдүүлүк”, т.а. дисциплинага карата түздөн-түз түзүлгөн). Тесттин жыйынтыктары атайын түзүлгөн программада катталат, андан соң тьюторго келип түшөт, ал анализдейт окуу-консультациялык борборго өткөрүп берет. Текшерүүчү тесттер материалды канчалык өздөштүргөндүгүнүн даражасын аныктоого мүмкүндүк берет, муну эске алуу менен тьютор студенттин кийинки ишмердүүлүгүн координациялашы керек. Эгер студентке кандайдыр бир түшүнүксүз нерселер болсо, суроолор келип чыкса, окуу-консультациялык борбордогу дисциплинанын авторлоруна, тьюторго электрондук почта боюнча аларды жибере алышы керек.

3. *Жыйынтыктоочу эксперименттин максаты* болуп бүтүндөй дисциплинанын материалын өздөштүрүүнүн даражасын текшерүү саналат. Жыйынтыктоочу тест (3 варианттагы жооптор менен 30 тесттик тапшырмада берилет, белгиленген компьютердик программа суммардык баллды чыгарат), мында жыйынтык текшерүүнү тьютордун катышуусунда өткөрүүнү максатка

ылайык деп эсептейбиз, бул анын жыйынтыктарын объективдүү кылып көрсөтөт. Контролдук текшерүү тьютордун катышуусунда тапшырмаларын аткарууда алдын алат.

Контролдук тесттин жана чыгармачылык жазуу ишинин жыйынтыктары окуу-консультациялык борборго келип түшөт, анализденет, текшерилет, андан соң студентке кайтарылат (мында түпкү натыйжа-каалоо, эскертүү ж.б. менен коштолот).

Тажрыйбалык-эксперименттик иштин милдеттеринин дагы бири – иштелип чыккан моделдин чегинде окутуунун натыйжалуулугун аныктоо.

Е.С. Полаттын пикири боюнча, аралыктан билим берүүнүн натыйжалуулугун баалоо үчүн, окутуунун ар кандай этабында мотивациянын деңгээлин аныктоо маанилүү учур болуп саналат. Бул дисциплинаны үйрөнүүнүн мотивациясынын берилишинин деңгээли «Педагогика» дисциплинасына кызыгууну жана мамилени билдирген анкета жүргүзүү аркылуу, ошондой эле окуу материалын өздөштүрүүсүнүн даражасын чагылдырган тапшырмаларды, тесттерди, чыгармачылык иштерди текшерүү аркылуу аныкталат. Жогорку мотивациянын дагы бир көрсөткүчү болуп электрондук почта боюнча маалыматтарды, каттарды жиберүүдөгү студенттердин активдүүлүгү эсептелет. Белгилей кетчү нерсе, дисциплинанын авторуна жана тьюторуна багытталган, көптөгөн суроолорду жараткан каттар окутуунун алгачкы этабында келип түштү. Биринчи эле күнү, ар бир студенттен 2ден 4кө чейинки каттар келди. Жиберилген каттарга анализ студенттердин жакшы көңүл бурбагандыгына (анткени, жооптор дисциплинанын мазмунунда берилген), о.э. өз алдынчалуулуктун ыкмасынын жок экендигине байланыштуу экендигин көрсөттү. Ошентип, тьюторго 5 жуманын ичинде 276 кат жөнөтүлгөн, бул студенттердин активдүүлүгүнүн жогору экендиги окуу-методикалык комплексиндеги маалыматтарга ээ болуу үчүн, алардагы мотивациянын жогору экендигин күбөлөйт. Каттардын көпчүлүгү биринчи, үчүнчү жана акыркы жумада

келип түштү, бул окулуп жаткан дисциплинага болгон кызыгуунун окутуунун бардык мезгилинде төмөндөбөгөндүгүн далилдейт, ал туруктуулук менен мүнөздөлөт.

Окутуунун жүрүшүндө студенттер үч анкетанын суроосуна жооп беришти (окутуунун ар бир этабы боюнча). Биринчи анкета жүргүзүүнүн максаты окутуунун бул формасына мамилесин жана күндөлүк турмушка жаңы маалыматтык жана телебайланыштык технологиялардын каражаттарын колдонуунун даражасын билүү.

Студенттер компьютерди үйрөнүүгө кызуугусу төмөндөгү таблицадан көрүүгө мүмкүндүк берет

3.1. 11-таблица. Студенттердин кызыгуусунун деңгээли % (текшерүүчү топтор, эксперименталдык топтор)

Суроолор	Текшерүүчү топтор	Эксперименталдык топтор
Сиз окуу ишинизде компьютерди кандай колдоносуз?		
– колдонбойм	0	0
– окуу ишинде берилген программа боюнча иштейм	75	83
– принтерде тексттерди басам	17	15
– программалоо максатында азырынча иштей элекмин, бирок иштейм	3,2 4.8	2 0
.Кесиптик ишмердүүлүгүңүздө компьютерди колдонуу үчүн аны үйрөнүүгө кызыкдарсызбы?		
- Ооба	45	46,5
- Ооба менин кесибим боюнча системалуу түрдө колдоном	44.5 10.5	45,6 7,9
- Жок		
Сизде маалыматтык технологияларды колдонууга мүмкүнчүлүк барбы?		
- Электрондук почтаны колдонууга керектөөчүк бар	34	35
- Интернетти колдонууга	66	65
Сиз аралыктан билим берүү эмне экендигин билесизби?		

Окутуунун бул формасына кандай карайсыз?		
- оң	69.9	71
- терс	12.9	11
- билбейм	17.2	18

Анкета жүргүзүүнүн кийинки этабы (12-таблицаны караңыз) аралыктан режимде иштөөдө мотивациянын калыптаныш деңгээлин ачууга багытталды, бул максатта студенттер туш болгон кыйынчылыктар жана окутуунун бул формасына мамилесин изилдөөчү суроолор киргизилди. Студенттердин окутуучунун жардам берүүсүндөгү салттуу окутууга көнгөндүгү менен жана окутуунун аралыктан формасынын жаңычылдыгында жана өзгөчөлүгүндө алдастап калгандыгы менен байланышат. Студенттердин көпчүлүгү бул дисциплинага аны менен иштөө процессинде алардын кызыгуусу өскөндүгүн белгилешет.

3.1. 12-таблица. – Студенттердин жообун бөлүштүрүү (%)

Суроолор	Эксперименталдык топтор	Текшерүүчү топтор
Сизге бул дисциплинаны окуу жагабы?		
-ооба	86.7	84.5
-жок	5.3	6.5
-билбейм	8.4	8
Сизге окутуунун жаңы формасына адаптация болуу кандай болду?		
- жеңил	8,5	8
- кийин адаптацияландым	61,5	63
- оор	30	29
Сизде курс менен иштөөдө кыйынчылыктар болдубу, болсо кандай?		
-дайыма болду	54.5	55.8
-кээде болду	45.5	44,2
Окутуудагы өз алдынчалуулук жана окутуучунун жоктугу окутуу процессин татаал кылат?		
- татаал	20.8	20.2
- кызыктуу	58.7	57.9
- башка жооптор	20.5	21.9
окутуу процессинде ОМКга-кызыгуу:		
жогорулады	84,5	83,5
-төмөндөдү	2,5	3
-мамиле өзгөргөн жок	13	13,5

Студенттер жыйынтык текшерүүнү жүргүзгөндөн кийин жыйынтыктоочу анкетанын суроолоруна жооп беришти (13-таблица).

3.1. 13-таблица. – Студенттердин жообун бөлүштүрүүнүн %

Суроолор	Эксперименталдык топтор	Текшерүүчү топтор
Сизге ОМК менен иштөө жактыбы?		
-ооба	89	87
-жок	11	13
Окутуу процессинде аралыктан билим берүүгө кызыгуу өстүбү же төмөндөдүбү?		
-өстү	85	83
-төмөндөдү	1,5	1
-башка жооптор	13,5	16
Сизге окутуудагы өз алдынчылуулук жактыбы?		
-жакты	97	96,2
-жаккан жок	-	-
-башка жооптор	3	3,8
Сизге тапшырмалар дайыма эле түшүнүктүү болдубу?		
-дайыма түшүнүктүү		
-дайыма түшүнүксүз	61,5	56
-кээде	3,5	5,4
	35	38,6
Сиз бул курс менен иштөөнү кимдир бирөөгө сунуштадыңызбы?		
-сунуштадым	15,3	13
-сунуштаган жокмун	38	33,5
-башка жооптор	46,7	53,5
Сиз кесиптик ишмердүүлүгүңүздө жаңы маалыматтык технологияларды колдоносузбу?		
- ооба		
- жок	100	100
- анча-мынча		
Сизде дисциплинаны долбоорлоо кызыкчылыгы болбу?		
-болду	67,3	67
- болгон жок	2,6	3,4
-билбейм	30,1	29.6
Сиз кесиптик ишмердүүлүгүңүздө маалыматтык коомдун талаптарына		

Ылайык болууга умтуласызбы?		
-ооба	82	80
-жок	4	5
-мага баары бир	14	15
Сиз башка дисциплиналарды дагы аралыктан окугунуз келеби?		
-ооба	84	83,9
-жок	3	3,7
-билбейм	13	12,4
Дисциплинаны жакшыртуу боюнча сунуштарыңыз барбы?		
-бар	68,6	68
-жок	14,5	15,5
-билбейм	16,9	16,5

Бардык студенттер (Текшерүүчү топтор – 89%, Эксперименталдык топтор – 87%,) кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтык технологияларды колдонууга камынып жаткандыгын, мында компьютердик техникасыз мектепти, офисти элестетүүгө мүмкүн эмес экендигин, ошондуктан студенттик партада компьютердик технологияны үйрөнүш керек экендигин белгилешкенин анкетанын жыйынтыктарына жасаган анализ көрсөттү. Телебайланыштын технологияларын колдонуу менен окутуу аларга эмне берди деген суроого студенттердин типтүү жооптору булар болду: “Телебайланыштык тармактарда иштөөнүн ыкмаларына ээ болдук жана жакшырттык”; “Маанилүү жана керектүү окуу маалыматтарын табуунун каражаты катары компьютер менен иштөөнү үйрөндүк”; “Компьютердин жардамы менен окуса боло тургандыгын түшүшүндүк” ж.б. Бул курс кесиптик-педагогикалык билим гана бербестен, о.э. компьютердик жана телебайланыштык технологиялар тармагынан да билим бере тургандыгын өзгөчө белгилешти, ошондой эле алар аралыктан билим берүүнүн окутуунун методикасына ээ болгондуктарын белгилешти. Текшерүүчү топтор – 100 %, эксперименталдык топтор – 100%, кийинки кесиптик ишмердүүлүгүндө аралыктан билим берүүнүн методикасын колдонууга камынып жаткандыгын көрсөтүштү. Бактыкан өзүнүн анкетасында минтип жазат: “Мен келечектеги

кесиптик ишмердүүлүгүмдө башталгыч класстын мугалим катары мектепте башталгыч класстарды окутууда маалыматтык технологияларды колдоном”. Студентка Асель Б. “Мугалим катары кийинки ишмердүүлүгүмдө өз сабактарымда телебайланыштын технологияларын пайдаланам”; Канат К.минтип белгилейт: “Өзүм аркылуу аралыктан билим берүүнүн методикасын “өткөрүү” менен, мен аралыктан билим берүүнүн технологиясын өздөштүрдүм, окутуунун бул түрү заманбап адиске коюлган талаптарга ылайык келет”. “Маалыматтык коомдун талаптарына кесиптик ишмердүүлүгүңүздү ылайыкташтырууга умтуласызбы?” деген суроого бардыгы канааттандыраарлык жооп берди.

Бардык студенттер аралыктан билим берүүнүн шартында окуу-методикалык комплекс менен иштөө жаккандыгын жазышкан, ал эми эксперименталдык топтор – 67,3%, текшерүүчү топтор – 67% адистешкен дисциплинасы боюнча аралыктан дисциплинаны долбоорлоону каалай тургандаган белгилешкен.

Окутуунун жүрүшүндө студенттер туш болгон негизги кыйынчылыктарды белгилеп кетүү зарыл. Алар: окутуунун өзгөчөлүгү, дисциплина боюнча тапшырмаларды аткаруу үчүн зарыл адабияттардын жергиликтүү китепканада жоктугу, окутуудагы өз алдынчалуулуктун чоң үлүшү, натыйжада студенттер жардам сурап окуу-консультациялык борборго дайыма кайрылуусу керек. Дисциплинанын мазмунуна адаптация болууда кыйынчылыктар болду, тармакта иштөөнүн ыкмаларынын жоктугу да кыйынчылык жаратты. Негизинен, студенттер өздөрү белгилегендей, саналып өткөн кыйынчылыктар окутуунун баштапкы этабында келип чыкты, улам алга жылуунун чегинде жеңүүгө мүмкүн болду.

Эксперименталдык топтор – 84%, текшерүүчү топтор – 83,9% окутуу процессинде аралыктан дисциплинага кызыгуунун өскөндүгүн, аралыктан билим берүү жөнүндө досторуна, туугандарына айта тургандыктарын белгилешти. Эксперименталдык топтор – 15,3%, текшерүүчү топтор – 13%, башка дисциплиналарды аралыктан окууну каалай тургандыктарын

айтышты. Ошону менен катар эксперименталдык топтор – 61,5%, текшерүүчү топтор – 56%, тапшырмалар дайыма түшүнүктүү болду деп жооп беришти (негизинен, бул салыштырууга жана анализге тапшырмалар). Бул дисциплинаны түзөтүүнүн, айрым билимдер боюнча тьюторлордун кеңири түшүндүрүүсүнүн зарылдыгын көрсөтөт, пландаган натыйжаларга жетүүнү камсыздаган кошумча окууну киргизүүнү талап кылат. Дисциплинанын түзүлүшү менен мазмунун жакшыртууга, ошондой эле аны уюштуруу менен байланыштуу айрым маселелерге багытталган студенттердин каалоолору, сунуштары айтылды. Мындай курстарды долбоорлоого студенттерди тартууга каалоолор айтылды. Ошентип, бүтүндөй окуу процессинде студенттерде дисциплинага карата кызыгуунун жана мотивациялык туруктуулуктун жогорку деңгээли байкалды. Тажрыйбалык-эксперименталдык иштин жүрүшүндө алынган маалыматтар аны андан ары толуктоого, оңдоого, жакшыртууга материал болуп берди.

Аралыктан билим берүүнү уюштуруунун иштелип чыккан моделинин чегинде окутуунун натыйжалуулугу тапшырмалардын ар кандай түрлөрүн, анын ичинде студенттер тарабынан аткарылган тесттик тапшырмаларды баалоонун жардамы аркасында тажрыйбалык-эксперименттик процессте текшерилди. Тесттик текшерүү аралыктан билим берүүдө өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда жана билимдерди кезектеги текшерүүдө да, жыйынтык текшерүүдө да колдонулат. Контролдук тест отуз суроону камтыды жана автоматтуу жүргүзүлдү. Программа тесттин жыйынтыгы боюнча суммардык баллды берди, төмөндөгүдөй баалар коюлду: “эң жакшы” 85-100 балл; “жакшы” –70-85; “канааттандыраарлык” – 55-70 балл; “канааттандыраарлык эмес» – 55 баллдан төмөн. Белгилей кетчү нерсе, контролдук тесттин жыйынтыгы боюнча студенттердин эч кимиси жогорку 100 баллды топтой алган жок. Жыйынтыктоочу тестте төмөндөгүдөй натыйжалар алынды: **эксперименталдык топтор:** “эң жакшы» – 28 студент; “жакшы» – 68 студент; “канааттандыраарлык» – 36 студент; “канааттандыраарлык эмес» – жок: **текшерүүчү топтор:** “эң жакшы” – 20

студент; “жакшы” – 58 студент; “канааттандыраарлык» – 45 студент; “канааттандыраарлык эмес” – 2 студент: Окутуунун суммардуу жыйынтыгына жыйынтык текшерүүнү гана эмес, автоматташтырылган тестирилөөдөн алынган кезектеги текшерүүнү да киргизүү зарыл. Ар бир модуль боюнча кезектеги текшерүү жыйырма тесттик тапшырманы камтыган. Алардын жыйынтыгы боюнча төмөндөгүдөй баллдар коюлган: “эң жакшы” 85-100 балл; “жакшы” –70-85; “канааттандыраарлык” – 55-70 балл; “канааттандыраарлык эмес» – 55 баллдан төмөн “Окутуунун принциптери” аттуу модуль боюнча кезектеги текшерүүнүн жыйынтыктарынан мисал келтиребиз: **эксперименталдык топтор:** “эң жакшы” – 38 студент; “жакшы” – 59 студент; “канааттандыраарлык” – 35 студент; “канааттандыраарлык эмес” – жок: **текшерүүчү топтор:** “эң жакшы” – 24 студент; “жакшы” – 47 студент; “канааттандыраарлык” – 53 студент; “канааттандыраарлык эмес” – 1 студент.

Тапшырмалардын жыйынтыгында эксперименталдык топтордо канааттандыралык эмес деген баанын жоктугу дисциплинанын материалынын жакшы өздөштүрүлгөндүгү тууралуу айтып турат. Бул «Педагогика» дисциплинасы боюнча келечектеги мугалимдерди кесиптик даярдоодогу негизги билимдер, көндүмдөр жана ыкмалардан сырткары маалыматтык технологиялар тармагындагы даярдыкты ишке ашырууга, төмөндөгү практикалык ыкмаларды: базалык тармактан, Интернеттен маалыматты издөө жөндөмүн; телебайланыштык тармактардын булактарын колдонуу жөндөмүн; электрондук почтаны жөнөтүү жана кабыл алуу жөндөмүн, компьютердик техника менен иштөө ыкмаларын калыптандырууга мүмкүндүк берет. Анкета жүргүзүүнүн жыйынтыктарына анализ, дисциплинаны өздөштүрүүнүн даражасына анализ төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берет:

– «Педагогика» дисциплинасы боюнча ОМКге экспериментти киргизүүдө дисциплинага студенттердин позитивдүү мамилесине, алардын туруктуу мотивациясынын жогорку деңгээлине, кызыгуунун жана таанып-билүүчүлүк активдүүлүктүн жогорку деңгээлине жетишүү ишке ашты;

– Дисциплина аралыктан билим берүүнүн маңызы, маалыматтык технологиялардын, массалык телебайланыштын тармагындагы билимдерди тереңдетүүгө жана кеңейтүүгө мүмкүндүк берди;

– Кесиптик жана күндөлүк турмушта студенттердин маалыматтык технологиялардын каражаттарын (электрондук почта, Интернет ж.б.) колдонууга керектөөчүлүгү өстү, о.э. маалыматтык коомдун талаптарына жооп берүүгө болгон умтулуу күч алды, студенттердин бир бөлүгү аралыктан билим берүү үчүн долбоорлоого даярдыгы тууралуу билдирүү жасашты.

Жүргүзүлгөн эксперименттин жыйынтыгында аралыктан билим берүүнү уюштуруунун иштелип чыккан моделин апробациялоого жана аны принципалдуу ишке ашырууну көрсөтүүгө; «Педагогика» дисциплинасы боюнча түзүлгөн ОМКде аралыктан билим берүүнүн натыйжалуулугун текшерүүгө; аралыктан билим берүүнүн натыйжалуулугунда белгилүү бир педагогикалык шарттарды: аралыктан билим берүү үчүн иштелип чыккан окуу-методикалык комплексттин максатка багыттуулугун; жаңы маалыматтык технологиялардын каражаттарын жана массалык байланышты технологиялык негиз катары колдонунун системалуулугун жана бүтүндүгүн; студенттер менен окутуучулардын компьютердик сабаттуулугунун камсыздалгандыгын; студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнө системалуу текшерүү менен өз алдынча ишти айкалыштыруунун оптималдуулугун сактоонун зарылдыгын далилдөөгө мүмкүн болду.

3.2. Аралыктан окуган студенттердин билим деңгээлин

эксперимент аркылуу текшерүү

Студент социалдык топ катары келечектеги кесипке багытталгандыгы, калыптангандыгы менен мүнөздөлөт, анткени бул кесипти тандоонун тууралыгы, тандалган кесип тууралуу студенттин түшүнүгүнүн адекваттуулугу жана толуктугунун натыйжасы.

Социалдык көз карашта калктын башка топтору менен салыштырмалуу студенттик жогорку билим деңгээли, маданиятты активдүү керектөөсү жана таанып-билүү мотивациянын жогорку деңгээли менен айырмаланат. Бул убак адеп-ахлактык жана эстетикалык сезимдердин абдан активдүү өнүгүшүнө, мүнөздүн түзүлүшү жана калыптанышына, чоң адамдын социалдык ролдорунун толук комплексине ээ болгон учур. Бул мезгил менен экономикалык активдүүлүктүн башталышы байланыштуу, анын алдында демографтар өз алдынча өндүрүштүк ишмердүүлүккө адамдын кошулушун, эмгек жолунун башталышын жана өздүк үй-бүлө түзүүнү түшүнүшөт. Бир тарабынан, мотивацияны, бардык баалуулуктардын багытын кайра курууга байланыштуу атайын жөндөмдүүлүктөрдү калыптандыруу, башкасы, бул курак негизги учуру катары интеллекттин жана мүнөздүн түзүлүшүн бөлүп көрсөтөт.

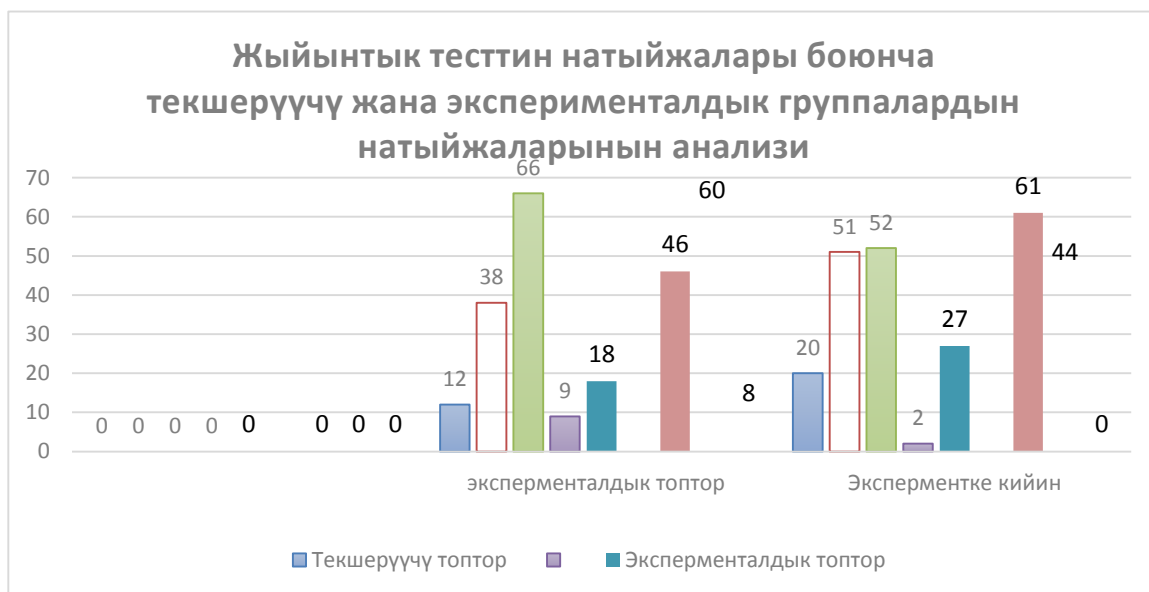
“Вербалдык, түшүнүктүү ой жүгүртүүнүн компоненти болгон логикалык компонент интеллекттин түзүлүшүндө бардык учурда жетектөөчү бойдон калат. Окуу, өз алдынча билим алуу адамдын ой жүгүртүүчү активдүүлүгүнүн жогорку деңгээлин, интеллектуалдык ишке жөндөмдүүлүгүн колдогон дайыма аракеттеги өтө күчтүү фактор болуп саналат”, – деп белгилейт Н.А. Завалко [62].

Эксперименттик группаларды жыйынтык тестирилөөнүн натыйжаларын биз, текшерүүчү группаларды тестирилөөнүн жыйынтыктары менен салыштырдык. Мында белгилей кетчү нерсе, текшерүүчү группаларды салттуу методика боюнча «Педагогика» дисциплинасына окутуу теориялык мүнөздү алып жүрдү жана окуу китептери боюнча ишке ашырылды.

Жыйынтык тесттин натыйжалары боюнча текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын натыйжаларынын анализи 3.2. 1-таблицада сунушталды.

3.2. 1-таблица. – Жыйынтык тесттин натыйжалары боюнча текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын натыйжаларынын анализи

Билим алуучулардын категориясы	Текшерүүчү топтор				Эксперименталдык топтор			
	Эң жак	жак	канаат	канаат эмес	Эн жак	жак	канаат	канаат эмес
Эксперментке чейин	12	38	66	9	18	46	60	8
Эксперментке кийин	20	51	52	2	27	61	44	жок

Демек, текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын натыйжаларынын анализи окутуунун ар бир баскычында эксперименталдык группаларда билимдерди өздөштүрүүнүн сапатында позитивдүү өзгөрүүлөр жөнүндө айтып турат. Текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын билим алуучуларынын ар бир категориясы боюнча билимдерди өздөштүрүүнүн сапатынын өзгөрүшү көрсөтүлдү. Алынган маалыматтар эксперименталдык группаларда билимдерди өздөштүрүүнүн сапатындагы позитивдүү өзгөрүүлөр жөнүндө кубөлөйт. Бул фактты биз кесиптик жана илимий багыттулуктун

деңгээлин эске алуучу ар түрдүү тапшырмалардын, электрондук дисциплинанын мазмунун деңгээли менен байланыштырабыз.

Биз тараптан иштелип чыккан моделинин чегинде аралыктан билим берүүнүн натыйжалуулугун аныктоо үчүн биз, маалыматтарды статистикалык кайра иштетүү методун колдондук: эгер аралыктан билим берүү киргизилсе, билимдердин деңгээли жогорулайбы, ушуну аныктоо талап кылынат. Коюлган суроого негиздүү жооп берүү үчүн, текшерүүчү жана эксперименталдык группаларда салттуу методика боюнча эки генералдык окшоштуктарды салыштырууга мисалдарды келтиребиз. Биз тең укуктуулук жөнүндө гипотетикалык жол берүү жасайбыз. Генералдык орточул (нөлдүк гипотеза).

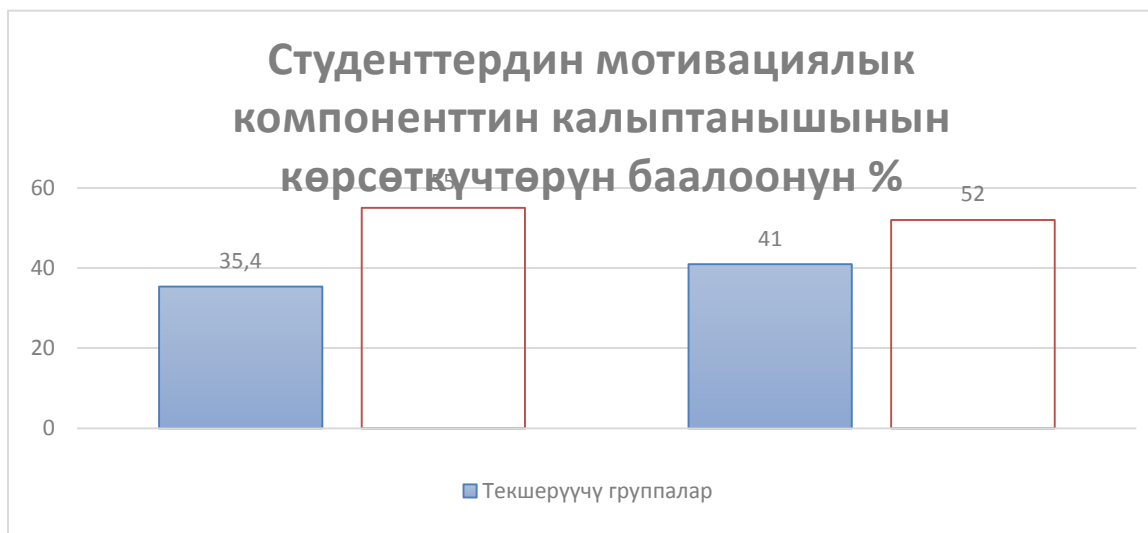
5% маанилүүлүктүн деңгээли менен $L-1=4-1=3$ эркиндиктин даражасынын сандарында статистикалык таблица боюнча $O_{05}=7,8$ аныктайбыз, биздин тажрыйбадан алынган $=8,87$ мааниси жол берүүчү мааниге жатат, ошондуктан текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын маанилүүлүк деңгээли ар башка бөлүштүрүүгө ээ деп жыйынтык чыгарууга негиз бар. Ошентип, нөлдүк гипотеза четке кагылат, университеттин окуу процессине аралыктан билим берүүнү киргизүү, анын натыйжалуулугу жөнүндө баа берүүгө мүмкүндүк берет деп айтууга толук негиз бар.

Анкета жүргүзүүнүн натыйжасында текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын таанып-билүүчүлүк кызыгуусунун калыптаныш деңгээлин анализдей алдык, маалыматтар берилди. Сүрөттө көрүнүп тургандай, эксперименттик группалардагы студенттердин ар кайсы категорияларында (эксперименталдык группалар, текшерүүчү группалар) окутуунун бардык мезгилдеринде окулуучу дисциплинага карата туруктуу таанып-билүүчүлүк кызыгуу сакталган.

Деңгээлдик бөлүштүрүү боюнча мотивациялык компоненттин калыптанышынын көрсөткүчтөрүнүн деңгээлин салыштырма баалоо кеңири чагылдырылган бир катар олуттуу жоболорду ачыкка чыгарды.

3.2. 2-таблица. – Студенттердин мотивациялык компоненттин калыптанышынын көрсөткүчтөрүн баалоонун %

Билим категориялары	алган	Текшерүүчү группалар	Эксперименталдык группалар
		35,4%	55%
		41%	52%

Окутуунун бардык мезгилинде студенттердин ишине байкоо жүргүзүү жолу менен окутуучу-тьюторго студенттердин кайрылуусунун жыштыгын көзөмөлгө алдык. Студент-тьюторго студенттердин кайрылуусунун жыштыгы берилди, бул эксперименталдык группалардын мотивациясынын деңгээлиндеги олуттуу өзгөрүүнү көрсөтөт, бул факт окуудагы өз алдынчалуулуктун чоң үлүшү менен түздөн-түз байланыштуу, натыйжада студент окуу окуу-методикалык комплексинин “барактары” боюнча өз алдынча алдыга жылат.

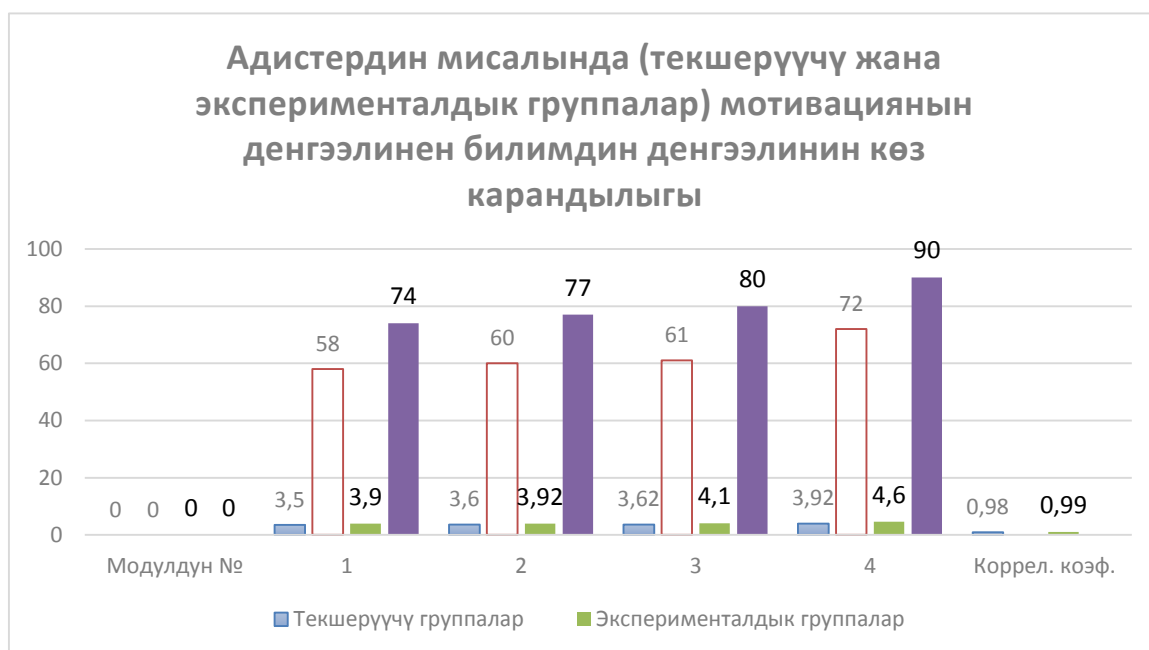
Билим менен таанып-билүүчүлүк кызыгуу жана мотивация сыяктуу факторлордун ортосундагы өз ара байланышты изилдөө үчүн студенттердин боюнча (текшерүүчү группалар, эксперименталдык группалар) корреляциялык анализ жүргүзүлдү.

Студенттердин (текшерүүчү группалар, эксперименталдык группалар) билимдердин деңгээлинин көрсөткүчтөрүнүн системасындагы өз ара

байланышты изилдөөнүн алгачкы этабында көрсөткүчтөрдүн баштапкы мотиви түзүлгөн (3.2. 3 -таблицаны караңыз).

3.2. 3-таблица. – Адистердин мисалында (текшерүүчү жана эксперименталдык группалар) мотивациянын денгээлинен билимдин денгээлинин көз карандылыгы

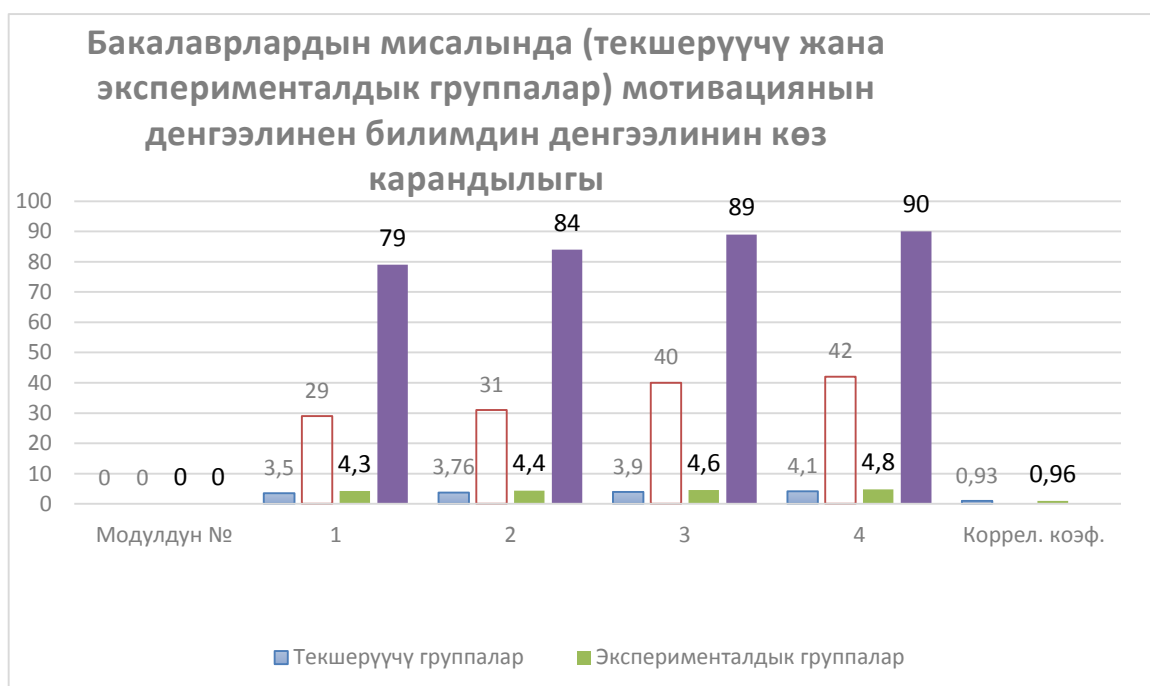
Билим алган категориялары	Текшерүүчү группалар		Эксперименталдык группалар		
	Модулдун №	Билимдердин денгээли, балл	Мотивациянын денгээли, %	Билимдердин денгээли, балл	Мотивациянын денгээли, %
1		3,5	58	3,9	74
2		3,6	60	3,92	77
3		3,62	61	4,1	80
4		3,92	72	4,6	90
Коррел. коэф.		0,98		0,99	

3.2. 4-таблица. – Бакалаврлардын мисалында (текшерүүчү жана эксперименталдык группалар) мотивациянын денгээлинен билимдин денгээлинин көз карандылыгы

Билим алган категориялары	Текшерүүчү группалар		Эксперименталдык группалар		
	Модулдун №	Билимдердин денгээли, балл	Мотивациянын денгээли, %	Билимдердин денгээли, балл	Мотивациянын денгээли, %
1		3,5	29	4,3	79
2		3,76	31	4,4	84
3		3,9	40	4,6	89
4		4,1	42	4,8	91
Коррелляциялык коэффициент		0,93		0,96	

Жүргүзүлгөн корреляциялык анализ текшерүүчү группаларга салыштырмалуу эксперименталдык группаларда корреляциянын коэффциентинин көбөйүшү жөнүндө күбөлөйт, бул билимдердин деңгээлине таанып-билүүчүлүк кызыгуунун, мотивациянын таасиринин өскөндүгү жөнүндө кабар берет.

Жөндөмдөр менен ыкмалардын калыптаныш деңгээлин текшерүү ар кандай мүнөздө атайын түзүлгөн тапшырмалардын жардамы менен (макалаларды анализдөө, аларды рецензиялоо боюнча тапшырмалар, салыштыруучу тапшырмалар ж.б.) жүргүзүлдү. Бул максатта аларды баалоонун төмөндөгүдөй критерийлери аныкталды:

- алгачкы булактар жана илимий адабияттар менен иштөө жөндөмү;
- конкреттүү педагогикалык тапшырмаларды чечүүдө алынган теориялык билимдерди пайдалануу жөндөмү;
- коомдун маданий жана социалдык-экономикалык өнүгүшүнө тарыхый фактылар менен көрүнүштөрдүн таасирин анализдөө жөндөмү;
- тигил же бул педагогикалык көйгөй боюнча өз пикирин айта билүү жөндөмү;
- педагогикалык фактылардын жана идеялардын конкреттүү тарыхый анализ методуна ээ болуу жөндөмү;
- өз ара байланышта жана өз ара шарттуулукта педагогикалык фактыларды кароо, алардын ичинен келечектеги ишмердүүлүгүнө мүмкүнчүлүгү боюнча жакканынын олуттуусун тандоо жөндөмү;
- педагогикалык идеяларды жана жоболорду анализдөөгө сынчыл мамилелердин ыкмаларына ээ болуу жөндөмү.

Кесиптик-педагогикалык жөндөмдөрү менен ыкмаларынын калыптангандыгын ачуу максатында студенттердин жазуу иштери анализденди.

Биз баалардын критерийлерин киргиздик. Анализденген иштерде жогоруда көрсөтүлгөн критерийлер ырааттуу бөлүндү. Тигил же бул

критерийдин бардыгы “кошуу” деген белги менен, эгер бул критерий жок болсо “алуу” деген белги менен белгиленди. Студенттик иштерге салыштырма анализ үчүн абсолюттук жана салыштырма баалоо өлчөнгөн. Абсолюттук баалоонун жыйынтыгы “кошуу” белгиси менен белгиленген көрсөткүчтөрдү суммалоо жолу менен алынды. Салыштырма баалоонун натыйжасы студенттердин санына абсолюттуу баалоону бөлүү жолу менен алынды. Алынган көрсөткүчтөрдү анализдөө үчүн критерийлердин группасы боюнча чоңдуктардын орточо арифметикалык маанисине эсептелди жана жалпыланды.

Текшерүүчү жана эксперименталдык группалардын студенттеринин маалыматтык маданиятынын калыптанышын баалоонун критерийлери.

3.2. 5-таблица. – Эксперименталдык группанын студенттеринин кесиптик жөндөмдөрү менен ыкмаларынын калыптангандыгын көрсөткүчтөрүнүн %

Кесиптик жөндөмдөр менен ыкмалардын калыптанышынын критерийлери	Текшерүүчү топтор		Эксперименталдык топтор	
	Эксперментке чейин	Эксперменттен кийин	Эксперментке чейин	Эксперменттен кийин
1. Алгачкы булактар жана илимий адабияттар менен иштөө жөндөмү	65,4%	75,3%	67,7%	76,3%
2. Алынган теориялык билимдерди пайдалануу жөндөмү	75,4%	78,2%	83,9%	81,6%
3. Тарыхый фактылар менен көрүнүштөрдүн таасирин анализдөө жөндөмү	66,0%	54,1%	66,1%	65,8%
4. Тигил же бул педагогикалык көйгөй боюнча өз	66,4%	68,1%	77,4%	92,1%

пикирин айта билүү жөндөмү				
5. Идеялардын конкреттүү тарыхый анализ методуна ээ болуу	51,2%	41%	62%	57,9%
6. Педагогикалык фактыларды кароо, алардын ичинен келечектеги ишмердүүлүгүнө мүмкүнчүлүгү боюнча жакынын олуттуусун тандоо жөндөмү	51,2%	54,2%	64,5%	68,4%
7. Педагогикалык идеяларды жана жоболорду анализдөөгө сынчыл мамилелердин ыкмаларына ээ болуу жөндөмү	53,2%	54,5%	66,1%	65,8%

Текшерүүчү жана эксперименталдык группаларда кесиптик-педагогикалык жөндөмдөр менен ыкмалардын калыптанышын салыштыруу төмөндөгү жөндөмдөрдөгү олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөттү:

– өз ара байланышта жана өз ара шарттуулукта педагогикалык фактыларды кароо, алардын ичинен келечектеги ишмердүүлүгүнө мүмкүнчүлүгү боюнча жакынын олуттуусун тандоо жөндөмү: текшерүүчү группалар– 51,2%, эксперименталдык группалар– 64,5%; текшерүүчү группалар – 54,2%, эксперименталдык группалар – 68,4%; конкреттүү педагогикалык тапшырмаларды чечүүдө алынган теориялык билимдерди пайдалануу жөндөмү: текшерүүчү группалар – 75,4%, эксперименталдык группалар – 83,9%; текшерүүчү группалар – 72,8%, эксперименталдык группалар – 81,6%; тигил же бул педагогикалык көйгөй боюнча өз пикирин айта билүү жөндөмү: – 66,4 %, эксперименталдык группалар – 77,4%;

текшерүүчү группалар – 68,1%, эксперименталдык группалар – 82,1%; педагогикалык фактылардын жана идеялардын конкреттүү тарыхый анализ методуна ээ болуу: – 52,1%, эксперименталдык группалар – 62,9%; текшерүүчү группалар – 52%, эксперименталдык группалар – 57,9%.

Калган көрсөткүчтөр боюнча текшерүүчү жана эксперименталдык группаларда жөндөмдө менен ыкмаларда бир аз гана өзгөрүү байкалды. Деңгээлдердин өзгөрүүсү жөнүндө түшүнүк таасын болуш үчүн сунуштадык.

Текшерүүчү жана эксперименталдык группаларда маалыматтык маданиятынын мүнөзүн салыштырууда алардын ортосундагы олуттуу айырманы көрсөттү:

– кийинки кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтык технологияларды пайдаланууга умтулуу: – 31,4%, эксперименталдык группалар – 96,2%; текшерүүчү группалар – 32,5%, эксперименталдык группалар – 97,6%; азыркы маалыматтык коомдун талаптарына ылайык болууга умтулуу: текшерүүчү группалар – 31,4%, эксперименталдык группалар – 100%; текшерүүчү группалар – 87,5%, эксперименталдык группалар – 100%; окуу жана күнүмдүк ишмердүүлүктө компьютерди, Интернетти, электрондук почтаны жана башка маалыматтык технологиялардын каражаттарын колдонуу: текшерүүчү группалар – 18,2%, эксперименталдык группалар – 56,1%; текшерүүчү группалар – 18,3%, эксперименталдык группалар – 57%;

– маалыматтык технологияларга жана алардын методикаларына ээ болуу: текшерүүчү группалар – 17,4%, эксперименталдык группалар – 56,1%; текшерүүчү группалар – 18,3%, эксперименталдык группалар – 100%; Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыгына таянып маалыматтык маданияттын калыптанышын баалоонун төмөндөгүдөй *критерийлери белгилейбиз:*

1 – алгачкы булактар жана илимий адабияттар менен иштөө жөндөмү;

2 – конкреттүү педагогикалык тапшырмаларды чечүүдө алынган теориялык билимдерди пайдалануу жөндөмү;

- 3 –коомдун маданий жана социалдык-экономикалык өнүгүшүнө тарыхый фактылар менен көрүнүштөрдүн таасирин анализдөө жөндөмү;
- 4 –тигил же бул педагогикалык көйгөй боюнча өз пикирин айта билүү жөндөмү;
- 5 –педагогикалык фактылардын жана идеялардын конкреттүү тарыхый анализ методуна ээ болуу жөндөмү;
- 6 –өз ара байланышта жана өз ара шарттуулукта педагогикалык фактыларды кароо, алардын ичинен келечектеги ишмердүүлүгүнө мүмкүнчүлүгү боюнча жакынын олуттуусун тандоо жөндөмү;
- 7 –педагогикалык идеяларды жана жоболорду анализдөөгө сынчыл мамилелердин ыкмаларына ээ болуу жөндөмү.

Маалыматтык маданияттын калыптанышын баалоонун критерийлери:

- кийинки кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтык технологияларды пайдаланууга умтулуу;
- азыркы маалыматтык коомдун талаптарына ылайык болууга умтулуу;
- окуу жана ишмердүүлүгүндө компьютерди, Интернетти, электрондук почтаны жана башка маалыматтык технологиялардын каражаттарын колдонуу;
- маалыматтык технологияларга жана алардын методикаларына ээ болуу.

Маалыматтык маданияттын калыптангандыгынын өзгөрүүсүнүн бардык көрсөткүчтөрү боюнча аралыктан билим берүүнүн шартында окуган студенттерде байкалат, анткени педагогикалык билимдер, көндүмдөр жана ыкмалардан сырткары аралыктан технология боюнча окутууда компьютерде, телебайланыштык тармактарда иштөөнүн ыкмалары, аралыктан билим берүүнүн методикасы менен студенттер куралданат.

Аралыктан жана салттуу режимдеги студенттердин кыйынчылыктарынын мүнөзү олуттуу айырмачылыктарды көрсөттү. Маселен, салттуу окутуудагы негизги кыйынчылыктар негизинен зарыл адабияттарды табуу менен, аларга

анализ жана синтез менен, аларды өздөштүрүүгө убакыттын жетишсиздиги менен, материалдын жоктугу менен, о.э. лекциялык жана семинардык сабактардын бир беткейлиги менен байланыштуу. Аралыктан окуган студенттер окуунун жаңычылдыгы (окутуучу менен эмес компьютер менен дайыма байланышта болуу), окутуучунун жоктугу жана окуудагы өз алдынчалык, компьютерде жана тармактарда иштөөдө ыкмалардын жоктугу, о.э студенттердин көпчүлүгүнүн багыттын жоготушу кыйынчылык жаратканын белгилешти. Жогорудагы кыйынчылыктарга карабастан, студенттер аралыктан билим берүүнүн төмөндөгүдөй позитивдүү жактарын бөлүп көрсөтүшөт: натыйжаларды баалоонун объективдүүлүгү; дисциплинанын материалын окууну тандоонун жана тартибинин салыштырмалуу эркиндиги; жашаган жеринде окуу мүмкүнчүлүгү ж.б. студенттер ошондой эле аралыктан билим берүүнүн технологиясы менен методикасына, компьютерде жана телебайланыштын башка тармактарында иштөө ыкмаларына ээ болгондорун белгилешет.

Аралыктан билим берүүнүн шартында студенттерди кесипке даярдоого анализ, студенттерде негизги педагогикалык билимдердин, көндүмдөрүн жана ыкмалардын калыптангандыгынын өзгөрүүсүн, ачык билим берүүчүлүк мейкиндикке алардын багытын, о.э. кийинки кесиптик ишмердүүлүгүндө компьютердик жана байланыштык технологияларды колдонууну каалагандыктарын көрсөттү.

Үчүнчү глава боюнча корутунду

Изилдөө процессинде алынган натыйжалар ЖОЖдо аралыктан билим берүү окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн кеңейишине, окутуунун жаңы уюштуруучу формалары менен методдорунун жакшырышына таасирин тийгизет. Изилдөөнүн жүрүшүндө ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн шарттарында педагогикалык билим берүүнүн моделинин, окуу-методикалык комплекстеринин киргизилиши квалификациялуу даярдыгы бар компетенттүү

адистерди даярдоого шарт түзөт. Педагогикалык билим берүүнүн моделинин жаңычыл мүнөзү менен мазмуну студенттердин маалыматтуулугун, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Ар түрдүү багыттагы констатациялоочу жана калыптандыруучу изилдөө процессинде аралыктан билим берүү окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн кеңейишине, окутуунун бар жана жаңы уюштуруучу аралыктан окутуунун технологиясын пайдалануу менен методдорунун жакшырышына алып барат. Ал окутуунун маалыматтык-репродуктивдүү методунан көйгөйлүк-продуктивдүү методуна, билимдерди өздөштүрүүнүн пассивдүү активдүү аралыктан окутуунун технологиясын пайдалануу менен ө мүмкүндүк түзөт.

Изилдөөнүн жүрүшүндө аралыктан билим берүү процессин уюштуруучу негиздерин тартипке келтирүүгө жардам берүүчү ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык модели киргизилди; өз алдынча билим алуучу каттамдын студенттердин тандоосу үчүн, ар кандай татаалдыктагы тапшырмаларды аткаруунун негизинде өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн уюштурууну дифференциациялоо үчүн шарттар түзүлдү. Бул программаны ишке ашырууну педагогикалык негиздөө, мазмуну, методдору иштелип чыкты. Педагогикалык моделдин жаңычыл мүнөзү менен мааниси мында турат, ал студенттердин маалыматтуулугунун, компетенттүүлүгүнүн, өзүн-өзү окутууга, өзүн-өзү билимдүү кылууга жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүшү үчүн шарттарды түзүүгө; таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жекече стилин эске алуунун негизинде студенттерге бөлүштүрүүгө жана жекече мамилени камсыздоого мүмкүндүк берет.

Аралыктан формада студенттерди окутууда өз алдынча окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктү алгоритмдештирүү, о.э. окутуунун программаланган, долбоорлонгон, топтук жана жеке технологияларында окуу процессинин мазмунун оңдоого мүмкүндүк берген системалуу кайтарым байланышты колдонуу оптималдуу болуп эсептелээри аныкталды.

Эксперименттин максаты: ”Педагогика” дисциплинасын окутуунун салттуу методикасын жана үйрөнүлүүчү дисциплинага студенттердин

мамилесин аныктоо. Бул максатта анкеталоо жүргүзүлдү, ага И. Арабаев атындагы мамлекеттик университетинин М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институнун Психологиялык-педагогикалык жана гуманитардык билимдер кафедрасынын (текшерүүчү группалар, эксперименталдык группалар) студенттери катышты. Бул анкета жүргүзүү “Педагогика” дисциплинасын студенттердин үйрөнүүсүндө ЖОЖдогу билим берүү процессине байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, интервью ж.б. менен толукталды жана төмөндөгү изилдөөчүлүк милдеттер коюлду: «Педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүгө таанып-билүүчүлүк кызыгуунун деңгээлин ачуу; “Педагогика” дисциплинасына карата студенттердин мамилесин аныктоо; дисциплинаны окуп-үйрөнүүгө керектөөчүлүктү ачуу; “Педагогика” дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө студенттер туш болгон негизги кыйынчылыктарды ачуу; «Педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө билимдердин, көндүмдөрдүн жана ыкмалардын деңгээлин ачуу болду.

Калыптандыруучу эксперимент төмөкү негизги милдеттери чечүүнү талап кылды: университеттин шартында окутууну аралыктан уюштуруунун иштелип чыккан мазмундук моделин апробациялоо; аралыктан билим берүүнүн педагогикалык моделинин чегинде окутуунун натыйжалуулугун эксперименттик текшерүү; белгилүү бир педагогикалык шарттарды (окуу-методикалык комплекстери менен окуу куралдарынын максатка багыттуулугун; маалыматтык технологиялар менен массалык байланыштын каражаттарынын технологиялык негиздери катары колдонуунун системалуулугу менен бүтүндүгүн; студенттер менен окутуучулардын компьютердик сабаттуулугунун камсыздалышын; студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн системалуу текшерүү менен өз алдынча ишти бириктирүүнүн оптималдуулугун) ишке ашыруу жана анализдөө.

Тажрыйбалык-эксперименттик иштин негизги багыттары: “Педагогика” дисциплинасы боюнча мазмунун иштеп чыгуу; студенттердин компьютердик сабаттуулугунун деңгээлин жогорулатуу жана

диагностикалоо; ар кандай телебайланыштык каражаттардын жардамы менен жетишилүүчү аралыктан билим берүү окутуу процессинин интерактивдүүлүгүн камсыздоо; эксперименттин жүрүшүн текшерүү, өз учурунда оңдоп түзөтүүнү киргизүү.

Аралыктан жана салттуу режимдеги студенттердин кыйынчылыктарынын мүнөзү олуттуу айырмачылыктарды көрсөттү. Маселен, салттуу окутуудагы негизги кыйынчылыктар негизинен зарыл адабияттарды табуу менен, аларга анализ жана синтез менен, аларды өздөштүрүүгө убакыттын жетишсиздиги менен, материалдын жоктугу менен, о.э. лекциялык жана семинардык сабактардын бир беткейлиги менен байланыштуу. Аралыктан окуган студенттер окуунун жаңычылдыгы (окутуучу менен эмес компьютер менен дайыма байланышта болуу), окутуучунун жоктугу жана окуудагы өз алдынчалык, компьютерде жана тармактарда иштөөдө ыкмалардын жоктугу, о.э студенттердин көпчүлүгүнүн багыттын жоготушу кыйынчылык жаратканын белгилешти. Жогорудагы кыйынчылыктарга карабастан, студенттер аралыктан билим берүүнүн төмөндөгүдөй позитивдүү жактарын бөлүп көрсөтүшөт: натыйжаларды баалоонун объективдүүлүгү; дисциплинанын материалын окууну тандоонун жана тартибинин салыштырмалуу эркиндиги; жашаган жеринде окуу мүмкүнчүлүгү ж.б. студенттер ошондой эле аралыктан билим берүүнүн технологиясы менен методикасына, компьютерде жана телебайланыштын башка тармактарында иштөө ыкмаларына ээ болгондорун белгилешет.

Аралыктан билим берүүнүн шартында студенттерди кесипке даярдоого анализ, студенттерде негизги педагогикалык билимдердин, көндүмдөрүн жана ыкмалардын калыптангандыгынын өзгөрүүсүн, ачык билим берүүчүлүк мейкиндикке алардын багытын, о.э. кийинки кесиптик ишмердүүлүгүндө компьютердик жана байланыштык технологияларды колдонууну каалагандыктарын көрсөттү.

Жалпы корутунду жана практикалык сунуштар

Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган теориялык жоболордун жана педагогикалык экспериментте алынган натыйжаларга таянуу менен төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1. Кыргызстанда акыркы он жылдыкта келип чыккан өзгөрүүлөр билим берүү системасында коммуникативдик өзгөрүүлөргө алып келди. Аралыктан билим берүү азыркы кездеги өндүрүштүн талабына жооп берген ар кыл адистерди даярдоого жөндөмдүү окутуунун технологиясы болуп эсептелинет. Бирок аралыктан билим алууга мүмкүн болбогон бакалаврлык багыттар бар. Адам жашаган жеринен эле билим албастан, өлкө ичиндеги, керек болсо чет өлкөдөгү билим берүү аркылуу эл аралык ресурстарын колдоно алат. Илимий эмгектерди талдоо, заманбап маалыматтык технологияларга негизделген аралыктан окутууну туруктуу, көп аспектилүү алыстан маалыматтык-билим берүүчү система катары кароого мүмкүндүк берди. ЖОЖдо аралыктан окутуунун технологиясын колдонуу менен окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн теориядагы жана практикадагы абалын изилдөөнүн негизинде биз Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуунун шартында заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен окутуунун алгылыктуу формаларын өркүндөтүү керек деген жыйынтыкка келдик. Кыргызстандагы билим берүү системасын модернизациялоонун шартында келечектеги педагогдорду ЖОЖдо аралыктан окутуу технологиясын пайдалануу менен окутууда даярдоонун зарылдыгын келип чыкты. Проблеманын теориядагы жана практикадагы абалын анализдөө аралыктан педагогикалык билим берүүнүн маселелери толук кандуу чечиле электигин көрсөттү.

2. Аралыктан окутуу технологиясында окуган студенттердин билимин калыптандыруунун натыйжалуулугун уюштуруучулук-педагогикалык шарттарынын комплекси: а) ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн система катары сайтка электрондук материалдарды жүктөө; б) студенттерди мультимедиялык класстарда педагогикалык жактан камсыздоо

(консультациялар); в) аралыктан билим алган студенттер менен үзгүлтүксүз байланышта болуу; г) студенттердин маалыматтык технологиялар тармагындагы даярдыктары, интернеттен маалыматты издөө, телекоммуникациялык тармактардын булактарын колдонуу, электрондук почтанын кызматын өздөштүрүү, маалыматты жөнөтүү жана кабыл алуу жөндөмү калыптанга байланыштуу болот.

3. ЖОЖдо аралыктан окутуу технологиясын пайдалануу менен окутууда педагогикалык билим берүүнүн натыйжалуулугу анын мазмундук моделин иштеп чыгууга жана анын педагогикалык практикага киргизилишине байланыштуу болот. Университетте көп баскычтуу бакалаврларды даярдоонун шартында моделди жана окуу-методикалык комплексти колдонууда төмөндөгүдөй аралыктан окутуунун принциптери мааниге ээ болот: а) ачык педагогикалык чөйрө; б) билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделинин вариантуулугу; в) инновациялык жана традициялык формалардын шартка жараша айкалыштырылышы; г) интерактивдүүлүк; ж) билим берүүчү каттамды тандоо эркиндиги; ж) билим берүүчү процессте педагогикалык коштоону жекелештирүү жана бөлүштүрүү; ж) маалыматтык технологияларды колдонуу менен ачык билим берүү чөйрөсү өзгөчөлүгүн эске алуу.

4. ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана жыйынтыктарын талдоо, эксперименталдык иштин жүрүшүндө алынган натыйжалар студенттердин «Педагогика» дисциплинасы боюнча билимин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүнүн калыптанышына таасирин тийгизе тургандыгын көрсөттү. Изилдөөнүн жыйынтыктары ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында дисциплина боюнча билим берүүнүн моделин жана программага ылайык окуу-методикалык комплекстерин түзүү натыйжалуу экендигин көрсөттү. Эксперименталдык топтордо корреляциянын коэффициентинин көбөйүшүн күбөлөйт, бул студенттердин таанып-билүүчүлүк кызыгуусу, окууга болгон мотивациясынын өскөндүгү

жөнүндө кабар берет: “эң жакшы” деген баага окуган студенттердин пайызы 4% – 16% га, “жакшы” – 48% – 53%га, “орто” – 54% – 58% га чейин жогоруласа, “канааттандырарлык эмес” деген баага окуган студенттердин пайызы 0% түзгөн.

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган жыйынтыктардын негизинде аралыктан окутуунун максатына ылайык төмөндөгүдөй **практикалык сунуштарды беребиз:**

– ЖОЖдо аралыктан окутуунун шартында педагогикалык билим берүүнүн моделин пайдалануунун натыйжалуулугу жогорулайт;

– аралыктан окутуу процессинде билим берүүнүн уюштуруучулук-педагогикалык шарттарын эске алуу керек;

– аралыктан окутуунун шартында билим берүүдө окутуунун инновациялык жана зарыл болгон учурда традициялык методдорун айкалыштырса болот;

– көп баскычтуу университеттик билим берүүнүн шартында аралыктан окутууну методикалык жана дидактикалык камсыздоону тереңдетүү керек.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Абдеев, Р.Ф. Философия информационной цивилизации [Текст] / Р.Ф. Абдеев. – М.: Владос, 1994. – 336 с.
2. Абдырахманов, Т.А. Кыргызстандын жана дүйнөнүн билим берүү системалары XXI кылымда: реформалар, тенденциялар, көйгөйлөр [Текст] / Т.А. Абдырахманов. – Бишкек, 2013. – 320 б.
3. Абдуллаев, С.Г. Оценка эффективности системы дистанционного обучения [Текст] / С.Г. Абдуллаев // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2006. – №4. – С. 110-117.
4. Абрамов, С.М. Генезис образовательной самостоятельности студентов в процессе дистанционного обучения (На примере негосударственного гуманитарного вуза) [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / С.М. Абрамов. – Екатеринбург, 2003. – 250 с.
5. Авраамов, Ю.С. Практика формирования информационно-образовательной среды на основе дистанционных технологий [Текст] / Ю.С. Авраамов, В.Г. Зубков, А.Д. Шляпин // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2004. – №11. – С. 5-7.
6. Ажыманбетова, Г.И. Создание базы данных в М. Access [Текст]: методическое руководство к лабораторным работам по информатике для студентов всех специальностей / Г.И. Ажыманбетова, М.Т.Жапаров, Ж.Р.Сарыпбекова. – Бишкек: КГУСТА, 2002. – 41 с.
7. Айдаралиев, А.А. Реформа высшего образования в Кыргызстане: Возможности внедрения опыта университетов США [Текст] / А.А. Айдаралиев // Проблемы интеграции вузов Центральной Азии в мировое образовательное пространство. – Бишкек, 1997. – С. 28-41.
8. Айламазян, А.К. Информация и информационные системы [Текст] / А.К. Айламазян. – М., 1982. – 160 с.
9. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б.Г. Ананьев. – Л., 1988. – 288 с.

10. Андреев, А.А. Введение в дистанционное обучение [Текст] / А.А. Андреев // Компьютеры в учебном процессе. – М., 1998. – №2. – С. 25-68.
11. Андреев, А.А. Интернет в системе непрерывного образования [Текст] / А.А. Андреев // Высшее образование в России. – 2005. – №7. – С. 91-93.
12. Андреев, А.А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение» [Текст] / А.А. Андреев // Дистанционное образование. – 1997. – №4. – С. 16-19.
13. Андреев, А.А. Некоторые проблемы педагогики в современных информационно-образовательных средах [Текст] / А.А. Андреев // Инновации в образовании. – 2004. – №6. – С. 98.
14. Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение [Текст] / А.А. Андреев // Материалы IV международной конференции по дистанционному образованию «Евразийская ассоциация дистанционного образования». – М., 1999.
15. Андреев, А.А. Дидактические основы дистанционного обучения [Текст] / А.А. Андреев. – М.: РАО, 1999. – 120 с.
16. Апыш, Б. Педагогика [Текст] / Б. Апыш, Д. Бабаев, Т. Жоробеков. – Бишкек, 2002. – 438 б.
17. Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы [Текст] / С.И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 367 с.
18. Асипова, Н.А. Актуальные проблемы переподготовки преподавателей высшей школы [Текст] / Н.А. Асипова // Проблемы обновления школьного образования: сб. науч. тр. – Бишкек: Педагогика, 2000.
19. Аслезова, Л.В. Теоретические основы организации контроля результатов учебной деятельности студентов в процессе модульно-дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.В. Аслезова. – Улан-Удэ, 2001.–210 с.

20. Асмолов, А.Г. Психология индивидуальности [Текст] / А.Г. Асмолов. – М.: Просвещение, 2007. – 242 с.
21. Афанасьев, В.Г. О системном подходе к воспитанию [Текст] / В.Г. Афанасьев // Советская педагогика. – 1991. – №2. – С. 74-80.
22. Афанасьев, В.Г. Моделирование как метод исследования социальных систем [Текст] / В.Г. Афанасьев // Системные исследования. Методологические проблемы. – М.: Наука, 1982. – С. 26-46.
23. Ахаян, А.А. Дидактические возможности компьютерной, коммуникации на основе Internet технологий как инструмента дистанционной научно-образовательной деятельности [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание «Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000.– <http://www.emissia.spb.suofflinea770.htm>.
24. Ахаян, А.А. Дистанционная образовательная поддержка учителя с использованием общенационального образовательного канала [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание « Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 1995. – <http://www.emissia.spb.suonlinea000.htm>.
25. Ахаян, А.А. Объективные предпосылки становления дистанционной научно-педагогической деятельности педагогического университета [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание «Письма в Emissia.Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000. – <http://www.emissia.spb.suofflinea768.htm>.
26. Ахаян, А.А. Подходы к педагогическому проектированию виртуального педвуза [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание « Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000. – <http://www.emissia.spb.suofflinea770.htm>.
27. Ахаян, А.А. Практика применения дистанционных форм образовательной деятельности [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание

«Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000. – <http://www.emissia.spb.suofflinea773.htm>.

28. Ахаян, А.А. Российско-Американский телекоммуникационный образовательный проект « Уолкер Конти» как пример дистанционной образовательной деятельности виртуального педвуза [Текст] / А.А. Ахаян, В. Робинсон // Электронное издание « Письма в Emissia». Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000. – <http://www.emissia.spb.suofflinea799.htm>.

29. Ахаян, А.А. Терминология дистанционной научно-образовательной деятельности с применением Internet технологий [Текст] / А.А. Ахаян // Электронное издание « Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 2000. – <http://www.emissia.spb.suofflinea769.htm>.

30. Багдасарова, Н.А. Психологические аспекты дистанционного образования [Текст] / Н.А. Багдасарова, Е.В. Чмыхова, И.В. Богданов // Инновации в образовании. – 2003. – №5. – С. 78-90.

31. Байсалов, Дж. У. Научно-методические основы создания и использования модульного обучения в методической подготовке студентов-математиков в педвузе [Текст]: дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Дж.У. Байсалов. – Алматы, 1998. – 309 с.

32. Байсалов, Дж.У. Модульное обучение в профессионально-педагогической подготовке студентов [Текст] / Дж.У. Байсалов. – Бишкек, 1997. – 124 с.

33. Балакин, М.А. Психолого-педагогические проблемы дистанционного образования [Текст] / М.А. Балакин // Педагогическое обозрение. – 2005. – №1. – С. 99-107.

34. Баликина, Г.В. Коммуникативное сопровождение мероприятий по модернизации образования [Текст] / Г.В. Баликина, Б.Л. Рудник, А.А. Пинский, Г.В. Абонкина. – М., 2002. – 12 с.

35. Балтабаев, М.Р. Какая концепция образования нам нужна [Текст] /

М.Р. Балтабаев // Кут Билим. – 1 ноября, 1995.

36. Барановский, А.И. Информационно-коммуникативная среда вуза в сфере новой парадигмы образования [Текст] / А.И. Барановский // Социальные коммуникации – новое в науке, образовании, технологиях. – СПб, 2004. – С. 56-57.

37. Барсуков, В.Н. Дистанционное... Да! Но... [Текст] / В.Н. Барсуков // Проблемы « информатизации высшей школы. Бюллетень». – 1995. – Вып. 3. – С. 10-12.

38. Баячорова, Б.Ж. Основы информатики [Текст]: учебник для студентов вузов / Б.Ж. Баячорова. – Бишкек, 2001. – 258 с.

39. Баячорова, Б.Ж. Роль образовательных стандартов для непрерывной компьютерной подготовки в системе « школа-вуз» [Текст] / Б.Ж. Баячорова, Т.Р. Орускулов // Мектеп. – 2000. – №1. – С. 24-30.

40. Бекаревич, Ю.Б. СУБД Access в примерах [Текст] / Ю.Б. Бекаревич, Н.Б.Пушкина. – СПб, 1997. – 312 с.

41. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 304 б.

42. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл. – М.: Наука, 1999. – 956 с.

43. Беляева, А.П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования [Текст] / А.П. Беляева. – СПб: Радом, 1997. – 226 с.

44. Берестова, Л.И. Новые образовательные технологии в учебном процессе [Текст] / Л.И. Берестова // Инновации в образовании. – 2003. – №2. – С. 76.

45. Берлина, Т.Р. Дистанционное образование: проблемы и перспективы [Текст] / Т.Р. Берлина // Электронное издание « Письма в Emissia. Offline: электронный научно-педагогический журнал». – СПб, 1996. – <http://www.emissia.spb.suofflinea230.htm>.

46. Берулава, М.Н. Гуманистическое образование в условиях информационной цивилизации [Текст] / М.Н. Берулава // Педагогика. – 2008. – №7. – С. 3.
47. Беспалько, В.П. О возможностях системного подхода в педагогике [Текст] / В.П.Беспалько // Советская педагогика. – 1990. – №7. – С. 59-62.
48. Бестужев-Лада, И.В. Образование: традиции и перспективы [Текст] / И.В. Бестужев-Лада // Вопросы философии. – 1999. – №3. – С. 4-7.
49. Бирюков, А.Л. Управление знаниями и инновационный маркетинг образовательных услуг [Текст] / А.Л. Бирюков, Т.Л. Савостова, А.А. Путилов // Инновации в образовании. – 2006. – №2. – С. 14-25.
50. Блауберг, И.В. Становление и сущность системного подхода [Текст] / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1931. – 270 с.
51. Бодалев, А.А. Личность и общение [Текст] / А.А. Бодалев. – М., 1995. – 328 с.
52. Болотин, И. Открытое образование. Дистанционное [Текст] / И. Болотин, А. Киринок // Высшее образование в России. – 2003. – №6. – С. 75-81.
53. Бондарева, С.Г. Педагогические условия организации дистанционного обучения в процессе подготовки будущих учителей [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / С.Г. Бондарева. – Барнаул, 2003. – 165 с.
54. Бордовская, Н.В. Педагогика [Текст] / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб: Питер, 2000. – 300 с.
55. Бордовский, Г.А. Актуальные направления реализации концепции непрерывного педагогического образования [Текст] / Г.А.Бордовский. – СПб: Образование, 1993. – 111 с.
56. Борисенков, В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки [Текст] / В.П. Борисенков // Педагогическое образование. – 2005. – №1. – С. 4-15.

57. Бородина, Н.В. Педагогические условия применения модульных технологий в дистанционном обучении [Текст] / Н.В. Бородина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2000. – №4.
58. Борубаев, А.А. Видео курс «Информатика для студентов дистанционного обучения» [Текст] / А.А. Борубаев, Г.Д. Панкова. – Бишкек, 1999.
59. Братко, А.А. Моделирование психики [Текст] / А.А. Братко. – М., 1969. – 173 с.
60. Брусенцов, Н.П. Реалии педагогического образования. Компьютеры и обучение [Текст] / Н.П. Брусенцов, Ю.С. Владимирова, Х.Р.Альварес // Педагогическое образование. – 2005. – №1. – С. 102-105.
61. Буева, Л.П. Кризис образования и проблемы философии образования [Текст] / Л.П. Буева // Вопросы философии. – 1999. – №3. – С. 12-19.
62. Буртовая, Е.В. Инновации в образовании на примере русского гуманитарного Интернет университета [Текст] / Е.В. Буртовая // Инновации в образовании. – 2006. – №1. – С. 106-110.
63. Ваграменко, Я.А. О направлениях информатизации российского образования [Текст] / Я.А. Ваграменко // Системы и средства информатики. – М., 1996. – №8. – С. 27-38.
64. Вартофский, М. Моделирование. Репрезентация и научное понимание [Текст]: пер. с англ. / М. Вартофский. – М.: Прогресс, 1988. – 507 с.
65. Васильев, В. Информационное общество и образование [Текст] / В. Васильев, М. Сухорукова // Высшее образование в России. – 2004. – №7. – С. 122-129.
66. Васильев, В. Дистанционное обучение: деятельностный подход [Текст] / В. Васильев, Т. Ямских // Высшее образование в России. – 2003. – №3. – С. 162-163.

67. Васильева, И.А. Психологические аспекты применения информационных технологий [Текст] / И.А. Васильева, Е.М. Осипова, Н.Н. Петрова // Вопросы психологии. – 2002. – №3. – С. 80-88.
68. Виштак, О.В. Использование технологии дистанционного обучения в вузе [Текст] / О.В. Виштак // Педагогика. – 2005. – №1. – С. 51-56.
69. Власова, С.В. Образование XXI века. Каким ему быть? [Текст] / С.В. Власова // Общественные науки и современность. – 1999. – №2. – С. 190-192.
70. Волов, В.Т. Системно-кластерная теория и технология повышения качества дистанционного образования в вузе [Текст]: дис... д-ра пед. наук:13.00.01 / В.Т. Волов. – Казань, 2000. –379 с.
71. Волова, Н.Ю. Педагогические основы дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.Ю. Волова. – Самара, 2000. – 156 с.
72. Выготский, Л.С. Избранные психологические исследования: Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка [Текст] / Л.С. Выготский. – М., 1956. – 519 с.
73. Гайдук, М.А. Теоретические и методические основы организации профессионального образования в системе дистанционного обучения [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.А. Гайдук. – М., 2006. – 20 с.
74. Галченкова, И.С. Адаптация учащихся и студентов к использованию информационных технологий в дистанционном образовании [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.02 / И.С. Галченкова. – Смоленск, 2004. – 196 с.
75. Гареева, Г.А. Формирование информационной компетентности студентов в условиях дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Г.А. Гареева. – Глазов, 2010. – 211 с.
76. Гельфман, Э.Г. Психодидактика школьного учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся [Текст] / Э.Г. Гельфман, М.А. Холодная. – СПб: Питер, 2006. – 384 с.

77. Гершунский, Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с.
78. Гершунский, Б.С. Философия образования [Текст] / Б.С. Гершунский. – М., 1998. – 432 с.
79. Горбаченко, И.М. Методы моделирования процесса обучения и разработки интерактивных обучающих курсов [Текст]: дис... канд. техн. наук: 05.13.01 / И.М. Горбаченко. – Красноярск, 2001. – 224 с.
80. Григорьев, Ю.В. Моделирование процесса дистанционного группового обучения студентов ВУЗа [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ю.В. Григорьев. – Чебоксары, 2012. – 21 с.
81. Дахин, А.Н. Педагогическое Моделирование как средство модернизации образования в открытом информационном сообществе / А.Н. Дахин. – <http://www.iuro.websib.ru/dak.htm>.
82. Демкин, В.П. Нормативная база дистанционного образования [Текст] / В.П. Демкин, Г. Майер, Т. Трубникова // Высшее образование в России. – 2001. – №5. – С. 99-102.
83. Дерешко, Б.Ю. Развитие дистанционного обучения на базе новых инфотехнологий [Текст] / Б.Ю. Дерешко, О.П. Лукьянов // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2004. – №1. – С. 17-27.
84. Джаманкулов, Ж.М. Образовательная реформа на рубеже веков [Текст] / Ж.М. Джаманкулов // Интеграционные основы совершенствования системы высшего образования: сб.науч.тр. – Бишкек, 2001. – С. 5-12.
85. Джаналиева, Ж.Р. Текшерүүчү программаны түзүү [Текст] / Ж.Р.Джаналиева // Кут Билим. – Бишкек, 1999. – 5-б.
86. Джусенбаев, Ш.Дж. Государственные образовательно-профессиональные стандарты высшего образования Кыргызской Республики [Текст] / Ш.Дж. Джусенбаев, Е.К. Игнатьева, Ф.И. Рыскулуева // Инновации в высшем образовании: опыт и перспективы. – Бишкек, 1996. – С. 81-86.
87. Дистанционное обучение [Текст] / Е.С. Полат, М.В Моисеева, А.Е.

Петров. – М.: Владос, 1998. – 192 с.

88. Дистанционное обучение: сущность, проблемы внедрения [Текст] / В.Ф. Дмитриева, В.Л. Прокофьев, П.И. Самойленко // Специалист. – 1996. – №11. – С. 37-40.

89. Добаев, К.Д. Образование – главный ресурс развития [Текст] / К.Д. Добаев // Кут Билим. – 19 сентября, 2003. – С. 5.

90. Добрынин, М.А. Дистанционное обучение во Франции [Текст] / М.А. Добрынин, С.Н. Сухой // Педагогика. – 2001. – №8. – С. 81-85.

91. Дубровская, Ю.А. Педагогическое сопровождение самообразования студентов в условиях дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ю.А. Дубровская. – СПб, 2005. – 159 с.

92. Елашкина, Н.В. Формирование учебной компетенции в условиях дистанционного обучения студентов иноязычному общению: начальный этап языкового вуза [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.В. Елашкина. – Иркутск, 2006. – 199 с.

93. Жданова, Е.Г. Педагогические условия формирования умений самостоятельной деятельности студентов образовательных учреждений СПО средствами дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е.Г. Жданова. – Воронеж, 2007. – 199 с.

94. Суркова, Н.Е. Методика разработки и использования цифровых образовательных ресурсов при дистанционном обучении в учреждении среднего профессионального образования [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08/ Н.Е. Суркова. – М., 2007. – 162 с.

95. Закон Кыргызской Республики « Об информатизации» № 121 от 08.10.1999.

96. Закон Кыргызской Республики « Об образовании» №92 от 30.04.2003.

97. Закон Российской Федерации « Об образовании». – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 64 с.

98. Зимняя [Текст] / Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
99. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции– новая парадигма образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня, 2003. – № 5.
100. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов [Текст] / И.А. Зимняя. – М., 2002. – 383 с.
101. Канаев, В.И. Реализация дидактических принципов в системе дистанционного обучения [Текст] / В.И. Канаев // Инновации в образовании. – 2005. – №3. – С. 50-69.
102. Карпенко, М.П. Дистанционное образование: опыт становления и развития [Текст] / М.П. Карпенко // Социологические исследования. – 2007. – №3. – С. 63-68.
103. Карпенко, М.П. Дистанционные технологии – массовое образование XXI века [Текст] / М.П. Карпенко // Образование в России. – М., 2001.
104. Карпенко, М.П. Концепция национальной программы развития всеобщего и непрерывного образования на основе информационно-коммуникационных технологий [Текст] / М.П. Карпенко // Инновации в образовании. – 2005. – №1. – С. 6-18.
105. Картушина, Е.Н. Методы управления социализацией студента в условиях дистанционного обучения филиала СГИ [Текст]: дис... канд. соц. наук: 22.00.08 / Е.Н. Картушина. – М., 2001. – 123 с.
106. Касьянова, Е.В. Адаптивные методы и средства поддержки дистанционного обучения программированию [Текст]: дис... канд. физ.-мат. наук: 05.13.11 / Е.В. Касьянова. – Новосибирск, 2006. – 181 с.

107. Кей, Т. Открытые университеты: сравнительный анализ [Текст] / Т. Кей, Г. Рамбл анализ // Перспективы. – 1993. – №2. – С. 28-38.

108. Кененбаев, А.М. Модулдук окутуу шартында « Информатика» курсун моделдештирүүнүн дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00.02 / А.М. Кененбаев. – Бишкек, 2001. – 18 б.

109. Ким, В.Л. Инновационные методы дошкольного образования и ход их реализации в учебном процессе [Текст] / В.Л. Ким. – Бишкек, 2001. – 40 с.

110. Ким, В.Л. Интерактивная организация обучения на базе электронного учебного курса [Текст] / В.Л. Ким, Г.Д. Панкова // Материалы междунар. конф. « Модернизация высшей школы в переходный период: состояние и перспективы». – Бишкек: КГПУ, 2002. – Т.2. – С. 298-304.

111. Ким, В.Л. Рекомендации по созданию учебных пособий для студентов дистанционного обучения [Текст] / В.Л. Ким, Э. Мамбетакунов. – Бишкек: ИИМОП КГНУ, 1998. – 16 с.

112. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь для студентов высших средних педагогических учебных заведений [Текст] / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Академия, 2001. – 176 с.

113. Комарова, И. Дистанционное обучение. Мировой опыт [Текст] / И. Комарова // Народное образование. – 2006. – №5. – С. 131-136.

114. Компьютер жана Интернет: Энциклопедиялык окуу куралы / Башкы редактор У.Асанов; ред. кенеш У.Н. Бримкулов. –Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2004. – 380 б.

115. Коротенков, Ю.Г. Дистанционное обучение в системе образования [Текст] / Ю.Г. Коротенков // Школьные технологии. – 2005. – №3. – С. 66-70.

116. Кудинов, И.В. Формирование личности будущего учителя как субъекта педагогической деятельности в системе заочно-дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.В. Кудинов.– Уфа, 2006. – 214 с.

117. Куфлей, О.В. О создании телелекций в ИИМОП КГНУ и их роли в обучении студентов [Текст] / О.В. Куфлей // Вестник КИО. – Бишкек, 2002. –

С. 28-32.

118. Кухаренко, В.Н. Этапы развития дистанционного обучения в университете [Текст] / В.Н. Кухаренко // Тезисы докладов пятой международной конференции по дистанционному образованию. – М., 1998.

119. Кыргыз педагогикасы. – Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2004. – 340 б.

120. Лазарев, В.С. Управление образованием на пороге новой эпохи [Текст] / В.С. Лазарев // Педагогика. – 1995. – №5. – С. 12-18.

121. Ламаш, И.В. Индивидуализация обучения в вузе: проблемы, перспективы, пути реализации [Текст] / И.В. Ламаш // Инновации в образовании. – 2005. – №3. – С. 70-81.

122. Лобанова, Е.В. О подходах к проектированию образовательных программ высшего профессионального образования в современных условиях [Текст] / Е.В. Лобанова // Инновации в образовании. – 2004. – №2. – С. 5-13.

123. Лобачев, С.Л. Интернет-обучение: тенденции и проблемы [Текст] / С.Л. Лобачев // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2004. – №2. – С. 18-39.

124. Ломов, Б.Ф. Общение как проблема общей психологии [Текст] / Б.Ф. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С. 124-136.

125. Любжин, А. Дистанционное обучение: технологии и перспективы [Текст] / А. Любжин // Народное образование. – 2003. – №6. – С. 89-92.

126. Малинина, И.А. Информационно-методическое обеспечение дистанционного обучения студентов-менеджеров [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / И.А. Малинина. – Н. Новгород, 2005. – 172 с.

127. Малыгин, А.А. Адаптивное тестирование учебных достижений студентов в дистанционном обучении [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.А. Малыгин. – Новгород. – М., 2011. – 183 с.

128. Мамбетакунов, Э.М. Инновационные технологии в высшей школе [Текст] / Э.М. Мамбетакунов. // Материалы международной науч.-практ.

конференции. – Бишкек, 2001. – С.113-115.

129. Мамбетакунов, Э.М. Проблемы интеграции науки и научных знаний [Текст] / Э.М. Мамбетакунов // Вестник КГНУ. – Бишкек, 2000. – Вып. 2. – С. 22-26.

130. Мамытов, А. Модернизация системы образования Кыргызской Республики [Текст] / А. Мамытов. – Бишкек, 2014. – 296 с.

131. Мартиндейл, Т. Влияние трех моделей онлайн-обучения на уровень знаний студентов [Текст] / Т. Мартиндейл, Т. Аэрн // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2002. – №11. – С. 31-32.

132. Маслюк, Ю.А. Проблема использования студентами информационных и коммуникационных технологий в учебной деятельности [Текст] / Ю.А. Маслюк // Инновации в образовании. – 2006. – №1. – С. 117-126.

133. Мирошниченко, Л.П. Современные теоретические концепции развития образования и пути совершенствования управления данной социальной сферой в Кыргызской Республике [Текст] / Л.П. Мирошниченко // Материалы международной научно-практ. конференции « Проблемы обновления школьного образования». – Бишкек, 2000. – Ч. 1. – С. 247-252.

134. Можяева, Г.В. Дистанционное обучение в дополнительном образовании [Текст] / Г.В. Можяева // Труды VII конференции «Круг идей: Историческая информатика в информационном обществе». – М., 2001. – 512 с.

135. Можяева, Г.В. Проектная деятельность в системе дистанционного образования [Текст] / Г.В. Можяева // Теоретико-методологические проблемы исторического познания. – Минск, 2001. – Т. 2. – С. 114-117.

136. Монахов, В.М. Проектирование современной модели дистанционного образования [Текст] / В.М. Монахов // Инновации в образовании. – 2005. – №4. – С. 150-152.

137. Морозова, Н.Н. Дистанционный компьютерный контроль знаний: практика проведения и анализ результатов [Текст] / Н.Н. Морозова // Педагогическая информатика. – 2007. – №2. – С. 50-58.

138. Наркозиев, А.К. Проектирование образовательно-профессиональных программ в ВУЗе на основе компетентностного подхода по кредитной технологии. Монография. [Текст] / А.К. Наркозиев. – Бишкек: Илим, 2009. – 264 с.

139. Новицкий, А.Г. Дистанционное образование: проблемы и пути развития [Текст] / А.Г. Новицкий, Ю.П. Свириденко, В.В. Скрыбин // Образование. – 1997. – №1. – С. 42-56.

140. Ногаев, М.А. Формирование у студентов навыков самостоятельной работы с литературой [Текст] / М.А. Ногаев // Материалы научно-метод. конференции « Организация самостоятельной работы в высшей и средней школе: теория и практика». – Бишкек, 2000. – С. 162-163.

141. Нуржанова, С.А. Моделирование учебно-методического комплекса по курсу «Информатика и информационные технологии» и методика его реализации (в процессе переподготовки и повышения квалификации кадров) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С.А. Нуржанова. – Бишкек, 2004. – 212 с.

142. Озерецковский, Н.В. Педагогический аспект развития технологических систем дистанционного обучения [Текст] / Н.В. Озерецковский // Инновационные и телекоммуникационные технологии. – 2006. – №1. – С. 79-81.

143. Олейник, В.П. Концептуальные основы и практика PR в образовании [Текст] / В.П. Олейник // PR в образовании. – 2004. – №1. – С. 6-13.

144. Орускулов, Т.Р. Актуальные проблемы внедрения новых информационных технологий в образовательные школы Кыргызской Республики [Текст] / Т.Р. Орускулов // Информатика в образовании Кыргызстана. – Бишкек, 2000. – С. 15-21.

145. Өмүралиев, А.С. Информатика негиздери [Текст]: окуу куралы / А.С. Өмүралиев, Р.Табышов. – Бишкек, 2002. – 360 б.
146. Павлов, С.Ю. Образование как проблема индивидуального самосознания [Текст] / С.Ю. Павлов // Философские науки. – 2003. – №2. – С. 81-90.
147. Пайкина, С. Реализация системного подхода при выборе платформы дистанционного образования [Текст] / С. Пайкина // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2007. – №2. – С. 42-44.
148. Пак, Н.И. Компьютерная диагностика знаний в системах дистанционного образования [Текст] / Н.И. Пак, А.Л. Симонова // Дистанционное образование. – 2000. – №2. – С. 17-21.
149. Панков, П.С. Использование графических текстовых преобразований для активизации учебно-творческой работы студентов [Текст] / П.С. Панков, Ж.Р. Жаналиева // Вестник КГНУ: Серия «Естественно-технические науки». – Бишкек, 1998. – Вып. 1. – С. 222-227.
150. Панкова, Г.Д. Теоретические и практические проблемы использования информационных технологий [Текст]: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.Д. Панкова. – Бишкек, 2004. – 243 с.
151. Панкова, Г.Д. Организация самостоятельной работы студентов на основе информационных и коммуникационных технологий [Текст] / Г.Д. Панкова / Под ред. В.Л. Кима. – Бишкек: Квант, 2004. – 128 с.
152. Панкова, Г.Д. Технология интерактивного обучения в электронном учебном курсе [Текст] / Г.Д. Панкова. – Бишкек, 2003. – 66 с.
153. Педагогика [Текст]: учебное пособие для студентов дистанционного обучения КГНУ [Текст] / Н. Имаева, Н.А. Асипова, А.С. Раимкулова. – Бишкек, 1998. – 64 с.
154. Педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхы [Текст] / М.Р. Рахимова, Т.В. Панкова, А.Т. Калдыбаева. – Бишкек, 2002. – 337 б.
155. Петров, Л.В. Массовая коммуникация и культура [Текст]: автореф. дис... д-ра филол. наук: 17.00.08 / Л.В. Петров. – Л., 1991. – 35 с.

156. Печенкин, А. Дистанционное обучение: взгляд в историю [Текст] / А. Печенкин // E – LearningWorld. – 2006. – №5. – С. 46-48.
157. Платонов, К.К. О системе психологии [Текст] / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1972. – 247 с.
158. Плеухова, Л.Ф. Познавательная деятельность студентов в условиях компьютерного обучения [Текст] / Л.Ф. Плеухова, Ю.К. Ситников // Педагогика. – 1999. – №7. – С. 34-38.
159. Повshedная, Ф.В. Методологические основы профессионального самоопределения будущего учителя [Текст] / Ф.В. Повshedная. – Нижний Новгород, 2002. – 166 с.
160. Подгребельная, Н.И. Педагогические условия активизации познавательной деятельности студентов в системе дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н.И. Подгребельная. – Ставрополь, 2001. – 158 с.
161. Полат, Е.С. Дистанционное обучение [Текст] / Е.С. Полат. – М.: Владос, 1998. – 192 с.
162. Полат, Е.С. Дистанционное обучение: организационные и педагогические аспекты [Текст] / Е.С. Полат. – М.: ИНФО, 1996. – №3. – С. 11-19.
163. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст] / Е.С. Полат. – М.: Академия, 1999. – 224 с.
164. Полат, Е.С. Теория и практика дистанционного обучения [Текст] / Е.С. Полат. – М.: Академия, 2004. – 416 с.
165. Починалина, Л.Н. Педагогическое обеспечение самостоятельной работы студентов ВУЗа в условиях дистанционного обучения [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.Н. Починалина. – М., 2007. – 163 с.
166. Прокопенко, Ю.А. Потребности студентов в дистанционной модели образования [Текст] / Ю.А. Прокопенко, Л.М. Бакшеева // Социологические исследования. – 2007. – №3. – С. 68-73.

167. Радионов, В.Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование [Текст] / В.Е. Радионов. – СПб, 1996. – 140 с.
168. Роберт, И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования [Текст] / И.В. Роберт. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 205 с.
169. Наркозиев, А.К. Интерактивные информационные технологии на основе WEB-серверов [Текст] / А.К. Наркозиев. – Бишкек, 1998.
170. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии [Текст] / Г.К. Селевко. – М.: Новая школа, 1998. – С. 25-28.
171. Сергиенко, И.В. Дидактические принципы дистанционного обучения [Текст] / И.В. Сергиенко // Инновации в образовании. – 2006. – №2. – С. 69-77.
172. Сергиенко, И.В. Дидактический подход к реализации системы дистанционного обучения [Текст] / И.В. Сергиенко // Инновации в образовании. – 2005. – №1. – С. 29-39.
173. Сергиенко, И.В. Моделирование дистанционного образования как системы интегрированных обучающих технологий [Текст]: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / И.В. Сергиенко. – Ижевск, 2005. – 396 с.
174. Сергиенко, И.В. Основы моделирования процесса дистанционного обучения [Текст] / И.В. Сергиенко // Инновации в образовании. – 2005. – №2. – С. 43-53.
175. Сергиенко, И.В. Социологические исследования и формирование спроса на систему дистанционного образования [Текст] / И.В. Сергиенко // Инновации в образовании. – 2005. – №3. – С. 57-69.
176. Скаткин, М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении [Текст] / М.Н. Скаткин. – М.: Педагогика, 1985. – 170 с.
177. Слободчиков, В.И. Проблемы становления и развития инновационного образования [Текст] / В.И. Слободчиков // Инновации в образовании. – 2003. – №2. – С. 4-27.

178. Смирнова, И.Э. обучения в системе высшего образования [Текст] / И.Э. Смирнова // Инновации в образовании. – 2006. – №1. – С. 5-14.
179. Соколов, А.В. Введение в теорию социальной коммуникации [Текст] / А.В. Соколов. – СПб, 1996. – 319 с.
180. Соловов, А. Мифы и реалии дистанционного обучения [Текст] / А. Соловов // Высшее образование в России. – 2000. – №3. – С. 116-120.
181. Сотникова, Е.Д. Самостоятельная работа как фактор развития дистанционного обучения [Текст] / Е.Д. Сотникова // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2004. – №11. – С. 46-49.
182. Стариков, С.А. Обучение педагогическим дисциплинам студентов вуза на основе дистанционных технологий [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / С.А. Стариков. – Екатеринбург, 2007. – 212 с.
183. Старов, М.И. Психолого-педагогические проблемы общения при дистанционном обучении [Текст] / М.И. Старов, М.С. Чванова, М.В. Вислобокова // Дистанционное образование. – 1999. – №2. – С. 26-31.
184. Сэбри, К. Учебное взаимодействие через Интернет и учебные стили [Текст] / К. Сэбри, Л. Болдуин // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2004. – №11. – С. 50-51.
185. Тиффин, Дж. Что такое виртуальное обучение? Образование в информационном обществе [Текст] / Дж. Тиффин, Л. Раджасингам. – М., 1999. – 312 с.
186. Тихомиров, В.П. Дистанционное обучение: к виртуальным средам знаний [Текст] / В.П. Тихомиров, С.Л. Лобачев, В.И. Солдаткин // Дистанционное образование. – 1999. – №2. – С. 13-14.
187. Тихомиров, В.П. Качество обучения в виртуальной среде [Текст] / [В.П. Тихомиров, Ю. Рубин, В. Самойлов, К. Шевченко] // Высшее образование в России. – 1999. – №6. – С. 21-33.
188. Тихонов, Э.А. Профессиональное самоопределение студентов колледжа в системе дистанционного образования [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Э.А. Тихонов. – Брянск, 2002. – 226 с.

189. Тишков, К.Н. О дистанционном образовании в вузе [Текст] // Педагогическое обозрение. – 2001. – №1. – С. 28-35.
190. Толкачев, Г.П. К проблемам модернизации профессионального образования [Текст] / Г.П. Толкачев // Инновации в образовании. – 2006. – №2. – С. 78-87.
191. Трайнев, В.А. Дистанционное обучение и его развитие [Текст] / В.А. Трайнев, В.Ф. Гуркин. – М., 2007. – 294 с.
192. Уметов, Т.Э. Современные образовательные технологии как одно из условий вхождения Кыргызстана в мировое образовательное пространство [Текст] / Т.Э. Уметов. – Бишкек, 2002. – 131 с.
193. Унт, Н.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения [Текст] / Н.Э. Унт. – М.: Педагогика, 1990. – 180 с.
194. Хуторской, А.В. Принципы дистанционного творческого обучения [Текст] / А.В. Хуторской // Эйдос. – М., 1998. – №1.
195. Царев, В. Преимущества дистанционного обучения [Текст] / В. Царев // Высшее образование в России. – 2000. – №4. – С. 124-126.
196. Целиос, Н. Оценка среды дистанционного обучения: влияние применения различных программ на уровень знаний студентов [Текст] / Н. Целиос, Н. Авоурис // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2002. – №11. – С. 50-52.
197. Целуйкина, Т.Г. Использование современных педагогических технологий в условиях дистанционного обучения (На материале подготовки студентов вузов) [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т.Г. Целуйкина. – Саратов, 2000. – 191 с.
198. Черемисин, А.Г. Развитие Интернет образования в условиях информационного общества [Текст] / А.Г. Черемисин // Инновации в образовании. – 2005. – №5. – С. 5-21.
199. Черемисина, Е.Н. Стратегия системы дистанционного образования в условиях устойчивого развития общества XXI века [Текст] / Е.Н.

Черемисина, В.Н. Добрынин // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2004. – №11. – С. 53-55.

200. Шабанов, А.Г. Формы, методы и средства в дистанционном обучении [Текст] / А.Г. Шабанов // Инновации в образовании. – 2005. – №2. – С. 102-116.

201. Щенников, С.А. Развитие системы открытого дистанционного профессионального образования [Текст]: дис ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / С.А. Щенников. – М., 2003. – 456 с.

202. Щенникова, О. Дистанционная форма высшего образования [Текст] / О. Щенникова // Высшее образование в России. – 2005. – №7. – С. 48-52.

